

గంగా తరంగిణీ సారస్వత

మితి

గంగాసదనము - మంథని.

స్థాపన :- క్రొధన సంవత్సర ఆశ్వయుజ
(17-10-1985 గురువారము)

సంచయి

వ్యవస్థాపకులు: 'కవిశేఖర' శ్రీ గంగా రాజే

నావు.

మార్గదర్శకులు: శ్రీ గీట్ల జనార్దనరెడ్డి

హితవరులు: శ్రీ చెప్పాల రామకృష్ణరావు,

పెల్లి

అధ్యక్షులు: శ్రీ ఇల్లెందుల సత్యనారాయణ

ఉపాధ్యక్షులు: శ్రీ గంగా సీతారామశర్మ

ప్రధాన కార్యదర్శి: డాక్టరు శుకశ్రీ

ఆర్థిక కార్యదర్శి: శ్రీ గంగా మనోహరరావు

సహాయ కార్యదర్శులు: శ్రీ పల్లి నారాయణ

„ శ్రీ ప్రభాకర్ అవధా

„ శ్రీ పెండ్తాల సురే

„ శ్రీ దొంతుల లింగవ

కార్యవర్గ సభ్యులు: శ్రీ చిలప్పగారి అనంత

„ శ్రీ తిరువరంగం కృష్ణమ

ర్శులు

„ శ్రీ సివట రాజగోపాల్

„ శ్రీ గట్టు నరసింహప్రసా

న్యాయ సలహాదారు: శ్రీ అవధానుల రమేష్

శ్వకేట

ఓం

శ్రీ రాజరాజేశ్వర్యై నమః

శ్రీ

రత్నకాంత నాటకము

మ టి యు

కు చేలు చరిత్రము (హరికథ)

(గంగా తరంగిణీ పృథ తరంగం.)

కృతికర్త :

కవివర గంగా లక్ష్మణ వరకవి, మంథని

ప్రచురణ :

గంగాతరంగిణీ సారస్వత సమితి

గంగాసదనము - మంథని (500184)

కరినగరం జిల్లా - ఆంధ్రప్రదేశ్.

ప్రచురణ: విభవ శ్రావణ పౌర్ణమి
(ఆగష్టు 1988)

ప్రథమ ముద్రణ: 500 ప్రతులు

మూల్యము: 15 రూప్యములు

సర్వస్వామ్యములు: కృతికర్త పుత్రుడు,
“కవిశేఖర” గంగా రాజేశ్వరరావు.

ప్రతులకు :—

గంగా తరంగిణీ సారస్వత సమితి
గంగాసదనము, మంథని - 500184
కరినగరం జిల్లా - ఆంధ్రప్రదేశ్.

మరియు

దొంతుల లింగమూర్తి
ప్రీషనర్స్ అండ్ బుక్ సెల్లర్స్,
గాంధీచౌక్, మంథని.

ముద్రణ: శ్రీరామా ప్రింటింగ్ ప్రెస్, కరీంనగర్.

గంగాతరంగిణీ సారస్వత సమితి

సంస్థాపకులు-వ్యవస్థాపకులు:

కృతికర్త పుత్తులు

‘కవిశేఖర’

గంగా రాజేశ్వరరావుగారు.

ప్రధాన కార్యదర్శి:

కృతి పరిశీలకులు

డా॥ శుకశ్రీగారు

(శ్రీ వేంకటరమణాచార్యులు)

గండ్లపేండేర సత్కారము

5-5-1987

ఎడమనుండి కుడికి. — డా॥ కేతవరం రామకోటిశాస్త్రి,
 శ్రీ చెప్పాల రాంకిషన్ రావు, శ్రీ గిట్ల జనార్దన్ రెడ్డి,
 శ్రీ 'కవిశేఖర' గంగా రాజేశ్వరరావు.
 శ్రీ డి. వి. ఆర్. యం. యస్. సరసింహారావు.

కీ॥ శే॥ గంగా రాజలక్ష్మణరావుగారు, B. A., B. Ed.,
మరియు వారి సతీమణి— అమృతమ్మగారు
మాజీ పర్యవేక్షణాధికారి,
అనియత విద్యా పాఠశాలల, మంథని.
జననము: 20-11-1930
నిర్యాణము: 29-12-1984

సంస్కృతి

అమరజీవి- గంగా రాజలక్ష్మణరావు, మంథని తాలూకా
అనియత విద్యా పాఠశాలల మాజీ పర్యవేక్షణాధికారి.

క॥ తండ్రి! లక్ష్మణుడని నా
తండ్రిది పేరిడితి నీకుఁ దాల్చితిఁ దృప్తిం
దండ్రినిఁ గంటిని నీలోఁ
దండ్రిని విడిచితివి తండ్రి తండ్రినిఁజేరన్.

క॥ అన్నము సరిపడె నీ కా
యన్నంబిడి చనితి నీదు యనుబంధులకున్
నన్నంబు మిగిలె నేడుపు
టన్నం బది యయ్యె నాకు నయ్యో! తనయా!

క॥ బ్రతికితి తలిదండ్రులకై
బ్రతికితి దారాసుతాది బంధుజనులకై
బ్రతికితి పరులకునై, నీ
బ్రతుకును గనవైతి వకట! స్వార్థవిరహితా!

క॥ శాంతికి పోరాడితివి, య
శాంతియ యడుగడుగునందు జతగొనె నిన్నున్
శాంతి విదూరంబగుటను
శాంతిమతీ! కేలుగొంటి శాశ్వత శాంతిన్.

క॥ వినయ విధేయత, సత్యము,
 ఘన భూతదయయును, విబుధ గౌరవమును, ప్రీతి,
 యనయ పరోపకృతియు, ధృతు
 లను సుగుణగణములు నీకు నాభరణంబుల్.

తే. గీ॥ అఘుఁడు చిరజీవి, సుకృతాత్ము డల్పజీవి
 యనెడు నార్యోక్తి మనయెడ సార్థమయ్యె;
 గంతువేసితి వాకస్మికముగ మధ్య
 వయసులో మమ్ము దుఃఖంపు వార్ధిముంచి.

క॥ జహ్నుముని స్మరణచేయును
 జాహ్నువి; నచికేతమునిని స్మరణకుఁ దెచ్చున్
 వహ్ని; త్వదంకితమీ కృతి
 చిహ్నుము నీ స్మృతికి గీర్తిశేష! గుణాధ్యా!

క॥ పుత్రా! యీ కృతి నీదు ప
 విత్ర స్మృతి చిహ్నముగను వెలువడియెను; న
 క్షత్రము పోల్చి వెలుంగును.
 పౌత్ర పితామహుల కీర్తి బహుకాల మిటన్.

శ్రీ మాత్రేనమః
శ్రీ గణేశాయనమః

పి త క

బ్రహ్మశ్రీ గంగా లక్ష్మణ కవిగారు సంప్రదాయ కవిత్వ మున మిక్కిలి మకుట గలిగినవారు, శ్రీవత్సన గోత్రులు, మంత్రకూట నివాసులు. పావన గౌతమీపయఃపానమ్ము వీరికి సహజ పావిత్ర్యము ననుమడింపజేసినది. వీరు “రత్నకాంత” యను నాటకమును రచించిరి. ఇందు నాటక అంకము లున్నవి. చివర రెండు అంకములు వీరి పుత్రులు శ్రీ గంగాచార్యేశ్వరరావుగారు పూర్తిజేసిరి. వీరి ఇష్ట దేవతా ప్రార్థనలోని పద్యములు శబ్దాలంకారశోభితములు. ధారాశుద్ధి సమన్వితములు. వీరి రచనపై మహాకవి పోతనగారి ప్రభావ మున్నట్లు వీరి పద్యములే సాక్ష్యముగ నిలుచును.

1. ఉదా: కోరెద భక్తియుక్తిని నక్కుంతివార్ధి గభీరు

భక్త మం
దారు వితీర్ణతాలసదుదారు నహీన బల్బాధ్యు పూర్ణ తూ
ణీరు దశావతారు ఘన నీరద నీల శరీరు ధ్రువ సం

హారు నపారపాప పరిహారు నగాధిప ధీరు శ్రీహరిన్.

2. మంతనమున నెంతయు సుతి

యింతు న్నంతతము హరిపద్మ క ధ్యాన

స్వాంతుస్ఫలవంతున్ శ్రీ

మంతు న్నమంతుఁ గీర్తిమంతు సుమంతున్.

“అశీర్వామస్మిన్నా వస్తు నిర్దేశోవాపి తస్మాథే”

యన్నట్లు నాందీముఖమున వీరు సదస్యుల కాశీర్వచనమును ముఖ్య పాత్రలపేర్లద్వారా నాటక వస్తు నిర్దేశము నొనర్చినారు.

సూత్రధార శుకవాణి సంభాషణముద్వారా సభ్య వర్ణనాపదేశమున మంత్రకూటన పౌరవైశిష్ట్యమును కండకుగట్టునట్లు నుదాటించినారు. చూడుడు—

ఒక్కటఁ గవిండ్రులు న్రస్తికు లొక్కటఁ గానకళాధురీణుల్లోం
డొకట మనీషులొక్కట మరొక్కట నీశ్వరభక్తియుక్తులిం
కొకట వణిక్కు లొక్కట సమూర్జిత విక్రమ చక్రవర్తులు
త్సుకతఁ గృపారసాంచితపు జూపులు నాపయిఁ
జూపుచుండగన్.

చంద్రకాంతుని పాత్ర మానవ సమాజమునకు సఖ్యతా విషయమున నాదర్శముగ మెన్నదనవలయును. తీతని మిత్రుఁడు రత్నాకరుఁడు రాకుమారుఁడు గట్టి పట్టుదలగల వాఁడు. తన మనోరథము నెరవేర్చుకొనుటకు దేనికైనను వెనుకాడనివాఁడు.

సలిత్రుడు వేడివీడినను చంద్రుఁడు వేడిమిగొన్న నగ్ని చల్లవడిన, వ్యాఘ్రునింహము లిలం బలలంబును దింట మానినన్

లవణపయోధి క్షారతఁ దొలంగిత్— సీకును దండగారికే బవతుడనైన నాయెడఁదలఁబట్టుదలన్విడనాడువాడనే!

యని స్వముఖతః వచించినాడు. అట్టివానిని చంద్ర
శాంతుడు, అనునయించి యతని యభిప్రాయ మెఱింగి
యతనికి నీతి గ్రహపియది వ్యర్థమగుట, నతని ననుసరించి
యతని సఖ్యమును కత్తిమీఁది సాముగ నిలబెట్టుకొనును.
అనుక్షణ మాతనిపై కనుగలిగి రక్షించుకొనుచుండును.

రత్నాకరుని తండ్రి తన తనయుని విశ్వచిత్ర విచిత్ర
ఖడ్గ సర్పిక్షణా కుతూహలమును దెలిసికొని యందలి
క్షష్ణనిష్ఠురముల నెఱిగినవాడు గావున నిది నీకే తోచినదా
లేక ప్రవరే ధట్టిరిచి పట్టించిన దుర్బోధయా యని నిలదీసి
యడిగినాడు. తనయుల యవకతవక పనులు తనయులవై
యుండువని తండ్రిలందరును తలపోయుదురేమో. హిరణ్య
కశిపువును ప్రహ్లాదుని విషయమున నిట్లే తలచియుండెను.
ఇది మానవ మనస్తత్వ పరిశీలనమున కొక మచ్చుతునక.

కవులందఱకు ప్రకృతి వర్ణనము ప్రాణము. చంద్రా
స్తమయము సూర్యోదయము యుగపత్తుగ వర్ణింపఁబడిన
యా ప్రకృతి రమణీయమైన పద్యముఁ దిలకింపుడు.

“నెలదిగ వ్రాలి వెన్నెల చనె న్రహి నాతని వెంటనంటి క
ల్పలు ముకుళించె గంటె కమలాలు సరస్సుల

నిండువాఱ తే

కులు విడఁబాఱె; మిత్రు రుచి కోటులు ప్రాగ్ధికదేజరితై”

ఇందలి యవినాభావము చంద్రకాంత రత్నాకరుల
సఖ్యత కుపోద్బలకముగ నున్నది. పినతల్లుల స్వభావము

తలిదండ్రులు లేని పిల్లల యిబ్బందులు రత్నకాంత పాత్ర
ముద్వారా చక్కగ వర్ణించినారు. రత్నకాంతను వృద్ధున
కీయబూనుటలో స్త్రీ హృదయగత మాత్సర్యము ప్రస్ఫుట
మగుచున్నది.

యువతీయవకులు అందులో నందగాండ్రు అందునూ
ఏకాంతములో పరస్పరము గలిసికొన్న ఇరువురి హృద
యాంబుధులు పర్వకాలములందువలె రాగోద్రేకోత్తాల తరం
గితములగుట పరిపాటియేకదా! రత్నాకర రత్నకాంతల
పరస్పర సందర్శనము ఇరువురి ప్రేమబంధమునకు నిదాన
మైనది.

సంయోగమున నెంతటి యానందోత్సాహములను కవి
సృష్టించెనో వియోగమున నట్లే వేదనాదోదాయమాన
హృదయాందోలనమును సృష్టించుట కుదాహరణమును
తృతీయాంక ద్వితీయ రంగములోని యీ సీసమును
గమనింపుడు—

సీ॥ నను నీవు నిర్దయతనుబాసినది మొద

లశనోదకంబులు విషముపోల్కి

నగలు పీక్షింప పన్నగముల చందంబు

సుమములు మారుశరముల భాతి

లోకంబు లల్ల కల్లోలంబు తై నట్లు

గగనంబు పైబడఁ గడగు కరణి

మిత్ర బంధుచయంబు శత్రు సామ్యంబును

గృహము మహాశైల గుహపగిదిని—

తోచునని నిసర్గ రమణీయముగ వర్ణించినారు. కర్మ సిద్ధాల
తమును సరళ శైలిలో మృదుమధురముగ ధారాశుద్ధితో
చెప్పిన తృతీయాంత తృతీయ రంగములోని కమల-ప్రమ
దను లేవనెత్తి కన్నీరొత్తి—

“పూర్వ జన్మంబునందలి పుణ్యపాప

ఫలము లనుభవించక యుండ బ్రహ్మకై న

దరమె? కుడువంగవలసిన తఱిని గుడువ

కున్న, బాయనె? దుఃఖింపకోమృగాక్షి!”

యని సరళసుందరముగ నోదార్చినతీరు పరమ రమణీయ
ముగ నున్నది. ప్రబంధ కవిత్వమును తలపింపజేయు
శబ్దాలంకార ప్రచురమైన పద్యములను వ్రాయుటయందీ
కవికి మిక్కిలి మక్కువ యనుటను బలపఱచు నీ పద్యముం
గనుడు—

“నెఱికురు లింద్రనీలముల నిగ్గుల కెగ్గులుసేయు, నీదు మై
మెఱుగు హసించి మించు నలమించుల వంచవచేసి—

సింగముం

బఱచు గుహంతరంబులకు మధ్యము తథ్యము నేలజాలువా
తెఱవపడంబు డంబు గణుతింప నిలింపులు నీకు సాటియే!”

ఊహలోకముతో తనివిదీర విహరించి చదువరుల విహరింపజేసే నవనవోన్మేషశాలినియైన ప్రజ్ఞావిశేషము కవికి కవినమాజమున నున్నత పీఠమును వైచి తీరును. చెలువుని రాకను గనిపెట్టుకొనియున్న చెలువ- సమలంకృత పైనుండి వచ్చుచున్న యతని జూడ మోము పైకెత్తినది. ఆమె కలువ కలికి, విప్పిన కలువ మోమువలె యొప్పినది. దానిపై వ్రాలిన తుమ్మెద కమ్మ కస్తురి తిలకమువలె నున్నది. ఇది యెంత చక్కని కల్పనము తిలకించుడు—

“చెలువుడు వచ్చెవచ్చెనని చెచ్చెర నుల్లము పల్ల వింపఁగాఁ దలపయికెత్తి మొత్తముగఁదప్పక చంద్రుని గాంచునట్టి యా కలువల ముద్దరాండ్ర తిలకంబులు నాఁబొడచూపె పైన వ్రాలిలి మరందమానెడి మిళింద కదంబము నీలకాంతులన్”

ఇందలి శబ్దారాళంకారముల సంయోగము ఆలోచనా రమణీయమనుట యుచితముకద! ఇట్లు చూచుచు పోయిన నెన్నియో చిక్కని చక్కని భావ సౌరభ సమన్వితములైన చంపకోత్పలములు నిసర్గశోభాప్రవణములై యలరారుచుండుట చదువరులకు ప్రత్యక్షానుభవమగును.

చతుర్థాంక తృతీయ రంగమున కపటజటిని వర్ణించిన పద్యము ప్రబంధఫక్కిన నడచినది.

“స్ఫుట సౌగంధికరక్తి నొదల జటాజూటంబు శోభిల్లఁ దా నిటలంబందున యోగపట్టె మెఱయ న్నిర్కావి దోతుల్కటి

తటిపైనొప్పు గమండలుం గుఱుచ లాతాముంగరంబంది వే
జటి యచ్చోటి కొకండు వచ్చునొగి నా చాయ

న్వితోకింపుమా! ”

యోగపట్టమన యోగు లురమున ధరించు పట్టులోనగు
వానితో జేసిన జందెమువంటి పట్టు. దీని నీ కవి నిటలం
బందు మెఱయజేసినాఁడు. ఇది చింత్యము.

చతుర్థాంక చతుర్థరంగములో ‘ప్రమదాదేవిని తప్పక
విమదుని చెఱునుండి’- యను కందవద్యముతో శ్రీ గంగా
రాజేశ్వరుల రచన మారంభమై నాటక శేషమును పూరించి
నది. వీరికి గల పితృభక్తిని, భాషారక్తిని, రచనాశక్తిని యీ
నాటక శేష రచనము స్పష్టపరచును.

బ్రహ్మశ్రీ లక్ష్మణ కవిగారి కుచేలు చరిత్రము భాగ
వతమునుండి గ్రహింపఁబడినది. ఇది యనన్య సామాన్య
మైన కథ. ఇందు మైత్రీ విశిష్టత ప్రపంచంపఁబడినది. కుచే
లుని హృదయము పరమ పవిత్రము. ఆశాలేశము నెఱుగని
యమాయకుఁడతఁడు. లౌకిక విషయావాంఛలంపఱుఁడు
కాడు. భార్య బలవంతము చేయుటచే, మహాపురుష దర్శన
లాభాపేక్షచే ద్వారకకు చేరినాఁడు. ఐనా అర్థించినవాఁడు
కాడు. యదృచ్ఛాలాభసంతుష్టుఁడు. కవి యీ కథయందు
కొన్ని స్వతంత్ర కల్పనలు చేసినాఁడు. కవికి కల్పన
ప్రాణము కదా!

తెలుంగాణమున విలసిల్లిన మహాకవుల బంతినివారనదగిన
 లక్ష్మణ కవిగారి స్థానమున వారి రచనముల ముద్రింపించి
 శేష రచనమును పూర్చి, పితృభక్తిపరాయణతను ప్రదర్శిం
 చిన కవి మిత్రులు బ్రహ్మశ్రీ గంగా రాజేశ్వరరావుగారు
 ధన్యులు—

జయంతి తే సుకృతినో

రససిద్ధాః కవీశ్వరాః ।

ఇట్లు

సుకవిజన విధేయుడు

పారువేశ్వ గోపాలకృష్ణ

ఆంధ్రోపన్యాసకుడు

చాకుంట

1-12-1988

శ్రీ శారదాయైనమః

గంగాతరంగిణీ షష్ఠ తరంగ సమాప్తానము

రసిక మహాశయులారా!

మా యీ తరంగము రత్నకాంత నాటకము, బ్ర॥ శ్రీ రాజేశ్వరరావుగారి పితృదేవుల రచన. వారివి కొన్ని యితర ఖండికలు, హరికథలు నున్నవి. అందొకటి రెండిందు జోటు చేసికొన్నవి.

శ్రీ రత్నకాంత ఆరంభములతోఁగూడిన మహానాటకము. శ్రీ॥ శే॥ లక్ష్మణరావుగారు దానిని తామే స్వయముగ శుద్ధ ప్రకటిని సిద్ధము చేసికొనిరి. అది యేలకో చతుర్థాంకమున యాగిపోయినది. నాటకము మొదటినుండి చదివినచో, బంచమాంకమున వారేమి వ్యాయడలఁచిరో యవగత మగును కావునఁ దండ్రుగారి యసంపూర్తి నాటకమును గుమారులగు శ్రీ రాజేశ్వరరావుగారే స్వయముగ బాణకాదంబరి తనయుఁడు పూర్తిచేసినట్లు పూర్తిచేసిరి.

ఇది శృంగార వీరకరుణాద్భుతములతోఁగూడిన జాన పద నాటకము. రత్నకాంతా రత్నాకరులు నాయకా నాయకులు, చంద్రకాంతుఁ డుపనాయకుడు, రత్నకాంత సోదరుఁడు, రత్నాకరునకు మిత్రుఁడును. దుశ్శీలుఁడు ప్రతి నాయకుఁడు, రత్నాకరుని ప్రథమ కాంతయగు ప్రమదాదేవిని కామించి, చంద్రకాంత రత్నాకరులను ప్రపంచ

తెలుంగాణమున విఅసిల్లి న మహాకవుల బంతినివారనదగిన
 లక్ష్మణ కవిగారి స్థానమున వారి రచనముల ముద్రింపించి
 శేష రచనమును వూర్చి, పితృభక్తిపరాయణతను ప్రదర్శిం
 చిన కవిమిత్రులు బ్రహ్మశ్రీ గంగా రాజేశ్వరరావుగారు
 ధన్యులు—

జయంతి తే సుకృతినో
 రససిద్ధాః కపీశ్వరాః ।

ఇట్లు

సుకవిజన విధేయుడు

పారువేశ్వ గోపాలకృష్ణ

అంధ్రోపన్యాసకుడు

చాకుంట

1-12-1988

శ్రీ శారదాయైనమః

గంగాతరంగిణీ షష్ఠ తరంగ సమాప్తానము

రసిక మహాశయులారా!

మా యీ తరంగము రత్నకాంత నాటకము, బ్ర॥ శ్రీ రాజేశ్వరరావుగారి పితృదేవుల రచన. వారివి కొన్ని యితర ఖండికలు, హరికథలు నున్నవి. అందొకటి రెండిందు జోటు చేసికొన్నవి.

శ్రీ రత్నకాంత అరంకములతోఁగూడిన మహానాటకము. 1. శే॥ లక్ష్మణరావుగారు దానిని తామే స్వయముగ శుద్ధ ప్రతీతి సిద్ధము చేసికొనిరి. అది యేలకో చతుర్థాంకమున యాఁగిపోయినది. నాటకము మొదటినుండి చదివినచో, బంశమాంకమున వారేమి వ్యాయదలఁచిరో యవగత మగును కావునఁ దండ్రిగారి యసంపూర్తి నాటకమును గూమారులగు శ్రీ రాజేశ్వరరావుగారే స్వయముగ బాణకాదంబరి తనయుఁడు పూర్తిచేసినట్లు పూర్తిచేసిరి.

ఇది శృంగార పీఠకరుణాద్భుతములతోఁగూడిన జాన పద నాటకము. రత్నకాంతా రత్నాకరులు నాయకా నాయకులు, చంద్రకాంతుఁ డుపనాయకుడు, రత్నకాంత సోదరుఁడు, రత్నాకరునకు మిత్రుఁడును. దుశ్శీలుఁడు పత్రి నాయకుఁడు, రత్నాకరుని ప్రథమ కాంతయగు ప్రమదాదేవిని కామించి, చంద్రకాంత రత్నాకరులను పరిపంచ

యాత్రకు బయలుదేరఁదీసిన దగ్గఱనుండి యారంభమైన నాటకము దుశ్శీలునితోసహా దుర్మార్గులందఱి శిక్షయు, ధర్మ రక్షయుఁ బూర్తియై నాటకము సుఖాంతమగును. మధ్యలో కనకాపురాధిపుఁడు సాంధీపుని యగ్రజుని కూతురు రత్న కాంతతోఁ బరిచయము, తర్వాతఁ బరిణయము. గతమునఁ బెనుతుఘాను తాకిడికి రత్నకాంత చంద్రకాంతులు కొట్టు కొనిపోగా చంద్రకాంతుఁడు వజ్రపురాధిపతీయగు సింద్ర సేనునకు లభించి యతని కుమారుఁడు రత్నకాంతునితో సమముగఁ బెంపఁబడును.

మధ్యమధ్యఁ గథాగమనమున విచిత్రమైన మలుపులు, వియోగములు. భర్త దుర్మనార్థము ప్రేమదాదేవి బయలు దేసినపుడు మార్గమధ్యమున దుశ్శీలుని కాముక దుష్టం త్రము- మిత్రకీర్తి (ఇంద్రసేనుని సేనాని) వలన రక్షింపఁబడుట ఇది యొకవైపు సాగుచుండఁగనే, మరొక వైపు రత్నకాంతా రత్నాకరులు చంద్రకాంతునితోసహా యర్ధరాత్రి కనకాపురమునుండి తప్పించుకొనిపోవుచు దైవ దుర్విధివలన మరల విడిపోగా, రత్నకాంత పురుషవేష ధారిణియై పోవుచు, విజయపురిలో గజము వైచిన పుష్ప మాలచే రాజై, తనవారి నన్వేషింపఁజేయును. తుదకు వారందఱి కలయికచే నాటకమునకు భతరవాక్య మనుసంధింపఁ బడును.

నాటకమున సూత్రధారి యొనర్చు ప్రస్తావనకన్న నిది
యతిశయమైనట్లనిపించుటచే 'ఇత్యత్ర సమావర్జితాని సకల
సామాజికమనాంసీతి మే నిశ్చయః' అని యుపసంహ
రింతును.

ఇందు రచయిత "కుచేలు చరిత్రము" హరికథ,
గోలకొండ సంచికలోఁ బ్రకటింపబడిన పద్యములును
మరియు ఇతరములును బ్రకటింపఁబడెను. ఇంక నేమేని
ఇతరములు లభించెనేని యనంతరము మీ ముందుంచెదను.

— ఇతిశమ్ —

భవదీయుఁడు

గంగాసదనము - మంథని

డా॥ శు క శ్రీ

దివి 1-8-1928

BOL., M A , B. Ed Ph. D.

పూజ్యులు గంగా రాజేశ్వరరావుగారు నాకు పితృతుల్యులు. వారి రచనార్థురి నాస్వామింది తన్మయుడనగుటకు జాలుదు నేగాని వారి రచనలనుగానీ, వారి పితృదేవులు కీ॥ శే॥ గంగా లక్ష్మణకవిగారి రచనావైదుష్యమునుగానీ విమర్శించు సామర్థ్యమునకు నేను జాలను. ఐనను ఒకటి మాత్రం అనగలను. తండ్రియగు కీ॥ శే॥ లక్ష్మణ కవిగారి కావ్యముల నచ్చొత్తించి, ఈ కాలమువారికి చాలాకాలము తరువాత అచ్చపు తెనుగు రసామృతప్రసాదమును పంచిపెట్టిన కవిశేఖరులు, శ్రీ గంగా రాజేశ్వరరావుగారు మా మంత్రకూట సాహిత్యపు ప్రాచీన ప్రాశస్త్యమును నవీనమొనరించినారు. లక్ష్మణ కవి వర విరచితమైన రత్నకాంత నాటకములోని గద్య పద్యములు పోతనామాత్యుల రచనాశైలిని జ్ఞప్తికి తెచ్చినవి. ఒక పూదోట వర్ణనమునందు 'మందార చందన మాతులుంగ మధూక సౌవీర జంబీర సంకులంబు' జదివినపుడు పోతనామాత్యుల వారి మందార మకరంద మాధుర్యము స్ఫురించినదనుట యతిశయోక్తి కానేరదు.

ఈ పితృపుత్రులు వారి వంశము నుద్ధరించుటేగాక మా మంత్రకూటస్థులందరకును గౌరవ కారణముతైరని మిక్కిలి సంతోషించుచు వారికి భక్తిపూర్వక ప్రణామము లర్పించుచు ముగించుచున్నాను.

ప్రభాకర అవధాని

ఫీలాన్స్ జర్నలిస్టు
మంఛని.

రిటైర్డ్ అధ్యాపకుడు
రాష్ట్ర ఉత్తమోపాధ్యాయ బహుమతి గ్రహీత

Dr. K. V. Ramakoti Shastry,

Professor & Head,

Dept. of Telugu

Kakatiya University,

Vidyaranyaपुरి.

Warangal - 506009.

ఒక మంచి నాటకము.

రత్నకాంత నాటకమును శృంగార రసప్రధానమైన రూపకముగా చేసి రచించినది లక్ష్మణ కవీంద్రులు. వీరు కవిశేఖర బిరుదాంకితులయిన శ్రీ గంగా రాజేశ్వరరావుగారి తండ్రి. రత్నకాంత నాటకము చారిత్రక నాటకమువలె కనిపించునుగాని నిజమునకు కాదు. చారిత్రక నాటకము వలె కనిపించుటకు ఎంత శిల్పమును చెక్కవలయునో శ్రీ లక్ష్మణ కవీంద్రులు అంత చెక్కడపు పనితనముతో ఈ నాటకమును రచించిరి.

ఈ నాటకము మంచి సాహిత్య వ్యుత్పత్తి కలుగుటకు అధ్యయనము చేయవలసిన నాటకము. రంగస్థల ప్రదర్శన విషయములో ఈ నాటకము అంతగా విజయవంతము కాగ లేదు అనిపించుటలేదు. తమ నాటకములను అచ్చువేయించుటతో పాటు శ్రీ రాజేశ్వర కవిశేఖరులు తమ తండ్రిగారి దైన ఈ నాటకమునుకూడా వెలుగులోనికి తెచ్చారు.

అందుకు ఆయనను అభినందించవలెను. పితృ ఋణము తీర్చు పనులలో ఇదియు నొకటి యని చెప్పవచ్చును.

ఈ నాటకము చతుర్థాంకము చతుర్థ రంగము ప్రారంభమగుటతోనే ఆగిపోవుచున్నది. శ్రీ లక్ష్మణ కపింద్రులు రచించిన నాటకమంతయు శ్రీ రాజేశ్వరరావుగారికి లభించక పోవుటయే అందుకు కారణమై యుండును.

శ్రీ గంగా రాజేశ్వరరావుగారు రత్నకాంత నాటక పంచమ షష్ఠాంకములను పూర్వ నాటకేతివృత్తమున కుపసంహారముగాచేసి చేశారు. ప్రమదాదేవి హృదయవేదనను ఆమె స్వగతంగా వ్రాయటంవల్ల అది మరింత కరుణరసాత్మకంగా సిద్ధమైంది. భైరవి పాత్రను ప్రవేశపెట్టటంలోను నిర్వహించటంలోనూ కవిగారు మంచి శ్రద్ధ తీసుకొన్నారు. చతుర్థ రంగమున బ్రాహ్మణ పాత్రలతో కవిగారు రంగస్థలమున ప్రదర్శింప నవసరంలేని విషయాన్ని చక్కని హాస్యముతో మేళవించి సూచించారు. షష్ఠాంకము పూర్తిగా ఉపసంహారాంకము. ముగ్గురు దంపతులను - రత్నకాంతా రత్నాకరులు - చంపకవల్లి చంద్రకాంతులు - కీరవాణీ మిత్రకీర్తులు కలిపి నాటకేతివృత్తమును సుఖాంతం చేసి ముగించారు శ్రీ రాజేశ్వరరావుగారు. శ్రీ రాజేశ్వరరావుగారి పద్యరచనాశక్తికి నాటక నిర్వహణకు ఈ రెండంకాలుకూడా నిదర్శనంగా వున్నాయి.

మంచి పద్యించిన బలమైన సంభాషణలు కలిగిన ఈ నాటకం ఆధునికులకంటే ప్రాచీనులను మిక్కిలిగా ఆకర్షించగలదు. అందువల్ల ఇది సహృదయుల హృదయానందమునకు దోహద లక్షణ లక్షితమైన ఒక మంచి నాటకముగా తెలుగు సాహిత్యములో చోటుచేసికొనగలదు.

6-7-88

—కేతవరపు రామకోటిశాస్త్రి.

ఓమ్

తెలుగు భాషలోని లాలిత్యాన్ని, మాధుర్యాన్ని గ్రోలి రసాస్వాదన జేయగోరు రసజ్ఞులు ఈ మహాద్భుత దివ్య కావ్యమును తప్పక పఠించి పరవశులగుదురనుట నిస్సంశయము. శ్రీవత్సన గోత్రోద్భవులు కీ॥ శే॥ గంగా లక్ష్మణ కవిగారి రత్నకాంత నాటకము మరియు కుచేలు చరిత్రము చదివి చాలాకాలానికి నిద్రాణమై యున్న ఆనాటి సాహిత్యపు మధురస్మృతులు స్మృతిపథంలో కదలి, నేను హైదరాబాదులో గోలకొండ పత్రిక ఉప సంపాదకునిగ పనిచేయడము, కీ॥ శే॥ సురవరం ప్రతాపరెడ్డి, మాడపాటి హన్మంతరావుగార్లతో సాహిత్య చర్చలు, కీ॥ శే॥ లక్ష్మణ కవిగారు రచించిన శ్రీకృష్ణదేవరాయ నాటకము, దండకారణ్య చరిత్ర వ్రాత ప్రతులు శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావు

గారికి ముద్రణ కొఱకు సమర్పింపగా అవి ముద్రణకు నోచుకోకపోగా, అసలు లభ్యమే కాకుండా పోవడం మొదలయిన అంశాలు ఒకటొకటిగ కదలినాయి. ఏది ఏమైనా మరల వారి కుమారులు, 'కవిశేఖర' శ్రీ గంగా రాజేశ్వర రావుగారు- గంగా తరంగిణి సారస్వత సమితి ద్వారా వారి పితృదేవుల రచనలు- శ్రీ రత్నకాంత నాటకము, కుచేలు చరిత్రముల నచ్చువేయించి పితృణమును దీర్చుకొనగలిగినారు. అదియునుగాక అసంపూర్తిగనున్న రత్నకాంత నాటకమును పూర్తిచేసి, తండ్రికి దగిన తనయులని నిరూపించుకొనినారు. వారి యీ ప్రియత్నము మిక్కిలి యభినందనీయము.

“వైద్యవర” వేంకటరాజన్న అవధాని, అధివక్త,

తామ్రపత్ర గ్రహీత,

స్వాతంత్ర్య సమరయోధులు,

ఆం. ప్ర. ప్రభుత్వ శాసన అనువాదక సమితి

మాజీ సభ్యులు, మంథని.

ఓం హరయేనమః

మున్నడి

శ్లో॥ దయాఽధిమ్ సత్యరతమ్ ధర్మవర్తమాను వర్తినమ్
సత్కవిమ్ పితరమ్ వందే లక్ష్మణమ్ సర్వలక్షణమ్॥

రత్నకాంత నాటకము మరియు కుచేలు చరిత్ర
హరికథ ఈ రెండింటి కృతికర్త మత్ పితృదేవులు కీ. శే.
గంగా లక్ష్మణ వరకవులు, హనుమదుపాసకులు. ఈ రచన
లీనాటికిఁ బ్రకటించు భాగ్య మబ్బినందులకు నేను ధన్యుఁ
డను, కృతకృత్యుడను. వీరివి మిగిలిన రెండు కృతులు-
శ్రీకృష్ణదేవరాయ నాటకము, దండకారణ్య చరిత్ర- రచ
యిత మిత్రులు కీ. శే. తిరువరంగం పాపాచార్యుల యింట
సంప్రాప్తములై శ్రీ వేంకటరాజన్న అవధాని, అధివక్త
ద్వారా కీ. శే. మాడపాటి హనుమంతరావుగారికి ప్రచురణా
ర్థమందింపఁబడి వారినుండి యనుపలభ్యములై కాలగర్భ
మున లీనమైనవి. ఈ కవి శ్రీకృష్ణదేవరాయాంధ్రభాషా
నిలయ సంస్థాపకులు మరియు వ్యవస్థాపకులైన కీ. శే.
మాడపాటి హనుమంతరావుగారు, కీ. శే. సురవరం ప్రతాప
రెడ్డిగారు ఇత్యాదులలో నొకరు. గ్రంథాలయ వార్షికోత్సవ
సందర్భమున శ్రీ ధర్మవరం రామకృష్ణమాచార్యుల కొసం
గిన స్వాగత పత్రములోని పద్యము లీ కవి విరచితములే.
ఇవియును, గోలకొండ కవుల చరిత్రయందు 'మాతృభాష'

శీర్షికక్రింద ప్రచురిత పద్యములును శ్రీకృష్ణదేవరాయ నాటకమున ప్రారంభ పద్యములును నీ గ్రంథాంతమున ముద్రితములు. ఇక వీరి జీవిత విశేషములు, మా పెద్దలనుండి గ్రహించినమేరకు నిందు పొందుపరచుచున్నాను.

గంగా క్షీరాబ్ధి సుధాకరులన, గంగా రాజయ తపఃఫలి తమ్ములన, వేంకటరాజమాంబ శుక్తిముక్తాఫలమున రామ లక్ష్మణులనుపేర కవలపిల్లలుద్భవించిరి. అందు కనిష్ఠుడు మన కృత్తికర్త లక్ష్మణ వరకవి. వీరికి సుమా రిరువదేండ్ల ప్రాయమున నొక దుష్ట ముహూర్తమున, తండ్రిగండమున 1-11-1909 (27-1-1319 ఖనలి) రోజున దురదృష్టజాత కుడనగు నా జన్మము ఫలభవించినది. మూసానది వరదల పుడు 1318 ఖ. లో నేను గర్భస్థుడను. నేను పుట్టిన నెల రోజులలోనే మెదకు జిల్లా సంగారెడ్డిలో సబ్ ఓవర్సియర్ ఆబ్బాపిగా పనిచేయుచు కామిలా రోగగ్రస్తులై నన్ను గన్న తండ్రి కన్నకొడుకును కన్నులార గనకయే కన్నుమూసిరి.

ఆయనగారు కరీంనగరం జిల్లాలో నానాడు యేకైక ఇంగ్లీషు మీడియం మిడిల్ స్కూలునుండి మిడిల్ ప్యాసయి హైద్రాబాదునందలి ఇంజనీరింగ్ కాలేజినుండి లోయర్ సభార్డినేటు పరీక్షలో (1317 ఖ.) కృతార్థులైనారు.

వారు నాటకములు రచించుటయేగాక కంపని నాటకములలో శ్రీ పాత్ర ధరించేవారు. “ఇంపుమిరగను హిందు

థియేటర్ కంపనికిని శుభకరమైతివి” అని కుచేలు చరిత్ర హరికథలో సరస్వతీ ప్రార్థనా కీర్తనలోని వాక్యము. వారు హరికథా రచనతోపాటు కథాకథనముగూడ చేసెడివారు; సాహిత్య సంగీతములందేగాక చిత్రకళాది హస్తకళలలో సిద్ధహస్తులు. వీరి వ్రాత యింపులు సొంపులు గులుకుచు ముత్యాలు గూర్చినట్లు పొంకముగా నుండును. రత్నకాంత నాటకము, కుచేలు చరిత్ర వీరి స్వహస్త లిఖితములు. రత్న కాంత నాటకములోని యొక పుట మచ్చున కీ గ్రంథము ద్వారా పాఠకులముందుంచనైనది.

వారి రచన ఈ నాటకములో చతుర్థాంకమందు చతుర్థ రంగము పూర్తి కాకుండనే మధ్యన నిల్చిపోయినది. ఈ అసంపూర్ణతకు వారి యకాలమరణమే కారణమని తోచును. మొదట వారి రచనకు దీటుగా వ్రాయలేనేమో యను నద్దైర్యమున పూర్తిచేయుటకు సాహసింపక ఉన్నంతవరకే ముద్రణగావించి యభిప్రాయసేకరణ సేయనైనది. ఆపిదప అకస్మాత్తుగా నాలో ప్రేరణగలిగించి, నా యంతరంగమున స్థితులై నన్నొక యుపకరణముగా మలచుకొని తమ కావ్యమును తామే పరిపూర్తిచేసికొనినారు నా పితృదేవులు. కథా సంవిధానము కథాగమనము తనకుతానే సాగుచుపోయినది. దృశ్యములు, సన్నివేశములు, పాత్రలు, సంభాషణలు సినిమాతెరపైనివలె గోచరించుచుపోయినవి. భావములతోపాటు

కలము పరుగెత్తినది. 'అత్తావై పుత్రనామాసి' యను ప్రానుడి కలదుగదా! ధన్యోస్మి! మజ్జనకుల పాదారవిందములకు వందన సహస్రంబు లర్పించుకొనుచున్నాను.

గంగారూపకాలలో సూచించిన గండపెండేర సత్తారపు ఫోటో బ్లాకు ఆలస్యముగా అందినందున అది ఆ పుస్తకంలో చొట్టుచేసికొనజాబదయ్యె. దానిని ఈ గ్రంథముద్వారా పాఠకలోకమునకు అందించుకొననైనది; మన్నింతురుగాక.

ఈ నాటకము నామూలాగ్రముగా పరిశీలించి, ముద్ర ఇకై వ్రాత ప్రతిని సిద్ధముచేసి యిచ్చిన పూజ్యులు - డా॥ శుకశ్రీగారికిని, నాటకమునకు పీఠిక నందజేసిన మిత్రులు శ్రీపారువెళ్ళ గోపాలకృష్ణశర్మగారికిని, కోరినంతనే దయ తో తమ అమూల్య సందేశమొసంగిన డా॥ కేశవరపు రామ కోటిశాస్త్రిగారికిని, అశక్తులుగా నుండియు మా తండ్రియందు గల గౌరవాభిమానములు, నాయందలి ప్రేమాతిశయము వలన తమ అభిప్రాయమందజేసిన వైద్యవర శ్రీ వేంకట రాజన్న అవధానిగారికిని, భక్తితో తమ అభిప్రాయమొసంగిన శ్రీ ప్రభాకర అవధానిగారికిని కృతజ్ఞతాభివందనములు.

ఈ కావ్యమును చక్కగా ముద్రించి సకాలంలో అంద జేసిన శ్రీరామా ప్రింటింగ్ ప్రెస్ వారికి అభివాదములు.

—కృతికర్త తనయుడు.

ఓం

శ్రీ గణేశాయనమః

శ్రీ రాజరాజేశ్వర్యై నమః

శ్రీ రత్నకాంత నాటకము

—: శంకరస్తుతి :—

కం॥ శ్రీలోదవ నుతులు నలిపెద
హాళిన్ వందిత పురందరాది మహాదే
వాళికి కపాలమాలికి
శూలికి శశిమౌళికి నతిసుగుణాళి కొగిన్.

—: పార్వతీస్తుతి :—

కం॥ ఉల్లమున సంతసము రం
జిల్లగఁ బ్రణుతింతు నే నుచితసత్కీర్తయల్
జల్లని కృపారసము వెద
జల్లుచు నెల్లరను బ్రోచు జననికి నుమకున్.

—: విష్ణుస్తుతి :—

ఉ॥ కోరెద భక్తియుక్తిని నకుంతితవార్ధి గఁభీరు భక్త మం
దారు విత్తిరి తాలసదుదారు నహీనబలాఘ్న బూర్ణ తూ
జీరు దశావతారు ఘననీరద నీలశరీరు దుష్ట సం
హారు సపారపాపపరిహారు నగాధిపధీరు శ్రీహరిన్.

—: లక్షీస్తుతి :—

కం॥ కలుముల పొతుక పాలక

డలి కూతురుఁ దమ్మికనుపడతి మరు తల్లిన్

మలసుతచెలి వదలక హరి

కులకాంతన్ మంతనమునఁ గొలిచెద లక్షీప్.

—: బ్రహ్మస్తుతి :—

కం॥ అతులితమతి నతు లిడియెద

సతము సురగణవినుత గుణసంతతికిఁ గృపా

మతికి మహోన్నతికిఁ బ్రజా

పతికి సుకృత కార్యరతికి భాషాపతికిన్.

—: సరస్వతీస్తుతి :—

ఉ॥ పలుకులపొల్లి సంపదలపైదలికోడలు ధాతనాతి నా

తలఁపుననిల్చి నాతలఁపుఁ దప్పకఁ బూర్తినొనర్చ సర్గియై

పాలుపగు భక్తియుక్తిఁ దగ మ్రొక్కెద మిక్కిలి డెండ

మందు వాం

ఛలు దళుకొత్తఁ జిత్తమునఁ జాలగఁ దత్పదముల్

భసింపుచున్.

—: గణపతిస్తుతి :—

కం॥ మ్రొక్కెడివారల పనులను

జక్కఁగఁ దుదనొదవఁజేయుసామి గరిముఖున్

ముక్కంటిపండ్ల మెక్కెడు

ముక్కంటికుమారునెంతు ముద మెదఁ గదురన్.

—: హనుమత్స్తుతి :—

కం॥ మంతనమున నెంతయు స్తుతి
యింతున్ సంతతము హరి పదైకధ్యాన
స్వాంతున్ బలవంతున్ శ్రీ
మంతున్ హనుమంతుఁ గీర్తిమంతు సుమంతున్.

శ్రీ రత్నకాంత నాటకము

నాంది

సూత్రధారుడు- (పుష్పాంజలియై)
శా॥ శ్రీరామంచిత రత్నకాంత శుభ దృ
ష్టిన్ దివ్య లగ్నంబునన్
శ్రీరస్తుచు ఋషుల్ సుసేన లిడ సు
శ్రీచంద్రకాంతుండు పెం
పారన్ బావమఱింది కాఁ బరిణయం
బౌరాముఁ డుద్యద్గుణ
శ్రీరత్నాకరుఁ డీ సదస్యుల యశ
శ్రీయుక్తులం జేయుతన్.

(వెనుకకు ముందుకు నడచుచు సభను బరికించి)

ఆహా! ఏమి యీ సభాభవన శోభాభిరామంబు. ఈ
సింఠారు నోలగముఁ గనుఁగొన్నఁ గన్నులపండువై డెందం
బున కమందానందంబు నొందించుచున్నది. (సభాగ్రేసరు
లపై విరులు జల్లి కరకమలంబులు ముకుళించి)

ఉ॥ ఓలగమందు ముందు నిట నొద్దికనే వెదఁజల్లు పూపులం
బోలిన తేటమాటలను బొందిక కూర్చిన నాటకంబునం
దోలిగ యీసభాసదులు నొప్పుగ భ్రంగములట్ల సారము
గొల్పిలఁగ వేడువాడ సుమనోజ్ఞత మిమ్ముల డెంద
మందునన్.

కం॥ క్షీరోదకముల నొకటిగఁ

జేరిచి యవి రాజహంస చేరువ నిడఁగా

నీరంబు వదలి విమల

క్షీరంబును గొనుట గుణవిశేషము గాదే.

నటీ! నీ నొకమా టిట కేతెమ్ము.

నటీ:- ప్రాణేశ్వరా! ఇదిగో వచ్చితిని. ఈ నెచ్చెలి కేమి
యానతిచ్చెదరు?

సూత్ర:- శుకవాణీ! నీ వికచలోచనముల సకలశ్రీయుక్త
మైన యీ సభాభవనమును విలోకింపుము.

చ॥ ఒకటఁగపింద్రులున్ రసికులొక్కట గానకళాధురీణు లొం
డొకట మనీషు లొక్కట మరొక్కట నీశ్వర భక్తియుక్తు లిం
కొకట వణిక్కు లొక్కట సమూర్జిత విక్రమ చక్రవర్తు లు
త్సుకతఁ గృపారసాంచితపు చూపులు నాపయిఁ జూపు
మండగన్.

నవలా! ఈ నవరస రసికశిఖామణులు సుఖాసీనులై వినో
దార్థంబు మనోహరంబుగా మదికి ముదముఁ గదురఁ

జేయ నొక మహనీయ శృంగారరస రంగద్రంగసంగ
పాటవంబగు నొక నవీన నాటకంబు నుద్యమించి,
హృద్యానంద్యంబు నొందింపుమని రెండు మాటలన్న
నోటాడి యెఱుంగని నన్నిందఱిలో నొక మేటిగాఁ
బాటించి యానతిచ్చినారు. మన మిప్పుడే నాటక
ప్రయోగంబున వీరి సంతోషపెట్ట గలట్టివారమో గట్టిగాఁ
దోచకున్నయది. (నేలఁ బరికించుచున్నాఁడు.)

నటీ:- కాంతా! ఇంతగా విచారించనేల? రత్న కాంత నాట
కమును బ్రయోగించిన బాగుగా నుండును. ఇందు కే
మందురు ?

నూత్ర:- అవును; బాగుగా జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చితివి. కాని—
(విచారించి) హృదయేశ్వరీ! అది యే కవిగ్రామజీ
ప్రణీతము ?

నటీ:- శ్రీవత్సనగోత్ర, గంగాన్వయాంబోధిమిత్ర, బ్రహ్మశ్రీ
లింగయపౌత్ర, రాజయపుత్ర, సుకవిజనవిధేయ, లక్ష్మణ
నామధేయ కవి ప్రణీతము. కాని నాథా! దేవరవారేమొ
'కాని' యని యనుమానించితి రదేలనో వచించ బ్రతి
మాలుచున్నాను.

నూత్ర:- నారీరత్నమా! కేరేమియు లేదుగాని నా డెందం
బున నొక్క సందియము వొడముచున్నది. అది యే
దనిన, అనాటి మేటియగు కవికోటివిరచిత నవరసాలం

కారాలంకృతంబుతై పొంకంబులగు నాటకంబులు
కోటానుకోటుతై యుండగా

గీ॥ గణయతిప్రాసలక్షణ గణముఁజూడ

లేదు సంపూర్ణవిద్యత్తు లేదు మొదల

బాల్యమందైన యట్టి చాపల్యమొప్పు

దేటమాటలఁజెప్పె నీ నాటకంబు.

తేటమాటలతోటి కూర్చబడిన యీ నాటకంబును
బ్రయోగించిన వీరి మనోవనోరుహంబుల కెట్లు మనో
హరంబుగా నుండును?

నటి:- ఇందులకించుకయు సందేహింపవలవదు. ఎందుకనిన

ఉ॥ పిల్లలు రాసెపల్కులను బ్రీతినిఁబల్కినఁ దల్లిఁదండ్రుడి తా
రుల్లముపల్ల వింపఁగొని యొయ్యననక్తున గారవించు న
ట్లనినఁ బ్రేమ సభ్యులు నయమున దీనిని నాలకించి రం
జిల్లఁగఁగారవింతు నిరసింపరు చంపక నాన యీసువన్.

ఈ సభాసదులు దీని నాసాంతమాలోకించి సమాదరణ
గౌరవంబుల నాదరించి యంగీకరింతురేకాని నిరాక
రింపరు.

సూత్ర:-

శా॥ కారాకుల్ భువిరాలి మేలిమిఁగ మో

కల్ జేవుఁడై సొంపు పెం

పాపన్ వృక్షములెల్ల నెత్తెడను లే

తాకుల్ దలల్సూపి ప్రో

వై రాజీంప వసంతుడాత్మహిత భృ
 త్యామాత్య సంతానుడై
 తోరం బొప్పగ నిప్పుడే మనకుఁ దో
 డ్దోవచ్చెనే నెచ్చెలి !

చ॥ చిగురులుమేసి కోవెలలు చిల్లులు చక్కని పండ్లుమెక్కి సొం
 పుఁ గడు మిళిందబృందములు పూమకరందముఁ ద్రావి
 ప్రోపుతై
 సొగసుగఁగూయుఁబల్లు నతిసుస్వరమొప్పగ ఝంకరించు నా
 ల్మృగలు నుదంచితక్రియ విలాసములం జరియింపు వేసవిన్

కలభాషిణీ! ఇట్టి మధుమాసవాసరంబుల నెట్టివారైన
 సుగంధగంధబంధురంబగు మంధరమందగంధవాహుం
 డొలయ సరససల్లాపకలాపంబుల నేపుమిఱి యమం
 దానందకందశిత హృదయారవిందుతై యుందురు.
 బిత్తరీ! ఇత్తరీ నీవు వీరి చిత్తంబులిగురొత్తునట్లు మధుర
 రసంబు జొత్తిల నొక లయహారి వృత్తంబుఁబాడుము.
 నటి:- దేవా! చిత్తము. (గొంతు నవరించుకొని)

లయహారి: మదవతులు మదినదర నదనుగని మధువములు
 బొదలదరి మెదలుచును గదిసి రొడసేయన్
 విదితముగ శుకపికము లదరకను బెదరకను
 గడుపుఁగొని మధురముగ మదమునను గూయన్
 భిదురమటులడిదముల బదనిడుచు బెడిదముగఁ

అదనెఱిగి మరుడెలమి నెద శరము లేయన్
మదిబ్రహ్మయకలహములు వదలి ముదితలు ముదము
నెదగదురంబురుషులను మదమునను డాయన్.

మూత్ర:- (చప్పటులుగొట్టుచు) అహా! బోటీ! నీపాట బహు
పొటవంబైనది. ఈ సభ్యులందఱత్యంత సంతోషాంతరం
గల్గె బంగారు ప్రతిమలోయన ననిమేషస్థితిఁబూని
యేమియునన నోరాడక కదలకున్నవారు. ఇంక మన
నాటకంబునందెన్ని లోపములున్నను నీ ప్రాపున పటా
పంచయోనులే. చంద్రకాంతుఁడు రత్నాకరుని డెందమం
దలి యభిప్రాయంబెఱుంగక జింతించుచున్నట్లు లూఱక
నొక పెట్టున నింతదనుక మంతనంబునఁ జింతించుచు
న్నాడ. ఇప్పుడు నేను పరమానందభరితుండ నయినాను.

నటి:- ప్రాణనాథా! లేనిపోని పుక్కిటిపురాణములవలనఁ
గాలక్షేపముఁ జేయుటచే ఫలమేమి? చూడు నెలకు
వెన్నెలపులుగులవలె నీ సభ్యులు సరభసముగ నాటకా
రంభమున కెదిరెదిరి చూచుచున్నారు. మనము వేగంబు
యేగి నాటకంబు ప్రయోగింతము పడుఁడు.

మూత్ర:- పద పోదము (నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ఓం

శ్రీ శారదాయైనమః

శ్రీ రత్నకాంత నాటకము

ప్రథమాంకము

ప్రథమ రంగము

(స్థలము: రాజభవనము - చంద్రకాంతుడు ప్రవేశము)
చంద్ర: (నిట్టూర్పులు వెల్లిగొలుపుచు నాత్మగతమున)
అహ! నేటి కాలు దినము లరిగెగదా! నా ప్రాణస్నేహితు డేదియో యొక్క యోచనం జిక్కి, చిక్కి, చింతాక్రాంతస్వాంతుండై నాతో ముచ్చటించకపోవుట యేగాక, డగ్గటి తలనొగ్గినగాని కన్నులగానకున్న వాడు. నేనెంత యేకాంతంబునం బ్రార్థించినను నా చింతితార్థం బేదియో కించితైన వచింపఁడాయెను. నే నిత్తటి నెత్తెఱగునఁ జిత్తంబున నుత్తలమందక నెమ్మదిగ నుండుదు? కన్న తలిదండ్రులు చిన్నతనంబుననే గఱించిన యనంతరంబునుండియు నన్నుఁ గన్నెడసేసి యొక్క నిమిషమేనియుఁ దాళఁజాలని యగ్రజకును, నాకును బ్రాగ్రచిత కర్మానుసారంబుగ దైవకృతము వలన నెడఁబాటు గలిగినది. సోదరి పేరెత్తఁగనే నాకు భేదము మఱింత పెచ్చు పెరుగుచున్నది. (దుఃఖించుచు)

అప్పుడప్పుడు నా కష్టములెల్ల వెల్లెఁగాని యుల్లముఁ
 దల్ల డిల్లఁజేసినప్పుడెల్ల నాకీ రాకొమరుని చెలిమి బలిమిచే
 వాతోడ్పాతత్తులంబుంబోలె నా శోకంబుం బాఱఁద్రోలు
 కొనుచుండుదు. నా ముందఱీ భేదంబున కీతని భేదం
 బును బొందుఁగూడిన ననలంబున కనిలంబు తోడ్పై
 గహనదహనం బొనర్చుమాదిరి నా ధేహంబు దహింపం
 జేయుచున్నది. అకటా! పెక్కుబాధ లొక్కసారిగా
 నన్నిక్కట్టులఁద్రొక్కి మిక్కిలిఁ బొక్కజేయుచున్నవి.
 ఇంక నెటుల నూఱుటఁజెందుదును? నే ముందుపుట్టున
 నెందఱు బంధుమిత్రబృందంబుల నెడఁబాపితిని? లేక
 వారలెడఁబాటున దుఃఖించుచుండఁ గని హసించితిని!
 యిప్పుడు శోకముల కారకమైన వగలఁబొగులుచున్నాను.
 హా! దైవమా! ప్రాణమిత్రుండు డెందంబునఁ గుండు
 చుండ నాతని కొందలము డిందుపఱచి యానందకంద
 శిత హృదయారవిందునిఁ జేయఁజాలకున్న కాయంబు
 వాయుట కరంబు శ్రేయస్కరంబు. ఆతఁడు తన చింతిత
 మించుక వచించిన నావలన నగునంతవఱకే కొఱంత
 వాటిల్ల కుండఁ దోడ్పాటున నేపాటులకైనను వెనుదీయక
 సాయంబు సేయకుండుదునే? అట్లు చేయనివాఁడెట్లు
 మిత్రుఁడనిపించుకొనును? (గంభీరముగా) కానిమ్ము
 నేనింకొక్కసరి యతని దరికరిగి వాత్సల్యంబుమీఱఁ
 ప్రోత్సహపఱచి యతని యభిప్రాయం బెఱింగెద.

(పరికాశముగ) వేత్రహస్తా!

సేవ: దేవా! సేవకై వేచియున్నాను.

చంద్ర: రాకొమరుని నగరికి దారిజూపుము.

సేవ: చిత్తము దేవా! ఇటు- ఇటు- (చూపుచున్నాడు)

చంద్ర: ఇదియే ద్వారము ప్రవేశింతును. (ప్రవేశించి పరిక్రమించి చూచి) అదిగో! మిత్రుడు రత్నాకరుడు దుఃఖించుచున్నాడు. నే నిటు జూటున డాగి యేమనుకొనుచున్నాడో వినియెద. (మరుగుననిలిచి వినుచున్నాడు)

రత్నా: (దుఃఖింబున నున్నరనుచు) ఔరా! యీ మనస్సున కింక నెక్కడి యూజుట. నా ప్రయోజన మంతయు నిష్ప్రయోజనమాయెగదా! మా తండ్రిగారు నేగోరిన దాని ఫలితము నీచుకయు యోచించినవారుగారు. నే నెంత ప్రార్థించినను జెవినుంచక నిరాకరించి, యంతనఁ బోవక నేను బంతగించినందులకు నన్ను దూషించి, నాతో భాషింపరైరి. ప్రస్తుతము నా యీ యవస్థ సవిస్తరముగా నెఱింగించిన నార్చితీర్చువారొక్కరును గానరారు. చంద్రకాంతునికన్ననో నాపని యన్నఁ దల నొప్పి యెత్తుచున్నది.

చంద్ర: (ఆత్మలో) నా కాతని పనియన్నఁ దలనొప్పి యెత్తునఁట! ఏపనియై యుండవచ్చును? (వినుట నభినయించి) అదిగో! యింకేదియో యనఁబోవుచున్నాడు (ఓనును)

రత్నా: కం॥ ఎట్టిపనినైనఁ బురుషుఁడు

పట్టియుఁ బడరానిపాట్లు వడినను, దనువున్

గిట్టిన, సమకట్టిన పని

పట్టు విడువని యతఁడు ఫలవంతుఁడుగాడే?

కావున నెట్టి కష్టములు వచ్చి మట్టుముట్టుకొని బెట్టుగాఁ జెవులుపట్టి యాడించినను, నా పట్టుదల వదలజాల. మా తండ్రిగారాడిన వేడిమాటలు కర్ణకఠోరంబులై యుల్లంబును దల్లడిల్లఁ జేయుచున్నవి. అయ్యో! దైవమా! (దుఃఖించుచున్నాఁడు.)

చంద్ర: నేనిక్కడఁ బొంచియుండి, చెవులు నిక్కరించి యెంత వించుండినను నా యోచించున దెద్దియో నా బుద్ధికే గొడ్డిగనైనను గోచరముగాకయున్నది. అయిన, డాయంబోయి విచారించెదఁగాక, (దగ్గఱకరుగుచున్నాఁడు.)

రత్నా: అపిగో! చంద్రకాంతుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు. నా తలంపు దెలిసికొనెనేమో! (చంద్రకాంతునకు విముఖుఁ డుగాఁ గూర్చుండును.)

చంద్ర: సఖా! (స్వగతము) ఆహా! నేఁ బిలిచిన బలుకఁడు. తలఁ ద్రిప్పికొని యున్నాడేమి? (అభిముఖముగ నరుగును.)

రత్నా: (తిరిగి విముఖుఁడగును.)

చంద్ర: (స్వగతము) ఆహా! దైవమా! నే నెన్నిమాటు లీతని

చుట్టుదిరిగినను హేళనజూపుటేకాని, తలనెత్తి తిలకించుటే లేదు. ఇటుల నిటలతటఘటితకరపుటుండై, నిర్గళితా నర్గళాశ్రుజలకణపటలుండై, దురంత విషాదవేదనాకలి తుండై, నిజప్రయోజన విఫలితుండై, పలుకకున్న వాని యర్థంబు గ్రహింప సామర్థ్యం బెట్లుగలుగు? అయినను నావలన యగునంతవఱకుఁ బ్రయత్నించెద.

(ప్రకాశముగ) మిత్రమా! ఇటులఁ బిలిచినను బలుకకుండుటకు నేనంత చులకని పని యేమిచేసితిని?

సీ॥ ఎపుడైన నీమది నెంతయు నొప్పించు

పలుకు నేవతికితే? పార్థివేంద్ర!

ఎపుడైన నీకును నెఱిగింపకే పని

నేని నేఁ నెఱిపితే? నృపకుమార!

ఎపుడైన మీవారి కేని, నీకేఁ గడుఁ

జెడుగులు చేసితే? పుడమిజేడ!

ఎపుడైన మీవారి నెదిరించి మీనడ

వడిదప్పి నడచితే? వసుమతీశ!

గీ॥ ఎప్పుడెనియు మిముఁబాసి యేఁగియుంటె

నేరములు నావి నీవ మన్నించి ప్రోవ

కున్నఁ బ్రోతు రేవారు నా కున్నవారు?

బంధువులఁబాసి మీపాలఁ బడినవేళ!

(దుఃఖించుచున్నాడు)

రత్నా: (కోపముతో) ఈ బూటకపు నేడ్పు లెప్పుడు నేర్చి
కొంటివి? నిన్నిక్కడికి రొక్కమిచ్చిరా నియమించితినే?
పిలువని పేరంటము, పెట్టని భోజనమునకుఁ బోనేల?
నీవిచ్చటికి విచ్చేసి, నే నెక్కట్టులఁ జిక్కి త్రొక్కులాడు
చుండఁ బరికించి పరిహసించుచున్నావు. ఛీ! ఛీ! నోరు
మూసికొని యూటకుండుము.

చంద్ర: (స్వగతము) ఆహా! పైత్యరోగికిఁ బంచదార వేడు
గదా! 'సహవాసదోషేణ గుణాభవంతి' యను లోకోక్తి
నాలికించమే? ఈతనికి నిరంతర దుర్జన సాంగత్యమునం
జేసి నానాఁటికిఁ జెడిపోయెడి బుద్ధులు పుట్టుచున్నవి.
ఈతని కర్ణ పుటంబులకు ధిటువుగా, సౌఖ్యానుభూతంబు
లగు నా నీతివచనంబు లేరీతి రుచించును? ఇతని బాగునే
కోరెడి నన్నుఁ బరిహాసకునిగా నెన్నుచున్నాడు.
ఈతఁడు తన తండ్రి తన్నాడిన తీక్షణలాప కలాపావి
ర్భూతకోపాటోపంబు నాపైఁ జూపుచున్నాడు. (ప్రకా
శము) నెచ్చెలీ!

తే. కోపమో? నాపయిని నాదు పాపమేమో!

లేక నీ పరితాపమో! కాకయున్నఁ

బలుకరించినఁ దలద్రిప్పి పలుకకుండ

నూటకుందువె? నే దుఃఖమొందుచుండ.

(ఏడుచుచున్నాడు)

రత్నా: చెలికాడా! చాలును. నీ నాలిముచ్చేడుపు లేల
యేడ్చెదవు? నిలుపుదల వహింపుము.

చంద్ర: (డగ్గుతికతో) నిలుపుదలనా? నిలుపుదల! ఇంక
నెక్కడి నిలుపుదల! దేవర మనోభిప్రాయం జంతయు
సాంతంబుగా గుర్తించి, దానిని నిర్వర్తించి, తను
స్వాంతంబునందలి చింత డిందుపఱచి, మిమ్ము సంతోష
పఱుపకుండిన యెందుకీ దేహంబు? వహింపనే? దహిం
చుటకుఁగాని! ఎట్టి కష్టపుంబనినైనను గుట్టు బట్టబయలు
గానీక దిట్టతనంబునఁ గొనముట్టునట్టులఁ జేయువారలే
యిష్టులు. అట్టులఁ గానివారలు దుష్టులు, కష్టులు నరిష్టు
లును. ఇంకను నీయట్టివారిం గూడినట్టివారలు.

ప॥ తనమది నేదియోయొక విధంబగు నర్థవిచింతఁగుండుచో
ఘనతర రాజ్యసంపద సుఖంబులకుం బెడఁబాయుచో ఓపుత
గనికరమేనిలేక తల ఖడ్గమునం దెగఁద్రుంచనెంచుచో

విను, హితుఁడొక్కఁడే కలఁత వేగఁదొలంగఁగఁజేయు

నేర్పునన్.

సఖా! నీ యెడఁదవిప్పి నుడువఁ నొడఁబడని యెడల
నా యుత్తమాంగంబు నీ పదాంతికంబునం బడ, దుష్ట
జన శిక్షకంబును, శిష్టజన రక్షకంబునునై మదియాక్షిణ
తర బలాధ్యమగు దక్షిణ హస్తగత తీక్షణకాక్షేయంబున
నొక్క వ్రేటునఁ జక్కాడుకొనియెడఁ జూడు,
(కరవాలంబు ఝళిపించుచు వ్రేటుగొన నుద్యమించును)

రత్నా: (చంద్రకాంతుని కరంబు చిక్కబట్టి) మిత్రమా!
 ఆహా! ఎట్టి దుష్ట కృత్యంబున కొడిగట్టితివి? అత్మహత్య
 మహా పాతకంబని యిందుకంత చింతింపక బలవంతం
 బుగా దేహాంతంబు గావించికొన నెంచితివి. తాఁజెడ్డ
 క్రోధి వనమెల్లఁ జెఱచునట్లు ద్రోహకరమైన యాత్మ
 హత్యకు సాహసించుటేగాక నా తలంపుఁ దెలియఁబఱు
 పనందున మరణంబు నొందెదనని నిరపరాధిని న నాపై
 నీ పాపంబు మోపఁజూచుచున్నావు.

చంద్ర: (రోషముతో) నా కరవాలంబు దుర్వారము సుమా!
 దీనిని వారింపకుము. విడువుము. భవదీయ పాదారవిం
 దంబుల కనేక వందనంబు లాచరించెదను.

రత్నా: (స్వగతము) ఆహా! స్నేహితుఁడనిన నిటుల నుండ
 వలయు. (ప్రకాశము) చెలికాఁడా! నిలువుము. నీరోషం
 బైన నీ శీర్షంబు నేల ఖండించుకొనియెదవు? ప్రాణ
 సమానుఁడైన స్నేహితునిఁ గాఱులు ప్రేలిన నా నాలుక
 నిప్పుడ రెండు ఖండము లగునట్లుక్క ప్రేటునఁ దెగ
 ప్రేయ నర్హముగాని, నిన్ను నీవు చంపుకొనుట యర్హ
 ముగాదు. ఉపశమింపుము. స్నేహితుని మాట జవదాటుఁ
 గూడదు సుమా!

చంద్ర: ఆహా! చాలఁ జక్కఁగా వక్కాణించితివి. మిత్రుని
 మాట నెప్పుటికి జవదాటుఁగూడదు. అది నీవు దక్కఁ

దక్కినవారెల్ల రొప్పికొనవలసినదే! అగుచో నిదిగో నేను దానికి బద్ధుడనై యున్నాను.

(ఖడ్గము నొరలోఁ దోర్చియును)

రత్నా: (స్వగతము) ఇతఁడు 'నీవుదక్క' యని నన్నెత్తి పొడుచుచున్నాఁడు. నేను స్నేహితుని మాట జవదా టితినా? అవును. అతఁడు నీ తలంపుఁ దెలుపుమనినఁ దెలుపకుండుట జవదాటుటగాదా? (ప్రకాశము) మిత్రమా! దుర్భర దుఃఖావేశభరంబున నీ తులువ నిన్నతి ఛులకని పలుకులఁ బలికియున్నాఁడు. నన్ను మన్నిం పుము. ఇప్పుడే నా తలంపంతయుఁ జెప్పెద. ఇదిగో యీ యాసన మధిష్ఠింపుము. నిలఁబడి తడవాయెను. నీ యొడ లలసిపోయి యుండును. (చేయివట్టి కూర్చుం డఁబెట్టి తాను నింకొకదానిపైఁ గూర్చుండును.)

చంద్ర: మన చిన్ననాటినుండి వర్ధిల్లిన యన్యోన్య మైత్రిచే నీ మాటలు నా మది నాటియుండవు. నీవటులఁ దలఁప వలవదు.

రత్నా: సంగడిడా! నా మనోరథం బెఱింగించెద. సావధా నుండవై యవధరింపుము.

చంద్ర: దత్తావధానుండనై యున్నాను.

రత్నా: బ్రహ్మాండభాండమండనంబగు నీ సవఖండ మహీ మండలంబున నుండునట్టి యనేక చిత్రవైచిత్ర్యంబు

లను, బుణ్ణక్షేత్ర నదీనద తీర్థేక్షణాక్షీణాపేక్షాధీన మాన
సుండ నై నాను.

మ॥ వెలింగా నొక్కటివోవనీక చతురబ్ధి ప్రావృతాఖండ భూ
వలయంబందున గల్గు వింతల నపూర్వంబైన వస్త్రాళి ని
స్తులమౌ చిత్రవిచిత్ర పక్షితతి, జంతుశ్రేణి మోదంబుగా
విలకింపన్ మది గోర్కులూరంగ మహోత్సేకంబు మై
నుండెదన్.

చంద్ర: దీన నీ దురంత చింతాభరంబునకుఁ గారణంబు
గానరాదు.

రత్న: ఆసాంతంబుగా పినుము. ఇంతలోనే నా గాధ
ముగియలేదు. నా భేదకారణ మిది. నేను నాయనగారి
సన్నిధి కరిగి నా మనోరథంబు తెలుంగెల్ల నెఱింగించినఁ
జెవిఁ బెట్టకుటయకాక.

మ॥ తనయా! ఛీ! యిదియేమి? లోకమున వింతల్చూచిరా
నీకతో

చెనె? లేదే నెవడేని దుర్జనుడు వంచింపంగ నీకిట్లు చె
ప్పెనె? నీవాతని పేరుచెప్పు మిదె చంపింతున్ వడిన్
వాని నం

చుననున్ సాక్షిజనంబు సభ్యులువివన్ క్షోభింపదూపించిరౌ.

నాయీ సంచారమువలనఁ గలుగు ఫలితంబుఁ దెలిసి
కొనలేరైరి. ఆహా! అమ్మాటలు దలంచుకొనినఁ జింత

మరింత పెచ్చు పెరిగి కార్చిచ్చుపగిడి హృదయమును
గాల్చుచున్నది. (దుఃఖించును.)

చంద్ర: రాకొమారా! ఊరడిల్లుము. (ఉత్తరీయపుఁగొంగునఁ
గన్నీర్పొత్తుచు) సాటి మేటి రాకొమరులముందు కటువు
మాటలాడెననియా చింతించెదు? తలిదండ్రులు డలంచు
నది మన మేలునకేకదా!

కం॥ కొడుకులు చెడునడవడికలఁ

బడఁ దలిదండ్రులు వివేకపద్ధతిఁ జీవా

ట్టిడుటఁ జెడునడక విడుచుచుఁ

గడు సద్వృత్తులను నడువఁ గడఁగుట కడిపా!

కావున వారి చీవాట్లకై వగలఁబొగులకుము. ఆ దూషణ
ములను భూషణములుగా భావింపుము.

రత్నా: అవు నది నేను నెఱుంగుదు నెచ్చెలీ! నావలనఁ
జెడునడవడిక లేవిగలవో పొరపొచ్చములేక వచింపుము.

చంద్ర: రత్నాకరా! కొడుకులు తండ్రుల నుడుల కొడఁ
బడకుండుట చెడునడక గాదా?

రత్నా: (కోపముతో) ఛీ! ఇంక నీ నీతులు విపరీతములు
గాకమునుపే యింతటితోఁ గట్టిపెట్టుము. నీవేమో
యాత్మఁడవని యెంచి నాకుఁ బ్రాప్తించిన యీ విషాద
వేదన నీకు బోధపఱచినఁ దత్తదుచితోపాయంబుఁ బరి
కించి నాకు సాయంబు చేయుదువని తలంచి వచించితి.

కాని, గోముఖవ్యాఘ్రుంబవని తలంపనైతిని. అంగిట
బెల్ల మాత్మలో విషమను ప్రాక్తన లోకోక్తి యేల రిక్త
మగును ?

చంద్ర: (స్వగతము) ఈతఁడు కలియుగ విశ్వామిత్రుఁ
డేమో! ముక్కుమీఁదనే మూఁడుగంపల కోపమున్నది.
(ప్రకాశము) చెలువుఁడా!

కం॥ మొదల వినవలయుఁ బరులె

య్యెడి చెప్పుదురొ యది; యటుపయిన్ ముదమొదవన్
మదిఁ దదుచితగతి హితముగ

నదనెఱిగి నెఱపినవాఁడు నగు నిపుణుడిలన్.

నే వినుచునది సాంతముగా వినుము. ఇంతలోనే
కుపితస్వాంతుఁడవు గాకుము. శాంతిరపుము.

రత్నా: (చేతులు జోడించి, తిరస్కారముగఁ జూచుచు)

తే॥ ఛాలు నీచెల్మి కిఁకఁ బదివేల వంద

నాలు; నీకిక వేవేల్ ప్రణతులు సేతుఁ

గాన, నామీద దయ సుంత గలిగి యూఱ

కుండు మిటు నీతులు పచింపకుండు మింక.

(విముఖుడై పోబోవును.)

చంద్ర: మీ తండ్రిగారు తమ లోకానుభవమునకు గువలయ
యాత్ర కరిగిన, దారిన ననేకములగు నిడ్డుములు సంభ
వించునని యొచించి నిరాకరించి యుందురు. లేదా

యివట నేదేని ప్రమాదమును శంకించి యుందురు.
ఊర్ధ్వక నల్లెల వారెందురు. ఎత్తైనను వారి మాటఁ బాటిం
చుట మన విధి.

రత్నా: (వెనుదిరిగి గంభీరముగా)

మ॥ సవిత్వఁడు వేడివీడినను, జంధ్రుఁడు వేడిమిఁగొన్న,

నగ్ని చ

ల్లవడిన, వ్యాఘ్రసింహము లిలం బల్లంబును దిల్లట

మానిసన్

లవణపయోధిక్షారతఁ దొలంగిన, నీకును ద్వర్ణద్విగ్ధార్జితే
బవతుఁడనైన నాయెడఁదఁ బట్టుదల్లన్ విధన్మాధువ్యాడనే!
చంద్ర: సఖా! నీ యిచ్చవచ్చిన దేధియో యదియే గాని
నా దారికి వచ్చుట లేనేలేదు. పొరపొచ్చములేక యిచ్చ
మెయి నేను వాక్రుచ్చినదానిని బోకలవెట్టక గట్టిగా
నాలకింపుము. నీవు దేశయాత్ర కరుగవద్దు. అయ్యది
నా మనమ్మున కసమ్మతమ్ము.

రత్నా: నీవెన్ని నీతులు చెప్పినను నేను వినను. ప్రయోజ
నంబేమి? ఏటికి వ్యర్థాయాసంబుఁ బైన వైచిక్యండువు?

చంద్ర: (స్వగతము) అక్కటా! నే నెన్ని యొప్పేదములు
చెప్పినను బూడిదఁ బోసిన యాహుతిచందమున స్వరూప
నాశము నందుచున్నవి.

మ॥ కనుపాపన్ వెలిదియవచ్చుఁ గడఁకన్; గాంధర్వ

గాంధర్వముల్.

గనఁగావచ్చును; మచ్చరంబు నెదుగంగా నీడ ముంబోవనీ
 కనుక్రిప్పం గనువచ్చు; మృత్యువు నొగిన్ గన్మాయగా
 వచ్చు; మూ
 ర్థుని మూఢంబగు పట్టు మాన్పవశమొక్కో! యీ జగం
 బందునన్.

ఈ రాకొమరుని క్రోధోద్రేకం బింతటితోడనే శాంతింప
 వలయును. ఈతం డెచ్చటికేగిన నచ్చటున కేగుచు
 గనుఁజెప్పచొప్పున నేమరక యుండవలయు. పక్షిరాడ్గమ
 నుని కరుణాకటాక్షంబు గలిగిన నేపాటులును బాటిల్లవు.
 (ప్రకాశము) మిత్రమా! నీ నెమ్మది నిశ్చయమొఱుంగ
 నీ తెలుంగునఁ బలికితిని గాని, ధరిత్రీ యాత్ర యన
 నెవ్వరు సమ్మతించరు? అరఁటిపండ్లొలిచి యరచేతఁబెట్టిన
 యనుభవింపలేని దురదృష్టండు గలఁడే? ఈ వసంత
 ర్తువు మరింత సంతసంబు సంతరింపజేయుచున్నది.
 రత్నాకరా !

తే॥ అరనిముసమేని నిను విడనాడు వాడఁ
 గానె యిదివఱకెప్పుడైనఁ గాని నేను;
 గాన నీ వెంటనుండి నీ యానవెంట
 నంటి యేతెంతు నీవు నా కంటనుండ.

(కన్నీరు నింపుచున్నాడు.)

రత్నా: (అత్మలో) ఆహా! ఈ మిత్రరత్నము మనోగతం

బరయఁజాలక బేలనై తిరస్కారాలాపంబులఁ బ్రేలితి.
 (ప్రకాశము) చంద్రకాంతా! ఇందాఁక నే నీ దెందంబు
 డలి యభిప్రాయం బెఱుంగలేక మదాతిరేకంబున దూఱ
 నాడితిని. నా వాఁడి మాటలు నీ హృదయకవాటంబున
 గాటంబుగా నాటి పేటెత్తుచుండవచ్చును. అజ్ఞానుఁడను.
 అమిత క్రోధుఁడను. అపరాధుడను. దీనుఁడను. క్షమా
 పణ వేడుకొందును. ప్రసాదింపుము.

చంద్ర: ప్రాణమిత్రమా! దీనికై యింత బ్రతిమాలనేల?
 నీ విషయంబున నా కిసుమంతయు నాగ్రహంబు లేదు.

రత్నా: చంద్రకాంతా! ఇతరుల కెవరి కెఱుకపడనీయక
 హాయిగా నేటి రేయిని యాజానేయము లెక్కి యొక్క
 పరుగున మన పొలిమేరలు దాటిపోవలయును సుమా!

చంద్ర: మిత్రన త్తమా! అత్రైఱంగుననే కాని త్తము. ఉత్తమ
 జాతివి యగు తత్తడుల రెంటిని కాంచన ఘంటికాది సమం
 చితాభరణాద్యలంకృతములుగ నలంకరించి సిద్ధపఱుపఁ
 బరిచారకులచే సాహిణి కు త్తరువు చెప్పి పంపుము.

రత్నా: కంచుకీ!

కంచుకీ: (నేపథ్యమున) దేవ! దేవర యాజ్ఞకై వేచి
 యున్నాను.

రత్నా: కంచుకీ! నీ వీక్షణంబున నశ్వశాల కేఁగి రోహణా
 చునంభవ నవరత్నరవణాలంకృత జవసత్త్వగంధవాహ

బాంధవంబులు నగు జవనాశ్వంబుల రెంటిని సన్నాహ పఱుప నశ్వాశిక్షకునికి నా మాటగఁ జెప్పుము.

కంచు: చిత్తము.

చంద్ర: హితా! మనము సహితము తత్తదుచిత సర్వాభరణాలంకృతులమై సముచిత సకల వస్తువుల సంసిద్ధపఱచి కొని సన్నద్ధులమగుదము పద.

(నిష్క్రమణ — తెరవడును)

ప్రథమాంకము

ద్వితీయ రంగము

(స్థలము: వనమార్గము. రత్నాకర చంద్రకాంతుల ప్రవేశము)

చంద్ర: చెలికాడా! ఎవరి కెఱుకపడనీక కోటదాటి కడు వడిని గారడవి కెత్తెచ్చితిమి. తఱచుగాఁ బఱచుటచే నశ్వములు చాఢ్యసన్నిశ్వాసల నధికముగ విడుచుచు ముందున కడుగీడలేక తడఁబడుచున్నవి. మనముగూడ దౌదవ్యుల కరుదెంచుటవలనఁ జెల్లుగ నలసియున్నాము. పొద్దు పొలి సాయంత్రమగుచున్నది. ఈ వనవాటి నేటి రేయి బుచ్చి రేపిచ్చటినుండి యే పురంబున కరుగవలెనో యోచింతము.

కంటి కన్నమును, నా కంటికి నిద్దురయు, దిని, కని
యెఱుంగను. నేటికిగదా నా కోరిక నెరవేరినది. నిదుర
లేమి నా కనుగవ యవలోకింపజాలకున్నది. మిత్రమా!
కొంతసేపిచట శయనింతమా?

చంద్ర: నెచ్చెలీ!

చ॥ నెలదిగవ్రాలి వెన్నెల చనెన్ రహి నాతని వెంటనంటి, క
ల్వలు ముకుళించె గంటె! కమలాలు, సరస్సుల
నిండువాఱు, జే

కులు విడబాఱె; మిత్రు రుచికోటులు ప్రాగ్ధిశదేజరితై నీ
స్థలమున నిద్రగొన్న దివసంబగునంతకు మేలుకాంచ; మ
వ్వల మనవారుగన్న తలవంపగుయాత్ర తలంపుదబ్బరౌన్
కావున నీ స్థలంబునఁ బరుండుట కెన్నటికి పిలువడదు.

రత్నా: (చంద్రకాంతు ననుసరించుచు) అట్టులైన నిదే
ముందు గన్పట్టు త్రోవవట్టి పోవుదము. (వారువంబులపైఁ
గూరుచుండి పోవుదురు.)

చంద్ర: స్నేహితుడా! అహా! ఈ వారువంబులు మనోవేగం
బుకంటె నుద్వేగ వేగంబున నేగుటంబట్టి యావలీవలి
వస్తువులు కేవలం బణుమాత్రంబైనను నేత్రంబులకు
బొడగట్టుట లేదు. చాల దూరము వచ్చితిమి. ఇచ్చ
టికి మన రాష్ట్రము రమారమి నూతనమడ యుండియుం
డును. వేడి వెలుగుల జేడు తన తీక్షణ కరంబులఁ

గరంబు పోడిమిఁజూపుచున్నాఁడు. చుట్టుచుట్టున నెండ
సోకుటవలన గుఱుంబులు దగవుట్టి మట్టువడుచున్నవి.
మనము ప్రతిదినముఁ దినువేళ యతిక్రమించుచున్నది.
ప్రస్తుత మీ పొడగట్టుచున్న పట్టణంబున కరుగుదము.

రత్నా: మాటలతో యీపట్టణ ప్రాకార కవాటముఁజేరితిమి.

(లోనికి ప్రవేశించుచున్నారు.)

చంద్ర: రత్నాకరా! చూచితివా. ఇది రాజోద్యానంబుఁ
గాబోలు. ఈ యారామమందిరంబున నుండిన సుఖకర
ముగ నుండునని భావించెదను.

రత్నా: నేనుఁగూడ నదియే యనఁబోవుచుంటిని. (ఉపవనము
సొచ్చి) ఆహా! పురందర నందనవనంబును దీని సౌంద
ర్యంబు సందర్శించి డిందువడును. మహానందజనకం
బుగ నున్నది. (విచిత్రములఁ గనుఁగొనుచు ముందునకు
సాగి) నవరత్నఖచిత కుడ్యకవాటంబులచే బాటవంబై
కాంతిమంతంబుత్తైన రవిశశికాంతోపలమయ విమల
సోపాన విత్తర్దికా రంగస్థల శృంగారంబులచే శోభాభి
రామంబుగ నొప్పురు నీ సౌధంబునఁ గొలఁది క్షణంబు
త్తైనను విశ్రమింతము రమ్ము.

(వారుంబులు డిగి సౌధంబునఁ బ్రవేశించుచున్నారు.)

(తెరపడును)

రత్నా: అవును. నీవన్న చొప్పున నిప్పటికీ వనంబున సేద దీర్చికొని రేపు పయనము సాగింతము.

(వారువంబుల దిగి చేరువన భూరుహంబులకు బంధించుచున్నారు.)

చంద్ర: మిత్రమా! కనుంగొను మీ వనమెంత వింతగ నున్నదో.

ఉ॥ ఈ కమనీయ వృక్షతతు లింపుగఁ గొమ్ములు గానకుండ జీ కాకుగ నెల్లెడం జిగురుఁ గాంచియుఁ గన్తుని పూతచేత నెంతో కొమరోప్పుచున్నవి యదో కనుఁగొంటివె! యీడ నుండుఁగా

నాఁకలిదప్పు లిట్టివిగదా! యని యేర్పడవేమి కంఠయో!

రత్నా: చెలికాడా! ఆహా! కలువలజేడా యుదయాప్రిపై నెంత మనోహరంబుగాఁ బ్రకాశించుచున్నాఁడు. ఈ వంక కాసారంబుపైఁ జూపు సారింపుము. (చేయెత్తి చూపుచు)

చ॥ చెలువుఁడు వచ్చెవచ్చెనని చెచ్చెర నుల్లముపల్లవింపఁగాఁ దలపయికెత్తి మొత్తముగఁ దప్పక చంద్రునిగాంచునట్టియా కలువల ముద్దరాండ్ర తిలకంబులు నాఁబొడఁ జూపెఁ బైన వాని

లి, లలి మరందమానెడి మిళింద కదంబము నీలకాంతులన్.

చంద్ర: సంగడిఁడా! ఈ ముంగలివైపుం గనుంగొనుము.

తే॥ మత్తె మొల్లలు సంపెంగ మంకెనలును

తెల్లఁ గలువలు నెత్తెడఁ దేజరిల్లి

చల్ల గాలులు పైవీచఁ జాల పరిమ

ళింపుచున్నవి; చెన్నగు లీల వనిని.

ఈ యరవిరిసిన విరుల సౌరభమును మూర్కొనుము.

ఎంత మంచి వాసనగలవో! (పూలు గోసి వాసన చూపు చున్నాడు.)

రత్నా: ఆహా! ఎంత కమ్మని వాసన. అటు తిలకింపుము.

తే॥ చారు దాడిమ పనస ఖర్జూర చూత

నింబతరులెల్ల పూతల నించి మించి

యక్కడక్కడ దోరఁబండ్లమరి మిగులఁ

సొంపు నింపెడి కన్నుల కింపుగాను.

చంద్ర: సఖా! ఒక్క నిమిష మనిమిషలోచనుండవై విలో కింపుము.

కం॥ చందన భూరుహముల శ్రీ

గంధతరుల వాసనలను పూజింపుమ, యీ

యందమును గనుచు నీ వన

మందే చిరకాల ముండ నానల్మీఱున్.

భళిరా! ఈ యందచందము తెందుఁగనిన నందేయున్నవి.

రత్నా: నా తలఁపున దేశయాత్ర కరుగవలయునను తలంపు

దలఁకొన్న నాఁటఁగోలె నేటిదాఁకఁ గడుపునిండ నాఁ

ప్రథమాంకము

తృతీయ రంగము

స్థలము: రాజోద్యానము

(రత్న కాంత, ప్రియంవద, చేబీకలతోఁ బ్రవేశించును)

రత్నా: సఖీ! ప్రియంవదా! ఈక్షించితివే? ఈ యుపవనంబు చూపుల కేపుమీఱి, నానావిధానూనానేకానోకహకలిత లలితలతాపత్రసుమ మధురఫలభరితంబై సౌగంధిక సుగంధ రజోబృంద సంక్లిర్ణ వసుంధరాస్ఫురితంబై, కేకి కోకిల శుశపికనికర కూజితంబును మలయభూధృత సంభూతవాతపోత సంచార సంచలిత కాసార విహారానుగత గండభేరుండ బక మరాళరాజరాజితంబును. సకల సంయమి రాజరాజి పూజితంబునునై యివ్వంబు నివ్వ టిల్లుచు, మనబోటి బోటుల కాటపాటల కత్కంఠ సంతోషజనకంబగుచు, నెల్ల దిశల సొంపుచే బెంపారి యెంత వింతగాఁ గనుపట్టుచున్నదో కనుఁగొనుఁడు.

ప్రియం: రత్నకాంతా! అదిగో! ఆ యా పొదల మెదిలెడి కొదమ తుమ్మెదలఁ బరికింపుము.

ఉ॥ తమ్ములపైనఁ దుమ్మెదలు దాలిమివ్రాలి రసంబుఁగ్రోలి మొత్తమ్ముగ రుమ్మురుమ్మని మదంబున షడ్జమ సుస్వరంబునన్ నెమ్మది చిమ్మ సంతట ధ్వనింపుచునున్నవి; యట్టి గాననాదమ్ము మనమ్ము నెంతయు ముదమ్మును వార్ధిని ముంచె నెంచగన్.

చేటిక: దేవీ! ఈవైపు చూపు నిరూపింపుము.

సీ॥ మందార చందన మాతులుంగ మధూక

సౌవీర జంబీర సంకులంబు

సాల రసాల హింతాల తమాల త

క్కోల కురంటక లాలితంబు

బిల్వార్ణవ చూత కపిత్థ మాలూర పు

న్నాగ లవంగ సన్నానితంబు

నారీకేళ సరళ నారంగ యజ్ఞాంగ

నింబ దాళింబ సందీపితంబు

తే॥ మల్లికా మాధవీ నాగవల్లి వకుళ

నాగమల్లికా కేతకీ నందితంబు

కుముద కల్వార పంకజ సముదయ ప్ర

భాసమాన కాసార సంపత్కరంబు.

ప్రియం: సఖీ! రత్నకాంతా!

కం॥ దేవీ! కనుఁగొను పుష్పము

లీ వెఱుఁగున విరిసి కాంతి నెంతయుఁ గప్పన్

గేవల మాకాశంబున

ధావశ్యముఁ గుప్పఁబొడము తారకలనగన్.

వీటి ధావశ్యంబున నెల్లవీటులు పిండి చల్ల న పోలికఁ
దెల్లఁబడినవి.

రత్న: చెలులారా! ఆ కొలఁకు తెంత మనోహరముగ
నున్నవి.

కం॥ సకులార! వినుఁడిచట నటుఁ

బ్రకటితమగు చక్రవాక బకహంస పలా

హక టిట్టిభ క్రొంచ చకో

రక కారండవ కలకల రవ నిస్వనముల్.

వేసరక యల్లాసంబుగ నవి యా కాసారంబులఁ దమ
వల్లభులతోఁ గలసి మెలసి యెంత సంతసిల్లుచున్నవో
కనుఁగొనుఁడు.

ప్రియం: దేవీ! మన మీ వనంబున కేతెంచి చాలకాల
మైనది. ఇంక వనవిహారము చాలించి గృహోన్ముఖుల
మగుదము.

రత్న: ప్రియంవదా! కొంచెముసేపు నిలుపుము.

చ॥ చలికిని, నెండవానలకు జంకక బాల్యమునాఁటి

నుండియున్

నలిలములిచ్చి ప్రాణముగ సాఁకిన సంపెంగ మత్తె

మొల్లలున్

సలితమైన జాజి విరజాజులు తేజమెలర్చ వింతతై

యలరుల నుల్లసిల్లునొకొ? యారసివత్తము వత్తువే చెలీ!

అచ్చటి కరిగి మన యిచ్చమీఱ వానిం బరికించి

మంచి వాసనగల పూలఁ దీసికొని వత్తము పద. మన

చీట నేటికిఁ బని మెండుగా నుండుటచే జేటికను మన

కంటె ముందు తొందరగా మందిరంబునకుఁ బొమ్మనుము.

ప్రియం: చేటికా! వింటివిగదా! దేవిగారి యాజ్ఞ చొప్పున
నింటికి బొమ్ము.

(ప్రియంవదా రత్నకాంతలు ముందుకు సాగుదురు)
చేటి: (ఆత్మలో) ఈ రత్నకాంత యెప్పుడును ప్రియంవదనే
ప్రియంబుగఁ జూచుచు, నన్ను దిరస్కార భావంబునఁ
గాంచును. మంచిది. నాకు సమయము చిక్కినప్పుడు
వీరిని జిక్కులఁబెట్టెద. (ప్రకాశము) మంచిది. పోవుచు
న్నాను. (నిష్క్రమించును.)

రత్న: చెలీ! ప్రియంవదా! మన విహార సౌధాంతికసీమ
కేఁగుదము రమ్ము. (పోవుచున్నారు.)

(రత్నాక్షరుఁడు సౌధంబు వెడలి బాహ్యోద్యాన సీమల
విహరించఁ బ్రవేశించును.)

రత్నా: (స్వగతము) ఆహా! చెలికాఁడన్న నిటులుండవలయు.
నా మీఁది ప్రేమాభిమాన వాత్సల్యంబుల బాల్యంబాదిగా
నేటివఱకును నన్నెడఁబాయక కంటికి టెప్పచొప్పునఁ
గాచుచున్నాఁడు. అతండు నా చెంతనుండువఱకు నా కే
కొఱంతయుఁ గలుగదు. ఇచ్చటఁ బ్రస్తుతావశ్యక వస్తు
వులనెల్లఁ దెప్పించినాఁడు. ఏయే పనుల కేయేవార
లవసరమో యా యా పరిచారకుల నియమించినాఁడు.
(ప్రవ్రక్రమించి) ఇంకను నీ వన వినోదంబుల నీక్షించుచు
మిత్రుని రాకకై నిరీక్షించెదగాక! (కొంతవఱ కిటునటు

పింతల నరయుచు దూరమునుండి తన దిక్కు వచ్చు
రత్నకాంతా ప్రేయంవదల నవలోకించి)
ఔరా! ఏమి యా నారీమణుల సొగసు! అందొకతె శారీ
రిక సౌందర్య సౌకుమార్యముల నేప్పరసలను తలదన్న
గలదు.

సీ॥ రాకేందుకళల నిరాకరించు ముఖంబు
నెఱవెరిచెమ్ములఁ బఱచు కనుల్లు
సంపెగసొంపు సుక్కింపు నాసిక సౌరు
మొల్ల మొగ్గలఁదోలు పల్లువరుస
పసినిమ్మఫలముల పసడించు పొలిండ్లు
కఱినాగు మీఱు నూఁగారుత్తిరు
పిన్నసింగముకన్న సన్ననిది నీడుము
రంభకాండము తెనరాని తొడలు

తే॥ వరమరాళంబుల గెలుచుఁ బడఁచి నడక
మీనకేతను సతిమించు మేనిమెఱుగు
కిసలయముల హసించుఁ గాల్గేలిజంట
గాన; నీ చాన సవతు లోకానఁగాన.

(క్షణ మాలోచించి)

ఉ॥ ఈవనితన్ విరించి నృజియించెడినాఁడెటువంటి మూర్తినిన్
భావమునందు నుంచుకొని, వాసింగ మానినిఁ జేసె

నొక్కొక్క లో

కావళి కన్నులారఁ గని యచ్చెరువందుచు మెచ్చు
చుండుఁ బో

యా విధినెన్నఁ బన్నగ మహాధిపుఁడైనను జాలఁడిధరన్.

రెండువేల నాలుకలుగల్గి యాదిశేషుడే పొగడఁదగ
డన్న నొక్క నాలుక గలిగిన నా లెక్కయేమి? ఈ
యన్నులమిన్నను గన్న జననీజనకు లెంతటి పున్నె
మూని యున్నారో? ఈ పల్లవపాణి యెవ్వని యిల్లాలో?
(పరికించుచు) ఆ నారీరత్నం బీవంకకే వచ్చుచున్నది.
నే నీ పూవుటీరంబునం దూరియుండెద. (లోన దూరి
సారెసారె కామెనే చూచుచుండును.)

ప్రియం: (పూలతల సమీపించి) రత్నకాంతా! ఈ లతిక
లతి నిడుదలై దౌదవ్వలవఱ కల్గి బిల్గిగ నొకదాని నొక
టుల్లుకొని యెల్లయెడల నలరుల నలరి యున్నవి.
(పూవులు గోయుచుండును.)

రత్న: ఈ వలగల నీ తావిగల జాజిపూవులఁ గాంచ నా
డెందంబు కందళించుచున్నది.

ప్రియం: సఖీ! నడుచుటచే నీ యొడ లలసియున్నది.
కొంతవఱ కీ చెంతనున్న చిన్నమాకరదము క్రింద విశ్ర
మింతము రమ్ము.

రత్న: చెలియా! విశ్రాంతి యెందులకు? కొంతవఱ కీవలఁ
గనుంగొని మరల నావల కరుగుదము. (పుష్పాపచ
యము చేయును.)

రత్నా: (స్వగతము) అహా! కలికి పలుకులు విన్న శ్రవణా
నందమగుచున్నది. (విరహమునఁ గుందుచు) అక్కటా!
చక్కెర విలుకాఁడు కఱకుటమ్ములఁ గరకరి చుఱకు
చుఱకుమన నెఱుఁకులు గాడదూర్చుచున్నాఁడు. అహా!
యీ నవమోహనాంగి నాలింగనంబొనరింపని జీవితమేల?
ఇకఁ దాళఁజూబ. ఈ మూడు లోకముల నీ పూబోడిని
బోలిన చారెవరు?

సీ॥ అంగవిహీనున కాలిగాకుండిన

రతి యీ సతీమణి ప్రితియనడగుఁ
బెక్కు మగలఁగూడి నిక్కి స్రుక్కకయున్న
భూదేవి యీమెకు మాదిరియగు
అంగజుకేళి మృగాంకు నెనయకున్నఁ
దార నీయమకెన్నఁ దగును ధరను
సురకేళి మున్ బరాశరుఁ బొందకున్న యో
జనగంధి యీపెకు సాటివచ్చు
తే॥ నవని మఱియును నే సుందరాంగులైన
వారి కొక్కక్క లోపంబు వఱుఁ గాన
చారలేవారు నీ చెలి కారయంగ
సాటిరారు చెప్పఁగఁ గొనగోటికైన.

(సంతాపపడును)

రత్నా: ప్రియంవదా! అదిగో యీ దెస పసమీఱి పలుతెఱుఁ

గుల రంగురంగుల తురంగలింపుల గులాబిపూవులఁ గోసి
కొని వచ్చెద. నీ విటఁ గొంతతడవు నిలుపుము. (పోవు
చుండును.)

ప్రియం: (ఆపి) సఖీ! నీవేగవలదు. ఆ పొదలకు గల
కంటకములు నీ సుకుమారపుఁ గరముల కొఱసి కంటు
నని నా డెందము కొందలపడుచున్నది.

రత్న: ప్రియంవదా! నన్నాపకు. ఆ పుష్పముల నేను
దప్ప నితరులు గోయరాదని కట్టడి చేసితినిగదా!

ప్రియం: సరే! అటుతైన నీవు వచ్చువఱకు నేనా చెట్టు
క్రింద విశ్రమించెదను.

(రత్నకాంత గులాబిపూలు గోయుచుఁ దటాలున క్రిందఁ
బడి మూర్ఛిల్లును. అది చూచి ప్రియంవద పరుగెత్తి
వచ్చి చూచి దుఃఖీభూత యగును.)

ప్రియం: రత్నకాంతా! రత్నకాంతా! అయ్యో!

ఉ॥ ఇంతకుముందు నిందు మనసేచ్ఛగ, మెచ్చుగ, నన్నుఁ
గూడి బల

వింతఁగ నాటపాటలను విభ్రమవై ఖరిఁ బ్రొద్దుఁబుచ్చుచున్
జెంత నికుంజపుంజములఁ జేరి సుమంబులఁ గోయఁ

బోయి నీ

వింతటిలోన మౌనమున నిభువిఁ గూలితివేల జేలవై.

(పైఁబడి యడలుచు లేపినను గదలదు.)

ఉ॥ చేటిక నిన్న నిన్ బరిహసించెనటంచునో? పిన్నతల్లి చీ
వాటులు నిన్ను గాటముగఁ బల్కెనటంచునో? యిట్లు
నీవు పూఁ

దోటను, ధూళినేలను వధూమణి వ్రాలితివేల? దేహముం
జేటలకొద్ది చెమ్మటలచే గడు శీతముఁజెందె నక్కటా!

హా! దైవమా! నీవును మాపైఁ గృపఁజూపక నేపు
మాపఁ జూచుచున్నావా? (మూర్ఛిల్లుచున్నది)

రత్నాః (నికుంజమున నిశ్చేష్టితుండై) అయ్యో! పాపము!
ఆ బాల పూలుగోయుచునే నేలఁద్రెళ్ళెను. ఆపె పడినం
తనఁ జెంత కేతెంచి చింతించుచు చెలికత్తియయు మత్త
మెయి నేల నొత్తిగిల్లినది. ఇది యేమి వై పరీత్యమొకో!
హా! దైవమా! వారలెట్లుందురోగదా! కాపాడుటకు నీదే
ప్రాపు. ఇదే నేనుఁ బోయెద. (పొదరింటినుండి బయలు
వెడలును.)

ప్రియంః (మూర్ఛదేహి) రత్నకాంతా! రత్నకాంతా!
(ప్రక్కలు గదలించి, యుచ్చాస్వస నిశ్వాసలు గమ
నించి) ఈమె మూర్ఛవేశపరవశయైనది. నేను నేఁడి
చ్చట వేయేడు లేడిచిన నేమి ప్రయోజనమున్నది? ఘన
సార సారపటీరాసారంబుల, హిమాంబు పూరంబుల,
ప్రఫుల్ల హల్లక నీలోత్పల మృణాళంబుల, సల్లలిత
పల్లవజాలంబుల, విమల సుమపరాగంబుల, చందన

శ్రీగంధాదిలేపన సంయోగంబుల శైత్యోపచారంబుల
నీమెకు మూర్ఛ దేర్చవలె. నే నాయా వస్తుజాలంబుల
దీసికొని రావలె. (తొందరగాఁ బోవును)

రత్నా: ఈమె సఖి మాటలవలన నిమ్మత్త కాశినీ మూర్ఛ
వేశపరవశయైనట్లు లేటపడినది. అయ్యో! ఆ బోటి
ప్రియ పాటలాధరను జిన్న నాటి ప్రాణునైన నెన్నక
యేవిధమునఁ బెడఁబ్రాసిపోవుమన్నది. పోవకున్న నీమె
మూర్ఛదేటు క్షేప్తు? నిక్షేపణముగా నీ బాల నేలఁగూలు
టక్కుఁ గావలమేదియో యారయవలయు. ఇదియ మంచి
సమస్యము. ఇంతవఱకు సంకోచించితిని. క్షత్రియు
అఖిలరక్షణ దక్షులు గావలెగదా! నే నిపుడే యేగి
హూమెను మూర్ఛదేటుఁ బ్రయత్నించెదను. (పోయి
సమీపమున నిలిచి) బాలికా! బాలికా! (ఆవేదనతో
దగ్గఁ గూర్చుండి)

తా. ఎవ్వరితవీవు? వనమున కేఁగుదెరచి

నీ నేలఁ గూలి, శరీరంబు, భూశి బ్రుంగ

దల్ల డిల్లుచు నిశ్చేష్టితహయ్ యూటి

తే! యుక్తకుల నిన్నిట్లు లేల చేసె?

(విషాదమొందును.)

రత్నకాంత: హా! దైవ.... ముసలి.... పెండ్లి.... అయ్యో.

(కలువరించును)

రత్నా: (తనలో) ఏమేమియో కలువరించుచున్నది. నా
కర్థమగుటలేదు. మరల మాటలాడించి చూచెదను.
(ప్రకాశము) బాలికా! బాలికా! (పలుకరించును)

రత్నా: (మూర్ఛదేహి) ప్రియంవదా! ప్రియంవదా! అయ్యో!
ఎటుకేగితివి? నా కీ పాడు మూర్ఛ యేటికి దాపురించె.
అక్కటా! (లేచి యటునిటు చూచుచు) నా జంటకత్తె
వని చిత్తంబున నమ్ముకొంటిని గాని, నన్నిట్లాంటిగ
విడిచిపోవుదువని కలనైన దలఁపనైతిని. (విలపించును)

రత్నా: బాలికా! భయపడనేల?

చ॥ రణమున నుగ్రవిక్రమ పరాక్రమమేర్పడ వై రింపందమున్
క్షణమునద్రుంచు వీరతయు, క్షత్రియ తేజమునొప్పు,

పాత్రతం

దనరెడివాడ నీయెడ, విదారణదారుణ సత్కృపాణ భూ
షణ వరపాణినై యిచట సన్నిధినుండ భయంబె? కోమలీ!

(రత్నాకాంత గ్రక్కునఁ బ్రక్కకుఁ దిరిగిచూచి తటాలునఁ
బైట సవరించికొని మఱియొక పొదరింటి చాటున
కేగును.)

రత్నా: (ఆచక్కి నవలోకించుచు) అరెరె! ఈ ప్రమద
సిగ్గునఁ దలవాల్చి పయ్యెదఁ జక్కఁద్రోసికొనుచు,
గ్రేగంటి చూపులఁ బ్రసరింపజేయుచు, గేశపాశంబు
వీచున నసియాడుచుండ మఱియొక పొదరిల్లు దూరినది.

రత్న: (స్వగతము) ఆహా! ఈ జగన్నోహనుని సౌందర్యమును గాంచుచుఁ జూపులు మరల్చలేకున్నాను. ఈ మోహనాకారుం డెవండు గావచ్చును. అసేతు శీతనగ పరీత వసుంధరాధిప నందనులలో నింతటి సౌందర్యవంతునిఁ గనివిని యెఱుంగ.

కం॥ నలకూబరుఁడో? జయంతుఁడో?

నలుఁడో? మన్నుడు? లేక నారాయణుఁడో?

తొలి నేఁ జేసిన పుణ్యము

వలనఁ గనుంగొంటి నితని వసుధాస్థలిలో.

ఈ సుందరాంగునిఁ గనుచుండ నాకు మోహ మెచ్చి పెచ్చు పెరుగుచున్నది.

ఉ॥ అతను సౌరు, సౌష్ఠ వ మయారె! విలాసము

నారసోక్తియున్

భూతలమందు నంతటను బొందిక నారసిచూడ వీర విఖ్యాతినిఁగూడ నీతనికి న్యాయ్యముగా సరిపోల రెవ్వరు న్నీతనిఁ బల్కరించుటకు నీతఱి సిగ్గగు నగ్గలంబుగన్.

దై వానుకూలంబుగా నీ వసుంధరాధిపనందనుండుఁ గోర్కి దై వాఱ నా తెట్టవట్టిన నాకుఁ గలిగిన యిక్కష్టముల యరిష్టంబుల దొరయక యానందజనకంబుగ గట్టువట్టుదుఁగదా! కట్టా! యిట్టి కార్యం బెట్టుచేకూఱు? అందని ప్రానిపండుల కఱులు సాచుచుంటినా? అ

నందనందనుని యనుగ్రహము సమగ్రముగా నుండిన నెట్టి పనియైనను గట్టిన మూటగాదె? కొత్తగాత్రచ్చి యీ చిత్తజాకారుని నేను మాట్లాడిరియినదేమి నేర్పబు వాటిల్లునో? ఎటుపోయి యెటువచ్చునో? ౧౪

రత్న: (స్వగతము) అన్నా! ఈ సన్నతాంగి నన్నుం గని పరపురుషుడని ప్రాణి తటాలున శ్రుణ్ణియొక పొద పూట్లున్న డాగినది. ఈ పాటబాధకునే మాట్లాడించిన బ్రాహ్మిని చి మాటాడునో లేక నిరాకరించి తూలనాడునో! ఏరీతివైనను నే నీ నారీరత్నము చేర్చవ కరిగి యొక సారి సప్రేమముగా బలుకరించెద. (డాయబోయి) బాలికామణి!

కం॥ నీ వెవ్వరిదానవె? యిట్లు, భావ
లేవారితో వచ్చితివి? ఘట్టేలూ? ఫట్టమ్మూ
రాచవేశవైతి? పే రదీ
యో? వచియింపగదె? యో పికోపమ వాణి!

రత్న: (సిగ్గునం దలవంచి డగ్గుత్తికతో) డ
రాకుమారా! యాలకింపుము. నా పేరు రత్నకాంధ.

కం॥ కనకాపుర మిది కాపుర
మనఘా! సాందీప నరవరాధిపుడగు నా
పినతండ్రి; చంద్రకాంతుడు
జనవర! నా సోదరుడన జగతిం బలుగున్.

రత్నా: (తనలో) ఏమీ? చంద్రకాంతుఁ డీమె సోదరుఁడా?
అతఁడు నా స్నేహితుఁడే కాఁడుగదా? (ఆలోచించి)
ఊ! ఈమె యెక్కడ నా హితుఁడెక్కడ? సోదరుఁడగు
తెక్కడ? లోకమందు చంద్రకాంత నామముగలవార
తెందఱుండరు? (ప్రకాశము) ఆపైన—?

రత్న: నృపాలా! ఇంక నా సంకటముల నాలకింపుము.
చిన్నతనముననే కన్న తల్లిదండ్రుల మిన్నున కంపిన
పుణ్యవతిని. వారు స్వర్గమున కరుగునప్పుడు మా సర్వ
స్వములను, మమ్మును మా పిన్నతల్లిదండ్రుల చేతిలోఁ
బెట్టి పోయిరి. అతఁడు మాపై నెంత ప్రేమనుంచినను
నాతిచేతిలోనివాఁడు గనుక నాపె మమ్ముఁ బెట్టెడి
బాధలఁ గనియుఁ గననివానివలె నేమియు ననఁడాయెను.

రత్నా: (స్వగతము) పినతల్లుల రట్టడి కట్టడుల కీమెయే
పుట్టిల్లు గానోపును. (ప్రకాశము) తర్వాత— తర్వాత?

రత్న: ఇట్లనేక పాట్లు పడుచును భయభక్తులచే మెలఁగుచు
మే మిద్దఱ మొకనాఁడీ యుద్ధానవనమున కాటలాడు
కొన నేతెంచి యాడుకొనుచుండ మెండుగా సుడిగాలి
లేచి, మిన్నును మన్నును నేకముగాఁజేసి చిమ్మఁజీఁక
టులు గ్రమ్మ నా తమ్ముఁడు నా కన్నుల కగుపడక
పోవుటయేగాక పిలిచినను బలుకఁడాయెను. చాలకాల
మున కా గాలి నిలిచినది. ఆ సమయమున నే వెదకి వెదకి

వేసరి యేదిక్కునఁ జిక్కనందున వెక్కివెక్కి యేడ్చుట
దప్ప యేమియుఁ జేయలేకపోయితిని. హా! సహోదరా!
వంద్రకాంతా! (వీడ్చును.)

రత్నా: (ఆత్మలో) పాపము! సోదరుడనగానే యీమెకు
సింధువునందలి భంగముల భంగి దుఃఖము పొంగి పొరలి
పోరలి వచ్చుచున్నది. మగవారికన్న మగువల భేదంబు
మిక్కుటము గదా! (ప్రకాశము) ఇందువదనా! వందు
రకుము. అక్కటా! కట్టడి విది యొక్క పెట్టున కెన్ని
యొక్కట్టులఁ గట్టిపెట్టెను. అటుపైని—?

రత్న: అది యటుండఁ బిన్నతల్లి నన్నుఁ బ్రత్యహంబుఁ
బడరాని పాట్లు గుడిపించుచుండ నవియెల్లఁ బడనొల్లక
మెల్లన నొకనాఁడా తల్లితో నొయ్యనఁ గయ్యమునకు
దిగితిని. అత్తఱి నమ్మత్తకాశిని చిత్తమ్మునఁ గడుఁ గెరలి
కనుఁగవల నిప్పులురల మఱిన్ని బాధలఁ బెట్టుచు, గోరు
చుట్టుపై రోకటిపోటువలె నఱువడియే నేడుల యీడుగల
యొక ముక్కాళి ముదుసలికిచ్చి పరిణయమొనర్పఁ
బంతమూసినది.

రత్నా: (స్వగతము) అక్కటా! చేతిలోని బొక్కెన నూతిలోఁ
బడెగదా! నా డెందం బీ సుందరియందుఁ దగులుపడి
నది. ఈ బోటి నాతోఁ బ్రియముగా మాటలాడుచుండి
నందున నా డెందం బీ సుందరియందు తగులుపడియె.

ఇంతలో నీ వింతయేమి? (ప్రకాశము) ఔరా! బోధ్యుల
కౌటీల్యము. కుటిలకుంతలా! ఈ పరిణయమునకు నీ
పినతండ్రి యొప్పినాడా?

రత్న: న్యాయబాహ్యమైన, యిక్కాంఘము నతడేల
యొప్పును?

ఉ: మా పినతండ్రి యెంత బ్రతిమాలిన, బట్టినపట్టు గట్టిగా
నోపిక నా వివాహమున కొప్పు సమస్త సువస్తునంతతీన్
నాపకఁగూర్చె నామె యకటా! పరితాపమునోప భూపతీ!
పాపిని స్రష్ట నానుదుట వ్రాసెఁ బయింబయిఁ

బెక్కు కష్టముల్.

రత్న: (దుఃఖించు నామెను సమీపించి కన్నీరు దుడిచి)
కోకస్తనీ! శోకింపకుము. తోలుక్రింది వ్రాలు దొంగ
వారిలుగదా!

కం॥ పురసంహరునకయిన, నర

హరికై నను నజునికై న నారసి చూడన్

సురవరులకై నఁ దరమె, ను

దుర వ్రాసిన ధాతవ్రాతఁ దొలఁగి చరింపన్.

అను నార్య వచనములు సర్వజన సమ్మతములు.

అన్నులమిన్నా! నేటికి వివాహ మింక నెన్ని దినము
లున్నది?

రత్న: సుమారు రెండు నెల లుండవచ్చును.

రత్నా: (స్వగతము) ఇంక నేను నిరాశచేసికొనవలసినదేనా? మాలదయ్యమా!

ఉ॥ సుందరమైన దీని తనుసోయగమున్ మరువంపుఁ

బ్రాయ మీ

యందముచందముల్ గనఁగ హాయిగ మోహము మీఱె;

దీని నేఁ

బొందఁగఁగోరు కోరికయుఁ బొల్చెను; వృద్ధునితోడిఁ

బెండ్లి నాన్

నందని ప్రమానిపండ్ల కయి యట్టులు సాచుటదోచె నిత్తరిన్.

హా! విధి! నా విధ మేవిధము గావింపఁబోవుచున్నావో? నే నీ తెఱవను దేవేరిగాఁ గొను భాగ్యమున్నదో లేదో? (ప్రకాశము) బాలామణీ! నీవు మూర్ఖ కేల పాలయితివి?

రత్నా: కువలయాధిపా! మేము ప్రేమమీఱఁ బెంచిన గులాబి పొదల పూలు గోయుచుండఁ దమ్ముఁడు స్మరణకు వచ్చుటయుఁ, బినతల్లి పెట్టు బాధల యనుభవము నొక్కపరి నన్నుక్కిరిబిక్కిరి చేసి మూర్ఛిల్లఁ జేసినవి. నా చరిత్ర వివరించితి. నే నొక్కింత నక్కఱగా దేవర సంగతి నెఱుంగ నర్హురాల నగుదునా?

రత్నా: (స్వగతము) అవురా! ఏమి నా పురాకృత సుకృత విశేషము! (ప్రకాశము) చందనగంధీ! యిందుకు

సందియమందనేల? నా పంచప్రాణంబులు భవదధీనంబులు. చల్లకు వచ్చి ముంతఁ దాచనేల? నిక్కంబవక్కాణించెద. నా డెందము నీ యందముఁగోరి నీ యంద పొందుపడినది. అది యటుండనిమ్ము. ముందు నీ వడిగినదానికిఁ బ్రత్యుత్తరం బాలకింపుము.

మ॥ నను రత్నాకరుఁడండ్రు; స్నేహితుఁడు వెంటన్ రాఁగ,

నేఁ దల్లిదం

ద్రు నివారింప, నఖర్వగర్వమున నుర్వీరాజ్య చిత్రంబులున్
ఘన చాతుష్పద ద్వైపదప్రముఖ యుక్తంబౌ వనాలోక కాంక్షను మే మేగుదు మిట్టు లిర్వరము నీక్షాయాత్ర

కుత్సాహతన్.

రత్న: సదయాత్మా! ప్రియంవదా చేటికలు రయంబున నిచ్చటికిం బరువెత్తకొని వచ్చుచున్నారు. నే నేగవలె. మీరును నెచ్చటికేని యిచ్చటు వాసి యేగుఁడు.

రత్నా: (స్వగతము) ఈ చిలుకలకొలికి తేనియలోలుకు ముద్దు పలుకులు వలుకుచుండ నేను విని యానందించుచుండ, మమ్మొండొరుల నెడఁబాపుట కీ చెలికత్తె లరుదెంచుచున్నారు. అక్కటా! ఒక్క గడియసేపైన మాట లాడుకొనుటకు నోచుకోనైతి. ఇక నిక్కడనే నిలిచిన నిక్కట్టుల పాలగుదును. ఈ చక్కెర బొమ్మను విడిచిన చక్కెరవిలుకాని యమ్ముల పాలగుదును. ఏమి చేయు

దును? ఈ మగువ దర్శనంబు మగుడనగునొకో! మంద
భాగ్యుడనుగడా! (ప్రకాశము) సుందరీ! నాకు ముంద
డుగిడఁ గాళ్ళురాకున్నవి. (బేలయై చూచుచుండును)
రత్న: (మనమున) ఆహా! ఈ భాసురాంగునికి నన్ను
బాసిపోవ మనస్సొప్పకున్నది. నాకును నట్లే యున్నది.
ఇంక ముందీ సుందరాంగుని సందర్శనంబు లభించునో?
లేదో? (ప్రకాశము) చిత్తాపహారా! చిత్తంబునం దత్తర
మందనేల? మీ యనుగ్రహంబు సమగ్రంబుగాఁ గల
దేని యీ పుత్తడిబొమ్మ యెత్తెఱుగుననైనను దిరిగి మీ
మఱుగునకు రాఁగలదు. మీ యునికిపట్టు సెలవీయుఁడు.
రత్న: ఓ చకోరనేత్రా! నీ దయకు నేను బాత్రుఁడనగు
నట్లు చేయుమని మనవిచేయుచున్నాను.

కం॥ ఓ రామామణి! నే నీ

యారామాంగణమునందు నమరెడి ప్రాంచ

త్సార మణిగణ విరచిత మ

హారమణీయ సదనంబు నందు వసింతున్.

పాటలగంధీ! అన్నమాట దాటఁగూడదు సుమా! ఏదీ
నా చేతిలోఁ జేయి వేయుము. (చేయి చాచును.)

రత్న: నృపాలా! ఈ నాలుక వేయి చీలికతైనను నేనన్న
మాటను జవదాటను. (చేతిలోఁ జేయి వేయును.)

రత్న: (చేయి ముద్దిడుకొని) పూబోడీ! పోవుచున్నాను.

నీవు వేగ రావేని నా మేనఁ బ్రాణంబులుండుట హుళక్కి.

(మరలి మరలి చూచుచుఁ బోవును.)

రత్న: ఇదిగో! వారు రానేవచ్చుచున్నారు. నేనుఁ బూవులు
గోయుచున్నట్లు నటించును. (పొదలమాటునఁ దిరుగును)

(ప్రియంవదా చేటికలు ప్రవేశింతురు.)

ప్రియం: (తటాలున నక్కున నత్తుకొని) రత్నకాంతా!
బ్రతికితివా!

చేటిక: మనము శ్రమపడి యీమె మూర్ఖదేటుటకు శీతల
వస్తువులఁ గొనితెచ్చువఱకే యీమె మూర్ఖ దేఱినది.

రత్న: జంటకత్తెవని చిత్తంబున నమ్ముకొని యున్న నన్ను
నీ కంటకవనంబున నొంటిగా విడిచి చన నీ మనంబెట్లు
లొప్పె. నీవు వోయినది మొదలుగా నెటువోయితివో
యని యీ యా రామమంతయు వెదకి వెదకి వేసారితిని.
నా కాకలి యగుచున్నది. ఇంటికిఁ బోవుదము పద.

(ప్రియంవదా చేటికలతో రత్నకాంత నిష్క్రమించును.)

రత్న: ఆహా! రత్నకాంతా! నా స్వాంతమును దొంగిలించి
కొని పోవుచున్నావా? నన్నుఁగూడా కొనిపోవేల?
(బాధపడును.) ఇక్కడ నే నవస్థపడి యేమి ప్రయోజ
నము? అక్కడఁ జంద్రకాంతుఁడు నా రాకకై విలోకించు
చుండును. (పోవుచు) ఇదిగో సౌధద్వారము. (లోనఁబ్ర
వేశించి) ఇంతవఱకునుఁ జంద్రకాంతుఁడు రాలేదేమి?

అతఁడు వచ్చునందాఁక నే నిందుఁ గూర్చుందును.

(కూర్చుండి సంతాపంబున)

హా! చకోరాక్షీ! నీ ముఖావలోకన మెట్టులబ్బును.

చ॥ తఱచుగ వృక్షవృక్షములఁ దాలిమిఁ జిత్రవిచిత్ర పక్షులున్
బరువిడ, నెమ్మిఁ దుమ్మెదలు పద్మసుమంబుల పైన
గానమున్

బలుపఁగఁ గీరశారికలు పల్లులుపల్లుఁగ నిందుఁగందునే?
సరసమునం గరంగెడి ప్రసంగములాడు కురంగలోచనన్.

కట్టా! పంచశరుఁడు నన్ను వంచించి పొదలం బొంచి
యుండి కఱకుటమ్ముల నెదఁగ్రుచ్చి వ్రచ్చుచున్నాడు.

ఉ॥ మార! యిదేర? పోరఁదరమా? వనమాలికుమార! నన్ను నే
మారక మేఱిమిఱి పలుమాఱు కఠోర ప్రసూన బాణముల్
దారుణలీలఁ జిత్తము విదారణచేయుచునేయ న్యాయమా?
కూరిమినేలరా! లలనఁ గూర్చర నీదగు నేఱుపేర్పడన్.

హా! రత్న కాంతా! ఈ మదనుని వేదనకు నే వేఁగఁ
జాల. వేగ వచ్చి యెక్కుడు ప్రేమ నన్నక్కునఁ గ్రుచ్చి
నీ మధురాధర సుధారస మాననిచ్చి యనంగ సంగర
రంగంబునఁ బెనంగి, నన్నుం బుంభావవతుల మెచ్చి,
సిగ్గుఁ బోఁబుచ్చి, స్వేచ్ఛగా సరసవచన రచనాచమత్కా
రంబుల నన్ను సత్కారంబొనరింపుము. ఆహా! నీ
సౌందర్యరూపంబు నా కందోయికి దూరమగుట లేదేమి?

(అటుచూచి) అవిగో! చంద్రకాంతుఁ డేతెంచుచున్నాఁడు.
నా యీ యవస్థ గాంచి వేఱుగా భావించునేమో!
(నిశ్చింతగా నున్నట్లు లభింపయించును.)

చంద్ర: (ప్రవేశించి) సఖా! (ముఖమును దేఱిపాఱఁజూచి)
ఇదేమి? నీ మోము చూచిన నేఁచిన వలవంతఁ జిక్కి
పొక్కుచున్నట్లున్నది. నీ తలపు కల్లలాడక తెల్లము
చేయుము.

రత్నా: (స్వగతము) ఇప్పుడు జరిగిన దెల్ల నీతనితోఁ దప్పక
చెప్పవలయు. అట్లయిన నా కోరిక సుకరముగ నెఱ
వేరును. (ప్రకాశము) మిత్రమా! ఈ పీఠిక నధివసించి
నా కథ నవధరింపుము.

చంద్ర: (కూర్చుండును.)

రత్నా: నేడు నే నీ వనవినోదములఁ గనఁజనుచో నచ్చోటి
కొక మచ్చెకంటి వచ్చినది. ఆ చందనగంధి లావణ్య
మగణ్యము. సౌందర్య మనన్య సామాన్యము. ఆ కన్యా
మణిని నా తొంటి పున్నెముల పంటగాఁ గంటిని.

కం॥ నే నా నారీమణి ను

ద్యానమునం బూలుగోయ నరుదెంచినఁ జి

త్తానంద మొందుచుఁ గని ని

దానంబున దాని కథ విధానము గంటిన్.

అదేమన నక్కలకంతకంతి ననేకముగ బాధలు వెట్టుచు
నామె పినతల్లి యుల్లంబునఁ బెల్లలుకఁబూని-

మ॥ తనకిక్కార్యము చేయఁగాదనక నిర్దాక్షిణ్య చిత్తంబునన్
గినుకన్ వృద్ధుని భర్తజేయఁగను బూనెం దాఁ

బ్రతిజ్జన్; మడిన్

వనరం జొచ్చెను హెచ్చు నచ్చెలువ సంతాపంబు

దీపింపఁగన్,

దన దైవంబును దూఱుచొల్కఁ గనులం గన్నీరు

మున్నీరుగాన్.

నే నా చకోరాక్షి నీక్షించి రక్షింప సంకల్పించిన
యా క్షణంబున నా డెందం బా యిందువదనయంద
నిల్చినది. అంతనుండి నా కింతంత యనరాని సంతా
పంబు గలుగుచున్నది.

చ॥ కలుములఁబాసి నే శ్రమలఁ గారడవిం గడు

గందనిమ్ము, నా

కులసతి, తల్లిదండ్రులును ఘోర విపత్తులఁ గుందనిమ్ము లో
కులు నను గాముకుండనుచుఁ గోపమునం గడు

దూరనిమ్ము, య

ప్పలుకు మిటారి బిత్తరిని బాధల నిత్తఱి బొందనిత్తునే?

పంధ్ర: (తనలో) ఆ చంచలనేత్ర నీక్షించిన మాత్రన మది
చలించి పంచశరశరావిధ్ధండ్లై బుద్ధిఁ బోకాడి యించు
కయు సంకోచింపక యెటుల మాటాడుచున్నాఁడు. ఈ
ప్రాంతమును గాంచిన నా కేదో ప్రాచీన పరిచయ

మున్నట్లనిపించుచున్నది. ఇంత కా కాంత యెవ్వరో?
(ప్రకాశము) ఆ జవ్వని యెవ్వని కూతురు? ఆమె
నామ మేమియో తెలిసికొంటివా?

రత్నా: తెలిసికొనకేమి? ఆ కుందరదన సాందీప వసుంధ
రాధిపు భ్రాతృనందన. పేరు రత్నకాంత. అహా! రత్న
ముల కాంతికన్న యా యన్నులమిన్న దేహకాంతి
మిన్నయని చెప్ప నొప్పును.

చంద్ర: (ఆశ్చర్యమున దనలో) ఏమీ? రత్నకాంతయా?
సాందీప వసుంధరాధిప సోదర నందనయా? నా సోద
రియే కాదుగదా! ఏమి? కలగంటినా? ఏమటివింటినా?
(ప్రకాశము) ఏమేమి? ఏమంటివి? ఆమె నామము
రత్నకాంతయా? (అతురతతో నిట్టూర్పు విడుచును.)

రత్నా: (స్వగతము) ఓహో! ఈతండు రత్నకాంతయా?
యని యాతురపడుచు నిట్టూర్పులు నిగిడించుచున్నాడు..
అప్పల్లవాధర యీతని చెల్లెలే కాదుగదా? కాబోలు
నేమో! (ప్రకాశము) అవును; రత్నకాంతయే. ఆ పేరు
వినఁగనే యంతటి యుద్వేగ మేల? ఆపె నీ కేమి
గావలయు?

చంద్ర: అయ్యండజాక్షి నా కేమికావలయునో యెఱుఁగను.
కాని, యీ దౌర్భాగ్యునికిఁగూడ నదే పేరిటి సోదరి
యుండెను. అందువలన నాపేరు వినఁగనే శోకోద్వే
గము గలిగినది. (గద్గదకంఠుఁడగును.)

రత్నా: చంద్రకాంతా! వందురనేల? అమ్మండయాన తిరిగి
యిందులకు వచ్చెదనని వాగ్దానము చేసిపోయినది.
వచ్చిన తదుపరి నీవు చూడవచ్చును. హా! మఱచితి.
నిన్నుఁజూచిన నా పూఁబోడిని వేఱుగాఁ జూడ నక్కఱ
లేదు. మీ యిరువురి రూపంబులు నిరూపింప నొకే
పోలిక.

చంద్ర: అటులయిన నా యొప్పులకుప్ప తప్పక నా సోదరీ
రత్నంబ. రత్నాకరా! ఆ రత్నకాంతను గాంచువఱ
కును నేను నీ మాటను విశ్వసింపను. ఇక్కడను నుండ
నోపను. హృద్యానవద్యంబుగ నుద్యానంబున విహ
రించి వత్తము పడ.

రత్నా: (స్వగతము) ఆ సుందరిని దర్శించినప్పటినుండి
నాకుఁగూడ నొక్క చక్కినుండ మనస్సొప్పకున్నయది.
(ప్రకాశము) అమ్మచెప్పకంటికూడ వచ్చియుండును.
పోవుదము పడ. (నిష్క్రమింతురు.)

ప్రథమాంకము

చతుర్థ రంగము

(స్థలము: ఉద్యానవనము- రత్నకాంత ప్రవేశము)

రత్న: (స్వగతము) నే నా రాకుమారుని విలోకించినది
మొదలు తదాయత్తచిత్తనై చిత్తజాబారినిఁబడి తత్తర

మొందుచున్నాను. అతని చేతంబువట్టిచూడ నొకపెట్టున నా రాచపట్టి నా చెట్టవట్ట గమకించుచున్నట్లున్నది. ఇట్టి రుపురము పరస్పరానురాగులమై దై వయోగంబున వగలఁ బొగులుచుండ నా జగద్రక్షకుఁ డెట్లొనర్ప నీక్షించుచున్నాఁడో! ఆ రాజనందనునితోఁ దిరిగి నీ మరుగున కరుగు దెంచెదనని వాగ్దానము చేసియున్నందున నే నిందు వచ్చితిని. తిరిగి యా సుందరాంగుని సుందరవదనార వింద సందర్శన భాగ్యము లభింపనున్నది. ఇదే సౌధ మున కరుగు మార్గము. అతండెచ్చట నుండునో నెమకి చూచెదను. (పరిక్రమించి) అహా! ఆ జగన్మోహనుఁడు తానే యిటు వచ్చుచున్నాఁడు. నా కాతనిఁజూడ నెంత యాతురత యున్నదో యాతనికిఁగూడ నన్నుఁజూడ నంతియే యున్నట్లున్నది.

కం॥ అరయఁగ నరిగిన తీగయ

పరువడిఁ బదములఁ దగులుట భాగ్యముగాదే

సరసముగ నరుగుదెంచెడి

సరగున, నే మరులుఁగొనఁగ సరసుం డిటుకున్.

ఇందెవరేనిఁగనుఁగొందురేమో, తొందరగా నాతనితోఁగలసి

సౌధాంతరమున కేగవలయును. (ముందు సాగును.)

రత్నా: (ప్రవేశించి స్వగతము) అడఁబోయిన తీర్థమెదురై

నటుల నా పూఁబోడియే యీ జూడను నా జూడకు వచ్చు

చున్నది. (ప్రకాశము) మిత్రమా! చంద్రకాంతా! నా
చేయి చూచాయఁజూడు మా వచ్చెడివారెవరో?

చంద్ర: సఖా! నాకుఁ జక్కఁగా నవలోకనమగుటలేదు.

ఏదీ? (చూపు చక్కగా నిగుడించి చూచును.)

రత్న: (ముందునకుఁ బరిక్రమించి) ఏమది? ఆ వన్నెకాసి
వెన్నుదన్ని వేఱెవరో యీ పంకకే వచ్చుచున్నాడు.

(నిదానించి చూచి) ఆహా! అతనిఁ గనుఁగొన్న నా భ్రాత
వలెఁ జూపట్టుచున్నాఁడు. ఏమి నా భాగ్యము! ఎన్నఁడో
నన్నుఁ బాసిపోయిన నా యనుఁగుఁ దమ్ముఁడు నన్నీ
విపదబ్ధినుండి యుద్ధరించుటకు నావయై యిచ్చుచికి
వచ్చెనా? (క్షణమాలోచించి) ఛా! ఎంత విభ్రాంతి
వహించితి. నాఁడు పోయిన సోదరుఁడు నేఁడు రాజో
వునా? లోకము నవలోకింప నొకనిఁబోలియొకఁడుండడా?
నా చిత్తము నే నా రాజోత్తముని స్వాధీనము చేసినం
రున నాతని ముందు భంగపడుదునేమో? అటుకుం
బోఁగూడదు. (మరలిపోవుచున్నది.)

రత్న: సఖా! ఇంకను గనఁబడలేదా? అదిగో! (యని,
చేయిచాచి చూపుచు నాశ్చర్యపడుచు) ఏమి! ఆ యింతి
యింతలోనే మరలిపోవుచున్నది. నిన్నుఁగని యన్యునిగా
నెన్నినది కాబోలు! నీ విచ్చటనే యొకింతసేపు నిలు
వుము. నే నా మచ్చెకంటి కడకేఁగి ముచ్చటలాడి
యిచ్చటకుఁ గొనివచ్చెద.

చంద్ర: సరే పొమ్ము. ఇచ్చట నున్నట్లు రమ్ము.

రత్న: (త్వరగా నరిగి) పల్లవపాణీ! వెళ్ళిపోవుచున్నావేల? నే మారునిబారికిఁ దాళఁజాల రమ్ము. గాఢాలింగన మిచ్చి నన్ననంగ సంగరరంగంబున విజయాంకునిఁ గానిమ్ము. (చెట్టవట్టును.)

రత్న: (ఇటునటుఁజూచి) సుదతీమదనా! నా చేయి వదలుడు.

కం॥ నిర్మల ధర్మానుసరణ

కర్మంబుల నెఱిఁగి నెఱవగాదిది నాకన్

ధర్మవే? కన్నియ నన్నిటు?

మర్మముఁ గొనఁజూడ; రాకుమారా! ధీరా!

రాజనందనా! నన్నీచందమున నిర్బంధపెట్టిన నిందెవ్వరేనిఁ గనుఁగొన్న నిందార్థులమగుటేగాక యుద్ధండ్ దోర్ధండ్ విక్రమక్రముండగు మా పినతండ్రి దండకుఁ గొంపోఁబడి యతని దండనకుఁ బాత్రులమై యొండొరులఁ గనలేనివారమగుదుము. కావున నన్ను మన్నించి విడిచిపెట్టుము. (విడిపించుకొనును.)

రత్న: చంద్రవదనా! నీ మందస్మిత సుందరవదనారవింద మిందొకసారి సందర్శింపఁజేసి నన్నానందపఱుపుము.

ఉ॥ మారుఁడు క్రూరవృత్తి నెద మాటికి మాటికి

బూవుటమ్ములన్

దూరించి కామధర్మము, వధూమణి ప్రోదిగ బోధసేయ నా

నేరిచినట్టి ధర్ములు నేలకుఁ బాలునుగావె? నీవు నీ
 ట్లూరకఁ బాటిపోవఁ దగియుండునె? యండజయాన
 జాణరో!

(విని విననియట్లు రత్నకాంత పోవుచున్నది)

రత్నా: హా! మారా! నీ కసిదీరెనా? (మూర్ఛిల్లును)

రత్న: (మరలిచూచి) ఆహా! ఇతఁడు చేతోజాత నిశితశరా
 హత చేతస్కుఁడై యుద్ధిపించు సంతాపంబు పెల్లున
 మూర్ఛిల్లెగదా! నేఁ బోయిన నితఁడేమైపోయెడినో?
 ఏమిసేయుదు? (తిరిగి వచ్చి లేవనెత్తి యక్కున నొత్తు
 కొనును.)

రత్నా: (మూర్ఛదేఱి) హా! మచ్చెకంటీ! వచ్చితివా? నన్న
 క్కునఁ గ్రుచ్చితివా? (చుంబనాలింగనము లొనర్చును)

రత్న: నవలానవకుసుమాయథా! చాలును లెండు. ఎవరేని
 చూచెదరు. (లేవఁబోవును.)

రత్నా: సుందరీ! ఇందెవ్వఁడునుఁ గనుగొనకుండ మన సౌధ
 నకుఁ బోవుదము రమ్ము. (చేయివట్టి లాఁగును)

రత్న: (లేచి) కందర్పసుందరా! ఇందాఁక నందు ముచ్చ
 టించుచు మీ వెంట వచ్చిన యా సుందరాకారుఁ
 డెవండు? నన్నన్యనిముం దిట్టులఁ జెట్టవట్టవచ్చునా?

రత్నా: శతప్రతనేత్రా! అతండు నీ యనుజుండే సుమా!
 అన్యనిముం దిట్టుల నీ చెట్టవట్టుదునా? అంత మతి
 హీనుడనా? నాకుఁ దెలియదా?

చ॥ ఎవ్వఁడు వెన్నుఁదన్ని జనియించెనో, యెవ్వనిఁగూడి
 యాడితో,
 యివ్వనమందు ముందెవని నెత్తుకయేఁగెనో? గాలి
 నాడు, నా
 కెవ్వఁడు ప్రాణమైన హితుఁ, డెవ్వఁడు నీతి
 విశారదుండు, నో
 జవ్వని! నీదు సోదరుఁడుదారుఁడు; నాతడె
 చంద్రకాంతుఁడౌ.

రత్న: నే నెటులైన మీరున్న యెడకు రావలయునని
 యిటుల బూటకపు మాటలాడుచున్నారేమో! ఏరీతి నా
 డెందమందలి సందియము తీరును?

కం॥ మగవారి మాటలను న
 మ్మగ రాదనుమాట వినమె? మానవనాథా!
 మగువల వలపించుకొఱకు
 జగతిని బొంకాడుట సహజము వారలకున్.

ఇంక నీ జన్మంబున నా సోదరుని వదనారవింద సంద
 ర్శనం బీ నా పాపపుఁ గనులకుఁ గలుగంబోదు. నా
 సోదర వియోగ భేదంబు (రుద్ధకంఠయై) భరించి భరించి
 నా యెడఁద ఊయిడివడినది. హా! సోదరా! నీ యీ
 వియోగ దుఃఖంబు నే భరింపఁజాల! (బావురుమని
 యేడుచును.)

రత్నా: (సమీపించి కన్నీరు దుడుచుచు) ఊరకండుము.

ఉ॥ కన్నులనీరు చన్నుగవఁ గారఁగ బోరన నేల యేడ్చెదో
వన్నెలకుప్ప! నిన్ను నెడఁబాసిన తమ్మునిఁ

జండ్రకాంతుని

గన్నులపండుగౌనటులఁ గాంతువు నియ్యది నిక్కువంబ నే
నెన్నగ స్వప్నమందయిన నీవిధిఁ గల్గులు పల్కనేర్తు నే?

రత్నా: భూనాథా! మీరు వచించునది యథార్థమేని నే
నాతనిఁ జూడక యొక నిమిషమేని నిలువనోప. మీ
రీక్షణంబున నాతని నా వీక్షణంబులకుఁ జూపరేని, నా
మేనఁ బ్రాణంబులుండుట తద్దయు నబద్ధంబు. నాయం
దనురాగము గలదేని నాకుఁ బ్రాణదానంబు సేయుఁడు.

రత్నా: తమ్మికంటే! నీ తమ్ము నిప్పుడే చూపించెద తమ్ము.
నిన్నుఁజూచుట కతఁడును నౌదార్యానురాగ వియోగో
ద్రేకంబున ప్రుగ్గుచు, మనరాకకై యెదిరిచూచుచుండును.
(కేలూతఁగొని సాగును.)

చంద్ర: ఆహా! నా స్నేహితుఁ డింతవఱకు రాకుండుటకుఁ
గారణమేమి? ఇది పర రాజ్యము. అక్కడ నతని నెఱం
దేని చిక్కించికొని చిక్కులఁ బెట్టుఁడుగదా! హా!
మిత్రమా! రత్నాకరా!

ఉ॥ ఒక్కదినంబు నన్విడిచి యుండనివాఁడవు; నీవు నిష్ఠ న
న్నిక్కడనుంచి యీక్షణమ యిందుముఖిన్ గొని

తెత్తునంటివే!

నొక్క నిమేషమేని యట నుండను నేనని నొక్కపల్కితే
నిక్కటుతెప్పి వచ్చెనొకొ? యెట్టులు తాళుదు నీదు

రామికేన్

(విచారంబునఁ జూపు ముందుకుఁ బ్రసరించి చూచి)
అదిగో! నా నెచ్చెలి వచ్చుచున్నాఁడు. అతని పిఱుం
దనవచ్చు నా పూఁబోడి మదీయ సోదరీరత్నంబె. ఇందు
నించుకయు సందియములేదు. నే నెదురుగాఁబోయి
ముందు వందనమాచరించెద. (పరిక్రమించును.)

రత్న: రత్నకాంతా! నీ తమ్ముఁ డెంత యాతురతతో వచ్చు
చున్నాఁడో కనుఁగొనుము. అతఁడేయోనా? కాదా?

రత్న: కరుణామూర్తి! నా కరము విడిచి నడుపుఁడు.
(చేయి విడిపించుకొనును.)

చంద్ర: (క్రమముగ దుఃఖవేశము పొంగుచుండ ముందుకు
వచ్చి) అక్కా! నీ యనుఁగుఁ దమ్ముడు చంద్రకాంతుఁ
డిదిగో నీకుఁ బాదాభివందనం బొనరించుచున్నాఁడు.

(నమ్రశిరస్కుండై నమస్కరించును.)

రత్న: (గద్గదకంఠియై) దీర్ఘాయష్మాన్ భవ! (లేపి, కౌఁగి
లించి) సోదరా! నీకుఁ మేలు గలుగుఁగాక! (దీవించును)

చంద్ర: అక్కా.....! (మాటాడఁజాలక దుఃఖించును)

రత్న: (కన్నీరు తుడుచుచు) చంద్రకాంతా! వందురకుము
వందురకుము. (ఆమెయు మఱింత దుఃఖించును.)

రత్నా: ఊరకుండుడు. శోకించి లాభమేమి? చంద్రకాంతా!
 ధైర్యధౌరేయుండవై యుండవలయుఁ గాని యాడు
 వారివలె నేడువగఁ బాడియా? నీ సోదరి నిన్నుఁగని
 మఱింతగఁ జింతింతుచున్నది చూడు. (దుఃఖోపశమ
 నము చేయును.)

చంద్ర: (ఉపశమించి) రత్నాకాంతా! చింతింపకుము.
 (కన్నీరు దుడుచును.)

రత్న: అనుజా! నిన్నుఁబాసిన నాటఁగోలె నా కష్టము
 లిన్నియన్ని యని లెక్కవెట్ట నా వారిజాక్షు కొమారు
 డైన నీరజగర్భుండును నేరజాలడు. (దుఃఖముతో)

కం॥ కన్న తలిదండ్రు లిరువురు
 నెన్నఁడొ చనిపోవుతఱిని నిరువురి మనలన్
 జిన్న తలిదండ్రుల కడను
 గ్రన్నవ నిడి చవగలేదె రహిఁ బాలింపన్.

అట్టి కష్ట కాలంబున నీవు-

సీ॥ పినతల్లి ననుఁ గష్ట పెట్టెడివేళ నీ
 వట్టి యిక్కట్టుల నణచుచుంటి
 చెలువొప్పుఁ దెమ్మున్న చిత్రవిచిత్ర ఘ
 ష్పంబులఁ దెచ్చి యొసంగుచుంటి
 నాడుకొనెదనన్న నీడగు పావురా
 యిలజోడు దెచ్చి నా కిచ్చుచుంటి

నవరత్న మణిభూషణంబుల ధరియింపఁ

గడుగారవమున నా కిడుచునుంటి

తే॥ కోరికొను వస్తువులను నవ్వారిగాఁగ

నిచ్చుచుంటివి నేఁ కష్ట మెఱుంగకుండ

నీవు నన్ బెడఁబాసి పోయినది మొదలు

కష్ట ములపాలయితి దైవ ఘటనఁజేసి.

(దుఃఖించును.)

చంద్రః అక్కా! శోకంబునఁ బొక్కనేల? తలఁకకుము. నీ
కాసన్నమైన కష్టములన్నియు నే విన్నవాడ నోపికగొ
నుము. వాని నన్నిటిని గొన్ని దినములలోనే తొలంగించి
నిన్నీ తగులములనుండి యుద్ధరించెద. (ఉపశమింపఁ
జేయును.)

రత్నః (ఉపశమించి) ఆహా! సోదరా! మాటలసందునఁ
బ్రొద్దాయె. నన్ను నేటికిఁ బోనిండు. నే నెవఱికెఱుక
పఱుపక నీట కరుదెంచితి. (పోబోయి వెనుదిరిగి)
చంద్రకాంతా! నే నిన్నుఁ బాసిపోఁజాలకున్నాను.

తే॥ అనుజ! చూడఁగఁ బెక్కునాల్గైన కతన
నింక నిన్నెడఁబాసి నే నెట్టులుందు?
సమ్మతింపను నినువీడ నెమ్మనమున
తమ్ముఁడా! రమ్ము మనదు గృహమ్ము కిప్పుడు.

రత్నాః (స్వగతము) కటకటా! ఇతఁడు నన్ను విడిచి చనిన

నాగతి యెటులనో? హా! దైవమా! యేమిసేయవలె.
 (ప్రకాశము) మిత్రమా! చిన్నతనము మొదలిడివలె
 కొక్కెడ నున్న మన స్నేహబంధమును ద్రెంచి, నన్ను
 విడిచిపెట్ట పో సమకట్టవలదు సుమా! (చిన్నవోయి
 చూచును.)

చంద్ర: సఖా! చిన్నవోయితివేల? నే నంతమాత్ర మెఱుంగ
 గనా? (రత్నకాంతతో) అక్కా!

చ॥ కలువలరేని పున్నమి ప్రకాశము పద్మము

లోర్చునొక్కొక్క? సాం

పలరెడి సూర్యతేజము దివాంధము గాంచగ నేర్చునే?

నినుం

గలసి చనంగఁ బిన్నతలి గారవమొప్పుగ నన్నుఁజూచునే?

కలఁతలఁబెట్టు నిద్దఱిని, కాంత! యథార్థము నెంచి

చూడుమా!

కావున నేను రాదగదు. మహాగ్ర నిర్భరాగ్రహు
 రాలగు మన పిన్నమ్మ నన్ను నీ యనుజూడనని చెప్పిన
 యొప్పునే? మీదుమిక్కిలి యీ వగలాడి యొక వన్నె
 కానిం దమ్ముడని నమ్మింపఁజూచుచున్నదని నిందించును.
 పలు కష్టముల పాలుచేయును. నేను దూరముగనున్న నే
 నిన్నీ కష్టములబారినుండి రక్షింప వీలగును. కావున నీ
 వొంటరిగనే పొమ్ము.

రత్న: సరియే. అటులనే పోయివచ్చెదను. (పోబోయి వెనుదిరిగి) రత్నాకరా! నన్ను, నా తమ్ముని గలిపితిరి. నా పాలిటి కగణ్య పుణ్యులు మీరేకదా! మీమే లెన్నఁటికి మఱచిపోను. నేను వెడలివత్తును. (నిష్క్రమించును)

చంద్ర: సఖా! మనమును మన నివాసనగరున కరుగుదము రమ్ము. యాత్రికులైన సుక్షత్రియ వీరుల కీ రాజోద్యాన ప్రాంగణమున సకల వసతులతో, రాజమర్యాదలతో మందిరముల నిర్మించిన ఘనత మా తాతగారికే దక్కినది సుమా! మనమిది దెన్ని దినములున్నను వ్రేలెత్తి చూపువారు లేరు. రమ్ము పోవుదము. (పరిక్రమించును)

రత్నా: (స్వగతము) హా! కాంతా! రత్నకాంతా! హా! కలికీ! చిలుకలకొలికీ! తిరిగి నీ వెప్పుడరుదెంతువో? నీవు నా ప్రాణనాయిక వైనప్పుడుగదా నన్ను పుష్పశరవిధునిఁ జేసి పరిపరి విధముల బాధించుచున్న నా మన్మథునకు నాస్థానాగ్ర దుర్గంబులగు కుచదుర్గంబులఁ గరంబు కరంబుల నాక్రమింప నవకాశము లభించును. (ప్రకాశముగ) పోవుదము వద.

(ఇద్దరు నిష్క్రమింతురు)

(తెరపడును)

ద్వితీయాంకము

ప్రథమ రంగము

స్థలము: విశ్రాంతిమందిరము

ప్రవేశము: రత్నాకర చంద్రకాంతులు.

చంద్ర: రత్నాకరా! ఈ సింహాసనమున నాసీనుడవుగము.

రత్నా: నీవును గూర్చుండుము. (ఉభయులు నాసీనులగుదురు.)

చంద్ర: రత్నాకరా! రత్నకాంత పడెడి దురవస్థలకుఁ దోడు వివాహ విషయము విన్నప్పటినుండి నా మనోబంబు నాజ్యంబు వోసిన యనలంబు నోజుబ్రబలి రాజ్యంబు సేయుచున్నది. ఇప్పుడే ప్రయత్నంబు చేసిన నా సోదరి యా ముసలివాని పత్ని కాకుండునో యోచింపవలె.

రత్నా: (స్వగతము) ఆహా! వృద్ధుని పేరెత్తఁగనే నా చిత్తము తత్తరమొందుచున్నది. ఇప్పు డే యుపాయంబు చేతనైన నా నాతి నా యావాసంబు దప్పించి నేఁ బాణి గ్రహణంబుఁ జేసికొనియెద. (ప్రకాశము) చంద్రకాంతా! భిన్నతబూనుట కిది సమయము గాదు. సన్నపు దృష్టిని సంధించి నా మనోనేత్రంబున విచారించి చూడఁగా నాకు చక్కని యోచన చిక్కుచున్నది.

చంద్ర: అది యెయ్యది?

రత్నా: ఏది యెట్లయినను నీ పట్ల నా జవ్వని నెవ్వరి కెఱుక

పడకుండ నెత్తుక పఱుగెత్తుట యుత్తమ మనిపించుచున్నది.

మత్తకోకిల :—

ఎన్నియేడులదాఁక నీ మది యెంచి చూచినఁగాని వేఱున్నదే? సరిపోల్చ దీనికి నుద్ది, యుండిన నెద్ది? నే విన్నవించితిఁ జెన్నుమీఱ వివేకబుద్ధినిఁ గాంచి నీ వెన్నమా మది దీనిఁ గాదని యింక యోచన దేనినేన్. అందువలన నప్పికవాణి నే యపాయంబుల డిందువడకుండఁ బ్రకృతము సంభవించిన మహత్తర విపత్తురం పరలనుండి, నిరపాయంబగు మదీయ ప్రకల్పిత సదుపాయంబుననే యుద్ధరింపవలయు.

చంద్ర: రత్నాకరా! నిన్నుఁగాదని నేనేని, నా సోదరియేని యన్యము విచారింతుమే? ఒడఁబడతిని. సంవియమందకుము. అవకాశము లభింపఁగనే యట్లొనరింతము.

రత్నా: (వినుట నభినయించి) అదిగో! ఎవరైయో స్త్రీ రత్నంబు వచ్చుచున్నట్లున్నది. కాలియందెల నవ్వడు లాలకించుటలేదే? ఎవ్వరై యుందురు? రత్నకాంతయే యనుకొందును.

చంద్ర: ఆ స్త్రీరత్నము రత్నకాంత కాక మఱెవ్వరగుదురు? ఐనను మన ముండు తావున కేల వత్తురు?

రత్నా: (రత్నకాంత నోరగంటఁజూచి తనలో) ఆహా!

సీ॥ కలికి, ముంగురులకుఁ గమ్మ సంపెఁగనూనె

రాచి, పన్నీటఁ దీర్థంబులాడి
బంగారు చెంగావి పావడ ధరియించి

రంగారు పైతజీ అవిక దొడిమి
హీరతార మిళిత హారము లురమునఁ

బాలిండ్లపై నుల్కిపడఁగఁ దాల్చి
కమ్మ కస్తురి తిలకమ్మో నుదుట నిడి
నవరత్న భూష లలవడఁ బూని

తే॥ యందమగు కుందరదన రాకేందువదన
మృదుల పలుకు మిటూరి మన్మథు కటూరి
యుచిత సద్గుణరాశి వయోవిలాసి
రత్నహసదంగ కాంత శ్రీ రత్నకాంత.

చ॥ విరులమరందమాని యళిబృందము గానకళాధురీణ వి
స్ఫురణత వెంటనంటి రవముల్ వచరింపఁగఁ, గీరశారికల్
గురుకొని మావిపండులఁ, జిగుళ్ళ ముదంబున మేసి
వేసఁగిన్

దఱచుఁగఁబల్కఁ జిర్నగవు నానయు నాననమందుఁ
దోఁపఁగా

శిరము నొకింత వంచికొని చేడియ వచ్చెడి మెల్లమెల్ల నన్.

(పై విధమున రత్నకాంత ప్రవేశించును)

చంద్రః అక్కా! రమ్మ. ఈ యాననముపైఁ గూర్చుండుము.

రత్న: (అసీనయగుచు) సోదరా! (రత్నకాంతుని గనుచు)
నిన్ను విడిచిపోబుద్ధి రాకుండెను. పోక తప్పకుండెను.
కనుక పోయినవెంటనే కోసిన పూవులను మఱచివచ్చి
నానను మిషతో మరల వచ్చితిని.

రత్న: రత్నకాంతా! నీవు వచ్చుటయే మంచిదైనది. నీ
కష్టముల మట్టుపెట్ట మే మొక గట్టి యుపాయ మూహిం
చితిమి. అది నీ మానసమునకు సమాధానమైనచో—

రత్న: అరివీరభయంకరులగు మీ మ్రోల నుండిన నే నెట్టి
డుమలపాలబడుదును? మీ రిరువురును నా బాగునే
కోరెదరు. వేఱుగా నన్ను విచారింపఁ బనియేమి? మీ
యభిప్రాయమే నాయది.

చంద్ర: అక్కా!

తే॥ ఎవరి కెఱుకపడఁగనీక నిచటనుండి
నిన్నుఁ గొనిపోవఁగా నెంచి యన్నవార
మేము; సోదరి! యటుగాని యెడల వేఱు
పాయ మొదవినఁ బల్కు పద్మాయతాక్షి!

రత్న: నాకుమాత్ర మేమి తోచును?

చంద్ర: అట్లయిన నీ విప్పని కొప్పికొని యవకాశము
గాంచి మా కెఱింగించిన నిన్నుం దోడ్కొని పోయెదము

రత్న: (అలోచించుచుండును.)

రత్న: రత్నకాంతా!

చ॥ అనువిది; తక్క నింకొక యుపాయము చిక్కుట

దుర్లభంబు; చి

క్కినఁ గడు కష్ట సాధ్యము, సఖీ! పలుయోచన లింక

నేటి కిం

పెనయ 'శుభస్యశీఘ్ర' మని యెందఱో చెప్పఁగ

విందు మెప్పుడున్;

గనుక ప్రయాణ మీదినమె కట్టుట మంచిది

రేయియందునన్.

రత్న: అటులయిన మంచిది తమ్ముడా! (రెండడుగులు
చంద్రకాంతునితో ముందునకేఁగి దిక్కులు పరికించి
చెవిలోఁ జెప్పును) ఇంక నేను వెడలివత్తును.

రత్న: చ॥ పుల్ల సరోజనేత్ర విను, పోయి పదంపడి

సిద్ధమైన చో,

చంద్ర: నుల్ల ముల్లుల్ల సిల్లఁగను నొయ్యన నిన్ గొనిపోదు

మయ్యెడన్

రత్న: నిల్లిదె పోయివత్తు సెలవీయుఁడు, రేయిని సిద్ధమౌదు;

సం,

రత్న: పల్ల లితోరు దీప్తి నవపల్ల వపాణి! శుభంబు నీకగున్.

(రత్న కాంత నిష్క్రమించును.)

చంద్ర: రత్నాకరా! భోజనవేళ యతిక్రమించినది. పోదము
రమ్ము.

రత్నా: అటులయిన జాగుసేయనేల? నడుపుము.

(ఉభయులును నిష్క్రమింతురు.)

ద్వితీయాంకము

ద్వితీయ రంగము

(స్థలము: రాజవీధి. క్రీసీడలలో నశ్వారూఢుడై రత్నాకరుండు ప్రవేశించును.)

రత్నా: ఆహా! రత్నకాంత నేర్పు మిగుల శ్లాఘనీయము.

‘నేటి రాత్రి మన యింట నందఱును బంధువుల యింటికి విందున కేగెదఱు. మీ యిరువురిలో నెవరేని యెనిమిది గంటల కవల రండు. మీ రాక కెదిరిచూచుచు సిద్ధముగ నుండు’ నని చంద్రకాంతునికి గోప్యముగ చెప్పి వెళ్ళినది. అందువలన నాతఁ డి‘డిపని నిర్వహింప నీవ యర్హుండ’ వని నన్ను నియోగించె. నేను రత్నకాంతకై నా ప్రాణములనైనను లెక్కింపను. రాజనివేశనం బెట్లు ప్రవేశింపనగునని శంకింపఁ బనిలేదు. అప్పుండరీకాక్షుండు కటాక్షించిన నిది నాకు లక్ష్యంబె? సర్వ లక్షణ లక్షితయగు నా చకోరాక్షీ నీక్షింప నా సర్వావయములు త్వరపడుచున్నవి. కావునఁ దొందరఁగ నేగవలె. ఇపుడా పడఁతుక పడకపైఁ బడుకొని నా రాకను గూర్చియే యాలోచించుచుండును. (పరిక్రమించి) అదిగో! అంతఃపురప్రాకారపరిఘ. రాజభటుల కన్నుగప్పి

నా యశ్వజవంబున లంఘింతును.

(చీకటిలో నదృశ్యమైపోవును.)

(అంతఃపురమున శయనమందిరమున సెజ్జపైఁ బడుకొని రత్నకాంత యాలోచించుచుండును.)

రత్న: ఆహా! నేటికి మంచి సమయము లభించినది. మా వీంటివారందఱు బంధువుల యింటు విందు గుడువ నేఁగెదరు. నే నీ సంగతి నా సోదరున కెఱింగించి వచ్చితిని. అట్లు చెప్పి నే తిరిగి వచ్చునప్పటి కెప్పటికంటె నెక్కుడు ప్రొద్దెక్కుటచే నింతదనుక నెచ్చట ముచ్చటలాడఁబోయి తని మా పినతల్లి యల్లనల్లన బెదరింపుచు కర్ణశూలంబులగు విప్రలాపంబులు ప్రేలినది. మున్నే మా యిరువురికి మార్జాల మూషక స్నేహము. ఆ మాట లొకించుక నా శ్రోత్రపుటంబులఁ బడిన మాత్రమున వీతిహోత్రుని హేతిభంగిఁ గనుగ్రీవలు కావివాఱ దీపించు కోపాటోపంబున వాయిమూయనోపక పోట్లాడి మాఱుమాట్లాడక యిట్లు పడకగది కరుదెంచి కృత్రిమపుఁ దలకట్లచేఁ బడుకొని యుంటిని.

తే॥ దైవకృపయున్న నేదేనిఁ దలఁచుకొన్న

సమయము లభించి యయ్యది సఫలమగును

దైవకృపవినా పనిచెడుఁ దథ్యమిద్ది

బలవిహీనుల బలము దైవమైకాదె!

(అలోచించి) ఇప్పుడు సమయమెంతైనదో! ప్రియంవదా!
ప్రియం: (వచ్చి) దేవీ! ఇదిగో వచ్చితిని. ప్రొద్దటినుండియు
పినతల్లితో బోట్లాడి భోజనము మానివై చి పడకగదిలోఁ
బరుండియుంటిరి. మీ కొఱకు రహస్యముగఁ బాకశాల
నుండి వంటకములఁ గొనివచ్చి యుంచితి. అప్పటి
నుండి యెవ్వరును రాలేదు.

రత్న: సఖీ! అప్పుడే తృప్తిగా భోజనము జేసితిని. నీమే
లెట్లు మఱుతును?

ప్రియం: దానికేమిగాని యిప్పుడేల పిలిచితిరి?

రత్న: (అలోచించి) ఇప్పు డెంత సమయమైనదో కనుఁ
గొని రమ్మ.

ప్రియం: చిత్తము. (పోయి తిరిగివచ్చి) సఖీ! హజారమున
నెనిమిది గంటలు కొట్టి కొలఁదిసేపైనదట.

రత్న: సరియే. నీ సంగతి చూచుకొనుము. (చెవిలో
గోప్యము చెప్పును) జాత్రత్తగా నుండుము. పొమ్ము.

ప్రియం: చిత్తము. (నిష్క్రమించును)

రత్న: ఎనిమిదిగంటలు మీఠినది. ఇంతదాఁక మా యింట
నెవ్వరును విందునకుఁ గదలలేదు. చంద్రకాంతుడో,
రత్నాకరుడో వచ్చినచో రహస్యముగ నిచ్చటకుఁ
దోడ్కొని రమ్మని ప్రియంవదకుఁ జెప్పి పుత్తెంచితిని.
ఇప్పుడే వారు వచ్చినఁ గార్యము చెడిపోవునుగదా !

(ఆలోచించుచు వినుట కుపక్రమించి) అదిగో! ఎవరివో పదముల చప్పుడులు వినవచ్చుచున్నవి. ఎవరు చెప్పుమా? (లేచిచూచి) అదె రత్నాకరుడు వచ్చుచున్నాడు. మా వా రెవ్వరేని వచ్చిన యుపాయము కలుగును. ఇంక నేమి యుపాయము! (సంభ్రమించి) చిత్తమా! తత్తటపడకుము. 'షడ్భాగంతు మనుష్యాణాం సత్తమం దైవచింతన' మ్మనిగదా యాశ్శోక్తి. కావున ధైర్యమవలంబించి చేతనై నంతవఱకు సమయోచితమైన యోచన చేయవలయును.

సుగంధి: ఎంత సంకటంబు వచ్చెనేని, సుంకయైన వి
భ్రాంతిఁ జెందరాదు; దాని, వై పెఱింగి యోచనం
జింతచేయఁ జెల్లుఁగాదె; చేయకుండినం గడున్
పంతగూఱు మేలుగా నుపాయముం దలంచెదన్.

నేనిపు డీతని పఱుపుచుట్టలో దాచియుంచెద. (ధైర్యమున దాయబోయి) కువలయాధిపా! కోటదాట యిటు కెటులేతెంచితిరి? రాజభటు లెవ్వరేని యాటంకపఱుప లేదుగదా?

రత్నా: (నవ్వుచు) రమణీమణి! ఈకోటదాటుటేమి కష్టము. దండధరభటునిభసుభటు లెందఱీ కోటను గాపాడుచున్నను, నందఱి కనుమొఱుగి నా ఘోటకంబుచే నొక్కదాటున నీ ప్రాకారపరిఘ లంఘించి యంతఃపుర ప్రాంగ

ణమునఁ బ్రవేశించితి. నీ సఖి సాయమున వారువంబు
నేవారికిఁ దెలియకుండ నొక భూరుహంబునకుఁ గట్టి
వైచి నిచ్చటికి విచ్చేసితిమి. (వినుట కుపక్రమించి)
కోమలీ! ఆ కలకలారావము లెవరివి?

రత్న: తే॥ బందుగులయింటి కింకను విందుగుడువ
నాదు తలదండ్రు లింక బోలేదె; యవియ
వారి కలకలారావముల్;

రత్నా: వనిత యింక.
నే యుపాయంబు, నన్నెట దాయ దీవు?

ఉ॥ మోసమువచ్చె; నింకెటకుఁ బోయెదు నిచ్చట నెవ్వరేని న
న్నీసమయంబుఁ గాంచి, నిట కేటికి వచ్చితివంచు వారు వి
శ్వాస మొకింతలేక ననుఁ జయ్యన నీ పినతండ్రి యొద్దకున్
దీసుకపోవ నిద్దఱికిఁ దిప్పలు వచ్చును మచ్చెకంటిరో!
(భయపడుచుండును.)

రత్న: వసుంధరాధిపా! వెఱుగందనేల? ఇదివఱకే సరియగు
యోచనఁ బరికించియున్నాను. రండు ఈ పఱుపుచుట్ట
లో దూరి యుండుడు.

రత్నా: (పరిక్రమించుచు) సఖీ! నాకుఁ బ్రాణంబులపైనను
మమత లేదు గాని మానాభిమానములు నిండుగనున్నవి.
దుర్యశధుర్యుండ నగుదునేమో యని ధైర్యంబు డిందు
వడి భయంబు నొందుచున్నాడ.

రత్న: (రత్నాకరుని గొనిపోవుచు) తొందరగా దీనిలో
దూరుడు ఎవ్వరేని రాగలరు.

రత్నా: (స్వగతము) ఆహా! చపలలోచనల సమయోచిత
యోచనలు. ఇంతుల సాహస మింతింత యని యూహిం
పజాల. (పటుపున దూరును.)

రత్న: (పటుపుజుట్టునుఁ దలక్రిందఁ బెట్టుకొని యెప్పటి
చొప్పునఁ బాన్పుపైఁ బవళించి) ఆహా! మా పినతల్లి
శచీదేవి, చేటికతో వచ్చుచున్నది. పదముల సవ్వడి విన
వచ్చుచున్నది. ఆ చేటికయు నిరంతరము నా సంగతి
నెఱుంగుచుఁ బినతల్లికి నాపైఁ జాడీలు చెప్పుచున్నది.
అక్కటా! ప్రియంబద లేకున్నచో నా గతి యేమి? మా
పినతల్లి యీ సంగతి నెఱింగినదేమో! దైవమా! ఓక్కు
లేనివారికి దేవుడే ఓక్కుగదా! నేను నిన్నే నమ్ముకొని
యున్నాను. నన్ను వంచించక రక్షించు భారము నీదే
సుమా!

(ముఖముదాఁకఁ జలువ వలువ గప్పికొనును. శచీదేవి
చేటికతోఁ బ్రవేశించును.)

శచీ: (స్వగతము) ఓహో! నా కిందాఁక నిందెవరిదో పురు
షుల యడుగుల సవ్వడియుఁ బలుకుల కలకలమును
వినవచ్చుచుండెను. నే రాగనే గప్పుచిప్పున నాఁగి
పోయినవి. (రత్న కాంతను జూచి) ఓహో! యిది నిద్ర

పోవుచున్నది. నేను భ్రమించితివా? ఏమి? చేటికా!

చేటి: అమ్మా!

శచి: ఇంతవఱ కిందేదియో సంభాషణల సందడి వినియుండ లేదే? ఏదీ? నేను వచ్చువఱ కేమియుఁ గానరాదు. నే నమ్ముద్దియను వృద్ధున కిత్తునన్నది మొదలు నన్నెడిరిం చుచు విచ్చలవిడిగాఁ దిరుగుచు నోటికి వచ్చినట్లు కారులు ప్రేలుచున్నది. నేటి యుదయ మిక్కన్నియ నన్నన్న మాట వినియు నా కొక్కపెట్టునఁ గోపాటోపవిభ్రాంతిఁ గలుగఁజేసినవి. (కోపమునఁ బెడమొగమువెట్టి) ఏది యెటువోయినను సరియె; నాకేమి? నా ప్రతిజ్ఞను మాత్రము నేను నెరవేర్చుకొనక మాన.

చేటి: దేవీ! భోజనమునకుఁ బిలిచినారని రాజుగారి సెల వైనది.

శచి: ఇదే వచ్చుచున్నానని విన్నవింపుము. (రత్నకాంతను గాంచి) ఏలకో! దీని ముఖము నేడు రాకాశశిబింబము వలెఁ బ్రకాశించుచున్నది. ప్రతిదినమైనచో వేడివెలు గులజేని వేడిమిచే వాడి, పొడిమి చెడి ముడుచుకొని పోయిన యత్పలమువలె నుండెడిది. ఇంతకుముందిందు వినఁబడిన స్త్రీపురుష సరససల్లాప కలాప విలాసమున కును నీ యిందువదన మందస్మితముఖ ప్రకాశమునకును నేదియో సంబంధముండి తీటును.

మత్త॥ ఏను దీనిఁబ్రతిజ్ఞ వృద్ధున కిత్తునంచు మహాగ్రహం
బూని నాథుఁడు నన్నుఁ బల్కకయున్నవాఁడు కడంకతోఁ
గాని, మంచిది, వేనినో విటకాని యియ్యది యియ్యెడన్
గానకుండఁగ దాఁచి నిద్రనుగాంచు; నేరని స్త్రీఁబలెన్.

తే॥ వానిఁ జిక్కించుకొని నేను వాని దీని
వెనుక, ముందఱి టెక్కలు విఱిచికట్టి
యోలగంబునకును పీరి నొనర లాఁగి
శిక్ష వేయించెదను దీని సిగ్గు చెడఁగ.

ఇల్లంతయు వడఁబోసి వెదకెదను. అదుగో! రాజు వచ్చు
చున్నాడు. అతని కగుపడకుండ మొదలివఱ కరిగి వెద
కెదను. (వెదకుచుఁ బోవును.)

(సాందీప మహారాజు పరివేశించును.)

సాందీ: వీడి రత్నకాంత కనుపడదేమి? (ఇటునటుఁజూ
చుచు) అదిగో! పడుకొని యున్నది. (డగ్గఱి) రత్న
కాంతా! రత్నకాంతా! బంధువుల యింటికి భోజనము
నకుఁ బిలిచినారు. పోవలయును లెమ్ము.

రత్న: (లేచి మర్యాదనడుపుచు) నాయనగారూ! నాకుఁ
దలనొప్పిగ నున్నది. రాలేను. నన్ను మన్నింపుడు.

సాందీ: (జాలిగా) సరియె, మంచిది పడుకొనుము.

సేవకుఁడు: (వచ్చి) దేవా! రథికుఁడు రథమును దెచ్చి
హజారము చేరువ నిలిచి దేవర రాకకై నిరీక్షించుచు
న్నాడు.

సాందీ: మే మిదే వచ్చుచున్నాము. (నేపథ్యము దిక్కుగని) కంచుకీ! నే నలంకరించుకొనెడి రత్నసమంచిత కాంచన భూషణంబులును, దొడిగికొను నుడుపులును సిద్ధపఱచి, నీవును వచ్చుటకు సిద్ధముగమ్ము పొమ్ము. అదిగో! శచీదేవి వచ్చుచున్నది. (శచీదేవి వచ్చును) దేవీ! రమ్ము. ఈ యాసన మలంకరింపుము.

శచీ: (కూర్చుండి తనలో) ఆహా 'దైవమస్యత్రచింతయే' తన వినమె. తానొకటి తలచిన దైవమొకటి తలచును గదా! ఇంతలోనే యేమో మునిగిపోయినట్టు లీ ముసలి మగఁడిచ్చటికే వచ్చెగదా! గోరిచుట్టు పై రోకటిపోటు వలె దీనికిదోడు చుట్టాలుఁగూడ నేటి రాత్రియే విందు నకుఁ బిలువవలెనా? అక్కడివారందఱు మా రాక కెదిరి చూచుచుందురు. అయ్యో! నే నియ్యెడఁ దలచిన పని నెఱవేరుటెట్లు? ఊఁ.....!!! (అలోచించి) ఇంతలోనే యంత మునిగిపోయినదేమి? అంతగా నేఁ జింతింప నేటికి? నా చేతిక నాకంటె నిక్కార్క మెంతయుఁ జక్కఁగాఁ జక్కఁబెట్టఁగలదు. (ప్రకాశము) ప్రాణ నాయకా! పోయివత్తును సెలవిత్తురా?

సాందీ: అంభోజనేత్రా! భోజనమునకుఁ బిలిచిపోయినారు. హజారము మందఱు మనకై స్యందనము సిద్ధముగ నున్నది. నీవు సర్వాభరణాలంకృతవై రమ్ము. పొమ్ము

నేనును సిద్ధమగుటకుఁబోవుచున్నాను. (నిష్క్రమించును)
శబీ: చేటికా!

పంచ॥ కనుంగొనంగరాదె చేటికా విటుండొకం డిటన్

స్థిరంబు నుంట దీని వక్త్రదీప్తి నితి గనుంగొనం
గ నింతదాఁక నిష్ట గోష్ఠి కాండమ్మెల్ల వీనులన్
వినంగలేదె? వీరి గుట్టు వెల్లడింతు నింతటన్.

ఈ రత్నకాంత యీ యంతిపురంబునఁ ద్రిభువనైక
మోహన మదనోన్నాదోద్రేకాహంకారుండగు నొక కుట
కానితో సముచితోక్తులఁ గోరిక లీరికలెత్త నుత్తర ప్రత్యు
త్తరంబుల నిచ్చుకొనుచు ముచ్చటించుచున్నట్లు నాకు
వినవచ్చినది. నే నచ్చెరువడి బిరాన లోనికరుడేర నన్ని
క్కన్నియ గని యా సొగసుకాని వగవకుమని ధైర్యము
చెప్పి యెక్కడనో యొక్క మఱుగుఁజిక్కి దాఁచియుంచి,
దానేమియు నెఱుంగనిదానివలెఁ గపటనిద్రవోవుచున్నది.
నా కొక నిమనమేనియు నిందు మనలుట కవకాశము
లేదు గనుక సరగున బండుగుల మంచెరమునకు విందు
నకుఁ బోవలయు. నీ వా విటకానిఁ జేఁజిక్కించుకొని,
దీనిని వానిని నా కొప్పగించిన నీ యిచ్చవచ్చినన్ని
మెచ్చినవి మంచివి విలువదెలుప నలవిగాని వలువలను
నవరత్నఖచిత భూషణంబులను నిచ్చెదను. ప్రస్తుత మీ
ప్రశస్తంబు పచ్చలపతకంబుఁ బుచ్చికొనుము.

చేటి: (పుచ్చుకొని సంతనమున నుబ్బి తనలో)

తే॥ నేటి యుదయంబునందు నే నిద్రలేవ

నెట్టి మహనీయు ముఖము గన్నట్టెనేమొ!

నాదు తలిదండ్రుడి, పెద్ద లేనాడు గాంచ

నట్టి పచ్చలపతకంబు నందితి నహా?

ఇది నా పురాకృత సుకృతఫలంబువలన లభించినది.

(శచీదేవినిజూచి) అయ్యో! పాపము! రాణిగారు పచ్చల పతకంబు లేమింజేసి ప్రకాశము వీనమైననులేక మ్రోడు వలె గన్నట్టుచున్నారు. లోకములో నవలోకనీయమగు సమస్త వస్తులొకము చక్కదనంబున నొక్కదానిని మఱొక్కటి తిరస్కరించికొనుట లక్ష్మీమాహాత్యమే గదా! అహా! యీ పతకము ధరించినంతన నా కింత శృంగార ములవడినది. ఇంక రాణిగారు నేఁగోరు సర్వా భరణము లిచ్చిన నే నిచ్చలు వానినెల్ల నలంకరించి కొన్న నన్నుంగన్న నిమ్ముల్లోకంబులు మూర్ఛిల్ల వే? (నంతోపాధికృమున మాటరాక నిలుచును.)

శచీ: (స్వగతము) ఓహో! ఈ చేటిక నేనిచ్చిన పతకంబు బుచ్చుకొని బెల్లముగొట్టిన రాయివలె వాయి మూసు కొని యూరకున్నది. (ప్రకాశము) చేటికా! నా మాటలు నీ చెవి నాటలేదా?

చేటి: (తేరుకొని) దేవీ! మీ యీ సేవకురాలు మీ రాన

తిచ్చినదానిపై నభిమానమునఁ బూనికతో నమకూర్చు నేగాని యూరకఁ గూర్చుండదు. సందియపడక తొందరగాఁ బొందు.

శచీ: చేటికా! నీతోడ వేయి మాటలు చేప్పనేటికి? నాకెప్పుడెప్పనివడినప్పటికిఁ గనుతెప్పచొప్పననే యొప్పమి చొప్పడనీక తప్పక సాయము సేయుచుంటివి. మాయింట నీకంటె నా కాపు లెవ్వరు? నేఁ బోయివచ్చెద. నీ చేయు కరణీయంబు మఱువకుము సుమా! (నిష్క్రమించును.)

చేటి: (తలయూచి) ఈ రత్నకాంత ప్రియంపదయందే ప్రియముగ నుండును. నన్నెన్నడును మన్నించినది కాదు. కానీ; యిప్పుడేమైనది. ముందట నున్నది ముసళ్ళ పండుగ. నే నిత్తటి నీ బిత్తరి నా యెత్తుగడల విపత్తులఁ జొత్తిలఁజేసి నా తొంటికంటుఁ బాపికొనియెద. మొదల నింటఁజొచ్చి వెదకివచ్చి మఱి యిచ్చట వెదకెద. (నిష్క్రమించును)

రత్న: (పడకనుండి లేచి తనలో) ఇంతదాఁక భగవానుఁ డనుగ్రహించి నా మానము భగ్నము గాకుండ రక్షించి నాఁడు. ఇక ముందెటుల జరుగఁబోవునో? (ప్రకాశము)

మ॥ అనఘా! వేగమలెండు పైకి, గడు నాయాసంబు

మీకయ్యె మా

పినతల్లెంతటి క్రూరవృత్తిగలదో వీక్షించినారే గదా!

(విచారముతో పలుపు విప్పుగా లేచి)

రత్నా: వనితా! నీ శ్రమలన్ని వాపుటకునై వాంఛించి

నే వచ్చితిన్

మనమందున్ వగగూర్చనేల? విడుమా! నామాట

లాలింపుమా!

మన కిచ్చటఁ జాలఁ దడవైనది. చంద్రకాంతుఁడు
మన జాలమునకుఁ దాళఁజాలక చింతించుచుండును.
నీవు జాగుసేయక వేగంబు పురుషవేషంబు ధరింపుము.
పోవుదము. (రత్నకాంత పోవఁగనే యిటునటుఁ బరికిం
చుచు మెల్లగా) రత్నకాంతా! అచ్చట నున్నవారెవరో
గమనింపుము. (పురుషవేషమున రత్నకాంత వచ్చును)

కం॥ మనమనుకొనిన రహస్యం

బును వినుచున్నారు, ద్వారమునకవతలఁ గ

న్గొనుచుండి; వారిఁ బోని

చ్చినయెడ మన కార్య మిపుడ చెడదే పడఁతీ!

రత్న: అది నా పినతల్లి చెలియైన చేటిక. మీ రన్నట్లు
దానిం బోనిచ్చితిమేని మొదటికే మోసము రాఁగలదు.
అదిగో! అది యిటే వచ్చుచున్నది. దానింగూడ మన
తోడ నీడ్చికొని పోవుదము. ప్రియంవద మన కన్ని
సన్నాహములు సిద్ధమొనర్చి యుండును. పాపము నా

కది యత్యంతాప్తు రాలు. దానిని గత్యంతరములేక విడిచి పోవలసి వచ్చుచున్నది. (ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

ద్వితీయాంకము

తృతీయ రంగము

(స్థలము: పురబాహ్య వీధి. చంద్రకాంతుడు రత్నాకర రత్న కాంతలకై యెదిరిచూచుచు, జీంతతో బ్రోవే శించును.)

ఆహా! ఇంతవఱకు నా ప్రియహితుండు రాఁడాయె. అక్కటా! ఆతండొక్కం డక్కాంతకై యక్కడఁ దానెట్టి యిక్కట్టులలోఁ జిక్కి త్రొక్కులాడుచున్నాడో! అయ్యో! నా ప్రియసఖుడును సోదరియు సుఖముగా నున్నట్లు నా కెఱిగించువారెవరు? పుట్టిననాటినుండియుం గష్టము లనుభవింపుమని విధి నాకు వ్రాసియుండఁగా హితుని తోఁగూడ సోదరిని రక్షించు భాగ్యము నా కబ్బునా? హా! రత్న కాంతా!

ఉ॥ చిన్నతనంబునందె దివిజేరిరిగా మన తల్లి దండ్రులున్
మిన్నక నెన్నడే నొక నిమేషముబాసిన గాసిచెందు దా
నిన్నిను దై వయోగమునఁ జేవిడనాడి విపత్తులందుచున్
మొన్న నినుం గనుంగొని ప్రమోదము నొందితిఁ బెక్కు
భంగులన్.

సోదరీ! వసంతకాల మేతెంచిన వనాంత నివాసుల
కెంత సంతస ముప్పతిల్లునో యంతకంటె మిక్కిలి సంతో
షమొందితి. ఈ దిన మా సంతోషము వ్యర్థమగునా? నా
మిత్రుని జాడయుఁ దెలియదాయెనే? మువ్వరమును
గలిసి రాత్రి స్వేచ్ఛగా వెడలిపోవుదమని నేటి సాయం
తనము వైచికొన్న సంతోష ప్రణాళిక యంతయు నొ
కింతలోనే వాతోద్ధూత జీమూతజాతము భంగి నిప్పు
డుప్పతిల్లు సంతాపంబు పెల్లనఁ బంచబంగాళముగనా?
(అవేశమున నటునిటు దిరుగును- దక్షిణాక్షి స్పందనము
సూచించు) అహా! కుడికన్నదురుచున్నదే! ఏమి లాభము
కలుగనున్నదో!

క॥ పురుషులకు దక్షిణాక్షియు

తరుణులకు న్నెడమ కన్నదర సిరులబ్బున్

స్థిర హితులో చుట్టములో

యరుదెంతురటంచు వినమె యార్ఙ్గిక్తి ధరన్.

కాపున నా సోదరియు, రత్నాకరుఁడును వత్తురను
హేతువునకే యిది. అనుచితాందోళన మాని క్షణకాలము
వేచి చూచెదను. (క్షణమాఁగి పరికించి) అదిగో! ఆ
దూరముగా వచ్చువారెవరో? చీకటిలోఁ గన్నుగవకు
స్పష్ట మగుట లేదు. బాగుగా దృష్టి ని నియోగించి పరి
కించెదను. (చూచుచు) పాప మెవరో యిద్దఱు పురుషు

లోక ముద్దియను వెండ్రుకలువట్టి, యాపె బిట్టుగ మొఱ
వెట్టుచుండ నీడ్చికొని వచ్చుచున్నారు. (స్వప్నముగ
గమనించి) ఓహో! పూర్తిగఁ దెల్ల వాఱమినో, పోయిన
రేయిఁ గంటపై తెప్పగప్పకుంటం బట్టి కన్నులు బాగుగఁ
జూపువాఱమినో, పొరప్పాటువడితిని. నా సోదరియే
పురుషవేషము వేసికొని రత్నాకరున కీడుగా గోడిగము
పైఁ గూర్చుండి వచ్చుచున్నది. ఆ వెనుక నీడువఁబడు
నది యంతఃపుర దాసిది గాఁబోలు. ఆహా! యేమి నా
భాగ్యము. ఇప్పుడుగదా యొప్పములనుండి దప్పించు
కొంటిమి. ఇకనైనఁ గష్టములనుండి గట్టెక్కినట్లెనో?
ముందెట్టి యిక్కట్లు రానున్నవో!

(పూర్వోక్తవిధముగ రత్నాకర రత్నకాంతలు చేటి నీడ్చి
కొనుచు వత్తురు.)

చంద్రః (ఎదురు చని) సోదరీ! రత్నాకరా! క్షేమముగ
వచ్చితిరా? వయస్యా!

ఉ॥ ఆయతబాహువీర్యులు మహాజిజ్ఞయుల్ పవిఁబోనియస్త్రి శ
స్త్రాయుధహస్తతై భటు లహర్నిశలన్ గడు శ్రద్ధమై నెడం
బాయక కోటచుట్టుఁ బలుమాఱుఁ జరించుచుఁ జీమ
నేనియున్

డాయగనీకయుండెడు భటప్రకరమ్ము మొఱంగుటెట్లొకో?

మ. కో॥ దాటఁగల్గితి వెట్లు కోటను? దాట, లో నెట్లు
దదృఢుల్

బాటనిచ్చిరి? కాంతలుండెడు వాటికన్ దరిచేరి, యా
 పీట నెవ్వరు చూడకుండఁగ వేగ సోదరి నిట్టు లి
 చోట్టికెట్టులఁ దోడితెచ్చితి? చోద్యమయ్యెడి నీ క్రియల్.

బళీ! సెబాసు! నీ సమయోచిత యోచన లనుచిత
 విపత్సరంపరల విమోచనలు, అగతాతత సౌఖ్యానుభవ
 సూచనలు గదా!

ఉ॥ ఘోరతరంగ మాలికల ఘోషలచేత భయానకంబునై,
 భూరి తిమితిమింగిల సమూహ నివాసమునై చెలంగు గం
 భీర పయోధిదాటి, బలవీరుని రావణు డ్రుంచి, జానకీ
 నారినిఁ దెచ్చినట్టి రఘునాథుని మించిన విక్రముండహా!
 రత్నా: నన్నింతగాఁ బొగుడుట యుచితమా? ఇదియంతయు
 నీ రత్నకాంతవలన నఫలమైనది. ఈమెను భగవంతుఁడు
 నిరంతర మేమఱక రక్షించుగాక!

రత్న: సోదరా! ఆఁడువారలు సహజభీరులుగద! ఈ పని
 యంతయు నేను నిర్వహించితి నన నీవు సుంతేని
 విశ్వసించువా?

తే॥ కోటఁ దన బాహుబలమున దాటి యచటి

కావలి భటుల కన్నులు గప్పి నన్ను

ధైర్యమునఁజేరి నా పిన్నతల్లి దండ్రు

విందునకునేగ ననుఁగొని వేగవచ్చె.

ఈతఁ డమానుష శక్తిసంపన్నుఁడు. మానవమాత్రుఁడు

గాఁడు. (చుట్టు పరికించి) అదిగో! బలబల తెలవాటు
చున్నది.

మ॥ కలువల్ గొప్పగఁ దొప్పదోగుచుఁ గడుం గందెం,
జకోరంబులున్
విలపింపంగ దొడంగెఁ జందురునకున్ వీడ్చోలులంబల్కి, త
మ్ములు మిత్రాగమనంబుగాంచి తమ మోముల్విప్పగా
సాగె, వే
డ్కలఁ జక్రంబు లవక్రమౌ రతిగతిన్ గొత్తూహలం
బొందెడున్.

ఇఁక జాగుచేసిన బాగుగాదు. వేగఁ ద్రోవ సాగ
నిండు. తదనంతరోదంతంబు సావకాశంబుగాఁ ద్రోవం
బోవుచు వివరించెద.

చంద్ర: పాప మీ దాసిని వదలివేయుఁడు.

రత్నా: (దాసిని విడిచి) ఇఁకఁ ద్వరఁగాఁ దురగములను
బదువిడఁజేయుదము.

చంద్ర: మీకంటె ముందు నా వారువముండవలె.

(వడివడిగా నిష్క్రమింతురు)

చేటి: అయ్యో! (దుఃఖముతో) నాకు నడువఁ గాళ్ళురాక
యున్నవి. కాయమంతయు రక్తమయముత్తైన గాయ
ములఁ బొందియున్నది. నా కిక్కడ దిక్కెవరు? అయ్యో!
ఎంతపనియాయెనమ్మా! చూచునంతలోనే రత్నకాంత
నెవరో యెత్తికొని పోయిరిగదమ్మా!

తే॥ నేటి యుదయంబునందు నే నిద్రలేవ
 నెట్టి దౌర్భాగ్య ముఖము గన్నట్టినదియో?
 నాదు తలిదండ్రుల పెద్ద లేనాడుఁ గాంచ
 నట్టి దుస్థితి ప్రాపించె నకట! నాకు.
 నే నిక్కడ నేడ్చి యేమి ప్రయోజనము. మెల్లమెల్లఁగ
 నింటికిఁబోయి జరిగినది రాజునకుఁ దెలియపఱచెదఁగాక!
 (నిష్క్రమించును)

ద్వితీయాంకము

చతుర్థ రంగము

స్థలము: మహారణ్యము. రత్నాకరుఁడొంటరిగా, రత్న
 కాంతా చంద్రకాంతులఁ గూర్చి చింతించుచుఁ బ్రవేశించును.)

రత్నా: (దుఃఖముతో) అయ్యో! దైవమా! ఎట్టివాని నెంతకు
 దెచ్చితివి?

సీ॥ ఏటికి నాకు దేశాటనం బొనరింపఁ

బుట్టెను కోరిక! పుట్టె బొమ్మ!

మిత్రుని హితబోధ మేలని విననైతిఁ

దలిదండ్రుల వచనముల్ దలఁపనైతి

భార్య యెంతెంతగాఁ బ్రార్థింప గననైతి

నా ప్తబంధుల మాట లరయనైతి

గురుజనంబుల సూక్తి వరముగాఁగొని యాల

కించనైతిని, పరికించనైతి.

తే॥ నందఱి కయిష్టమైన కార్యంబు, కష్ట
ములను గూర్చెడు నంచెదఁ దలఁపనైతి.

చేటు కాలంబు దాపురించినను మంచి
మాటలేటికి దలకెక్కు మానవులకు?

(అలోచించి తలయూచుచు) చంద్రకాంతా!

తే॥ దుర్జనుండగు దుశ్శీలుతోడఁ గూడి
యాత్మ సఖుడవు నీమాట లరయకుంటి
యతని దుర్బోధ బాధల మతిచెడె; సహ
వాసదోష గుణంబులు వఱులు భువిని.

(తలవంచి విచారము నభినయించి నిట్టూర్చుచు) హా!
మిత్రమా! ఈ పాపముదైవము నా పాలిటి శత్రువై
మిమ్ములఁ బాపెఁగదా! మీ యెడఁబాటువలనఁ గలిగిన
యీ యిడుమల నేఁ గుడువఁజాల. అయ్యో! దైవమా!
నా యదృష్ట మిటులుండ నిన్నుదూఱ లాభమేమి?

పంచచామరము:—

ప్రజాపతిం దిరస్కరింపఁ బాడియౌనె యిట్లు? బూ
ర్వ జన్మమం దొనర్చి నట్టి పాపకర్మముల్ రమా
నిజేశుడైనఁ ద్రోసి సాగనేరఁ డన్న నెంతనేఁ
బ్రజాపతింగదే! యనంత పాపకర్ముడన్ విధి!

హా! వయస్యా! చంద్రకాంతా! చిన్ననాటినుండి
 యెన్నడును నెట్టి యెడఁబాటులకుఁబడక నొకే కంచం
 బున భుజించుచు, నొకే మంచంబున శయనించుచుఁ బర
 స్పరానురాగులమై యా భోగభోగి భాగులమై యే యొఱ
 పిడు లెఱుంగక పెరిగితిమి. నేడు నన్ను విడనాడి
 పోయితివా? హా! రత్నకాంతా! నీవెట్లు దూరమైతివి?
 యెక్కడ యెట్టి యిక్కటులు పడుచుంటివి? (క్షణమాలో
 చించి) నీ యనన్య లావణ్య సౌభాగ్య విలాసవైభవం
 బుల కాశించి మోహవేశపరవశుండవై ప్రసవశరాశుగం
 బులకు గాసిల్లుచు నిన్నుఁ బాణిగ్రహణమాడనెంచి, నీ
 కొఱకుఁ బ్రాణంబులపై నానఁగొని యెంత ప్రయాస
 పడితిని. నన్నెడఁబాసిపోవుట న్యాయమా! అయినను....
 ఓ మందయానా! యీ మందభాగ్యుని కీ వెందుకు దక్కె
 దవు. ఓ మత్తేభయానా! (గతము నవలోకించుచు)
 సన్నెత్తుకొని వచ్చుచుఁ దత్తడుల తత్తరపుటడుగులఁ
 బరువెత్తించుచు నీ కాంతార ప్రాంతంబునఁ బ్రవేశించు
 నత్తఱీ నాకాశమంతయుఁ గారుమబ్బులు గ్రమ్ముకొంచు
 నుఱుములు మెఱపులతో మన్నును మిన్నును నేకముగా
 లోకులకు లోవెలి తెలియరాకుండఁ గటికచీకటి రోదోం
 తరాళము క్రమక్రమముగా నాక్రమించుకొని, బ్రహ్మాండ
 భాండంబు బెండువడు చందంబున ఘోరసంరావ షేష

ఘోరార్భటులతో నిండి, వేదండములు తుండములతో
 ముమ్మరముగాఁ గ్రుమ్మరించు రీతినిఁ బిడుగులతోడను,
 వడగళ్ళతోడను జడివాన గురియుచుండె. ఒండొరుల
 మొగము లగుపడకుండుటచేఁ గానలో మార్గము గానలేక
 సింహ శరభ శార్దూల భల్లూకాది దుష్ట సత్త్వసంకులా
 రావంబులకుఁ గలంగి తురంగంబులు తిరుగంబడి పడుగు
 లిడుచుండె. అత్తటి నీ సోదరుండు తత్తడినుండి భూమి
 మీఁదఁబడిన నీవు చిత్తంబున వెఱఁగంది తత్తరపాటుతో
 మాట వెడలక వ్రేటుకొనుచు 'హా! చంద్రకాంతా!
 యనెడు మాటలు కర్ణ పుటంబుల నీటెలు సూఁడినటుల
 గాటంబుగ నాటిన గుండియ రెండు తుండెములుగాఁగఁ
 గడింది మగంటిమిడింది డెందఁబు బెండవడ దుఃఖంబు
 చెంది కుందుచు నాఁడుదాన పి యడవిన నేమయిపోయె
 దవో యను భయంబున నీ కంఠధ్వని విని వెనుదిరిగి
 వచ్చి నీ గుఱ్ఱంబును, నిన్నుఁ బట్టుకొంటిని. అప్పుడు
 'తగిలిన కాలనే తగులును నొగిలిన కొంపే నొగులు'
 అను సామెతగా విపరీతోపేతంబై భీతావహంబగు మఱి
 యొక కూత వినవచ్చెను. అప్పుడు హయంబు లా
 చప్పుడు విని ముప్పిరిఁగొను భయంబున దొప్పదోఁగి
 బెదఱి చెల్లాచెదరై పాటె. ఆ సమయంబున 'ప్రియసఖా!
 రక్షింపుము! రక్షింపుము!' అను ధ్వని మాత్రము వింటిని.

గాని నా యశ్వంబు నా వశవర్తిగామికి నా కార్తరక్షణ
 పరాయణత్వము వహించునంతటి భాగ్యంబబ్బకపోవుట
 యేగాక, నబ్బబ్బా! నా జీవంబుపై నాశగూఢ దబ్బరగా
 నుండెను. నా వారువంబు వడిగాఁ బరుఁగెత్తుచు వచ్చి
 నన్నిచోట్ల నీ సన్నరాళ్ళపై నెత్తివైచి యెక్కడికి వెళ్ళి
 నదో తెలియరాదు. అయ్యో! రాళ్ళరాయిడిచే నా కాయ
 మెల్లఁ గాయముతైనవి గదా! (శరీరముఁ జూచుకొని
 యేడ్చును) హా! రత్నకాంతా! నీవు జీవంబుతో నుం
 టివా! ఎట్లు నమ్మఁగలను? అశ్వారోహ కళావిశేష కౌశ
 లంబున కుశలుండనైన నేనే యీ గతి నొందితినిఁగదా!
 ఒకవేళ దైవాధీనంబునఁ జేసి గాసివడక ప్రాణంబులతో
 నుండిన నిన్నీక్షించిన పక్షంబున జితేంద్రియుండేని
 నిస్తంద్ర కందర్ప శరపరంపరల కార్తినొంది ధూర్తుండై
 దిట్టతనంబునఁ జెట్టయనక బలిమిని తెట్టవట్టి చెఱపకుం
 డునా? నీ పురుషవేషంబు నీ కొకింత రక్షయయ్యెడి. హా!
 నేటికి నీకు నాకు ఋణంబు చెల్లెనా? హా! వంద్రకాంతా!

ఉ. గెంటని ప్రీతిచేతఁ బరికింప నొకే తలిదండ్రుల ట్లాకే
 యింటను నొక్కరొక్కరిని నెన్నఁడుబాయక యుంటి

మిష్ట న
 న్నొంటరిఁజేసి పాసితివె! యుంటిని బాపిని నేను జావకన్
 గంటిఁజెప్పచొప్పునను గాచితి దిక్కెవరింక నక్కటా!

అయ్యో! (వడ్చును)

ఆ. వె. నాఁడు కాటుమాట లాడి నాతఁడు పీని

తోటి స్నేహమోహ మేటికనుచు

నన్నుఁబాసిపోతె నాయందు నిసుమంత

యేని ప్రీతిలేక యీ దినమున.

కం॥ మానుగ హితోపదేశము

మానితమగు జ్ఞానబోధ మఱి చేసినచో

మానసమందు నలగి యవ

మానితు నినుఁ జేసితి నని మనలుచుఁ జనితో!

హా! చంద్రకాంతా! నే నిన్నుఁ దలచుకొను చెంతచింతిం

చుచున్నాను. నీవుఁగూడ క్రూరమృగ శరణ్యంబైన నీ

ఘోరారణ్యంబునఁ గ్రిందుఁడడి యెంత గుండుచున్నావో!

హా! రత్న కాంతా! హా! చంద్రకాంతా! ఇక మీరూపంబు

లీ నా నేత్రంబుల కపురూపంబులు. నాకేమో ఘావర

వచ్చుచున్నది. రెప్పలప్పుళించుకొని పొవుచున్నవి.

(మూర్ఛఁబడును.)

ద్వితీయాంకము

పంచమ రంగము

(స్థలము: మహారణ్యంబు. చంద్రకాంతుఁడు రత్నాకర

రత్న కాంతలకై చింతించుచుఁ బ్రవేశించును.)

చంద్ర: (దుఃఖముతో) హా! రత్నాకరా! హా! రత్నకాంతా!
 కిరాతవాతోప జీవితమూలంబులగు నీ కంటకావృత
 కాంతారంబుల వెంటనంటివచ్చిన నన్నొంటరిగా విడిచి
 మీ రెచ్చటికిఁ బోయితిరి? నన్ను వదలిపోవుట జన్మ?
 చిన్ననాటి ప్రేమ నెన్నరే! అయ్యో! పాపము! మీరేమి
 సేయగలరు? నా దురదృష్టంబు కారణంబున నా రేయి
 దైవమాయచే నవమేఘంబులు విడివడి ముల్లోకంబు లల్ల
 కల్లోలంబులై భీతిల్ల భూమ్యాకాశంబుల కొకే సంతత
 ధారగా బోరున నొక వాన కురిసెను. ఆ పట్టున దిట్ట
 తనంబుచెడి యొప్పుమిక్కి సైపలేక చపలత్వంబువొంది
 గుఱ్ఱంబులు మొలులిడుచు జఱ్ఱున జాతీపడుచు బరుగె
 త్తుచున్నందునఁ గ్రిందఁబడిపోతిని. హా! రత్నకాంతా!
 హా! రత్నాకరా! మీ రీ చందంబు నొందక సొంపగు
 దాంపత్యంబున నత్యంత సంతోషంబున నున్నారుగదా!
 కట్టా! నే నెట్టు నమ్ముదు? నా చుట్టన్నియు నపశకునం
 బులే కన్పట్టుచున్నవి. హా! దైవమా! నీవు దక్క నా
 కిక్కడ దిక్కేవారలున్నారలు, నే నెక్కడికేఁగుదును?
 హాహా! (మూర్ఛవోయి కొంతవఱకుఁదెప్పరిలి) అయ్యో!
 దయ్యమా! నేనేమి చేయుదు? ఆకలి యొక్కపెట్టున
 నన్ను చుట్టుముట్టుచున్నది. మధ్యాహ్నమైనది. ఆహా
 రంబు సైచూపువారెవరు? లేవ సత్తువలేక యున్నది.

దేహంబునిండ వుండుతైనవి. నే నిపుడు రెండు మంట
లచే వేగుచున్నాను. ఒకటి ఆకంటిమంట; రెండవది
పుండ్లమంట. ఆహా! రారాజ తనూజుండనై సకల
సౌఖ్యంబు లనుభవించు నాకు నేటికి ఘోరాటవీవాటం
బున నాకంటి కన్నంబు లభింపకున్నది. అక్కటా!
కాలవైపరీత్యంబు. నే నిదివరకెన్నడు నన్నమువెట్టు
మని యొకరిని చేయిచాచి గట్టిగా యాచించియెఱుంగ.
అడుగుదమన్న సిగ్గునగ్గలమై నన్ను విడువకున్నది. సిగ్గు
వడిన విద్య కట్టువడును. ఆహారమందును వ్యవహార
మందును సిగ్గువడఁగూడదుగదా! నే నీ యిడుమలకుఁ
దడబడవలయునా? నాకంటె నెక్కుడు సౌఖ్యంబు లను
భవించి దైవయోగంబున సర్వ భోగంబులను విడిచి
పడరాని యిడుమలబడియుఁ గలతనొందనివా రెందరు
లేరు.

సీ॥ మును హరిశ్చంద్రుండు మునికి రాజ్యంబిచ్చి
యతని ఋణముఁదీర్చ సతిసుతులను
విక్రయించియుఁ దాను విధివశంబున నూడిఁ
గఘనసేయఁడే మాదిగాని యింటఁ
దన రాజ్యమును జూదమునఁ బుష్కరున కోడి
నలుఁడు కాననమున నాతిఁబాసి
పాముకాట వికృత వర్ణుడై ఋతుపరు
వంటలవాఁడొచ్చు బఱఁగలేడె!

తే॥ యట్టి రాజాధిరాజుల కన్న నేను

యెక్కుడే? జంక నేటికి నిక్కటులకు?

దైర్యమునను గర్జము ఫలితమగు. వినమె?

‘సాహసేలక్ష్మీ’ యనియెడి సామెత నిల.

నే నీ త్రోవఁబట్టుకొని పోవుచు నేదేని యూరు నెదురైన
సందునఁ బ్రవేశించి కుక్షింభరోపాయంబు మొదల విచా
రించుకొనవలయు. ఆవల రత్నాకర రత్న కాంతల క్షేమ
సమాచారంబుల విచారింపవలయు. హా! సోదరీ! నిన్నె
ప్పుడు గనుగొందు. హా! మిత్రమా! నన్నడవిపాలుఁజేసి
పోయితే! అర్ధరాత్రి తలిదండ్రుల కనుమొఱుంగి తదితరు
లేవారికెఱుంగనీక దొంగతనంబునఁ బాటివచ్చితిమి. వారు
మన వియోగక్లేశంబున వేఁగుచు, లేశంబైన రాజభోగం
బుల కాశింపక గాసిఁజెందుచు, లేగనుబాసిన యావువతె
లావుచెడి దైవమా! అని యెంత చింతింతురోకదా! నేనేమి
సేయువాడ! నే నీ క్షుత్ప్రిపాసల కానంతయు నాగలేను.
వేగ నే పురంబునకేని వేగెదను. (నిష్క్రమించును.)

తృతీయాంకము

ప్రథమ రంగము

స్థలము: రాజాంతఃపురము. ఇంద్రసేననరేంద్రుఁడు కమలా
దేవి పుత్రజియోగంబునకు విలపించుచుఁ బ్రవేశింతురు.)

ఇంద్ర: హా! ప్రాణనాయికా! ఇంక నా మేన ప్రాణంబులు
 చాలాకాలము నిలువవు. సంతానహీనంబునకై చింతించు
 నంత భూసురానుమతంబున సత్రంబులు వెట్టించి, వాపి
 కూప తటాకంబులఁ గట్టించి, భూదాన గోదానాన్నదా
 నాది మహాదానంబు లెన్నియో చేయుచు నెవరు వచ్చి
 యేదిగోరిన లేదనక యిచ్చుచు, దీర్ఘయాత్రాచరణశీలు
 రమై సుకృతకృత్యంబు లెన్నియో యాచరింపుచు
 మురారి యనుగ్రహంబున గుణగ్రామజీయైన నొక
 కుమారుఁ, గుమారునంత బలవంతునిఁ గాంచితిమి. ఆ
 పట్టి పుట్టిననాటఁగోతె నేటివఱకుఁ గారాముతోఁ గోరిన
 కోర్కెల నెఱవేర్చుచుఁ పోషించుకొంటిమి. కొడుకు
 మనల నెడబాసి యొక ఘడియ యెటకేనిఁ దన యీడు
 బాలురతోడఁ గూడి నాడుకొనఁబోయినఁ 'దడవాయె
 రాఁడాయె' నని పదేపదే పరిజనముల గెడుముచుఁ
 జకోరపక్షి క్షపాకరు సాక్షాత్కారంబునకు నిరీక్షించు
 చందంబున నెదిరిచూచుచుందుముగదె! అట్టి మన ముద్దుల
 పట్టి దుష్టజన ప్రేరితుడై మన మాటల పాటిగొనక
 నడిరేయిఁ జెలికానితో మన కెవరి కెరుకపడనీకఁ బుడమిఁ
 జుట్టి రాఁబోయె. ఇంకను రాఁడాయె. నేనేమిసేయుదు?
 ఎట్లు తాలిమిఁగోలుపోవకఁ దాళియుందును- అయ్యో!

ఉ॥ చిన్నికుమారుఁ బాయుటను చింతను దేహము సిక్కె;

నిపు నా

కన్నమనహ్యమయ్యె; నిదురైతె కనుంగవ కంటదాయె; లో
 నున్నవో లేవో ప్రాణముల; పూరకనే స్మృతిఁదప్ప
 దేహమున్;
 గన్నులకెన్నఁడైనఁ గొడుకా! నినుఁజూచెడి భాగ్య
 మబ్బునా!

హా! రత్నాకరా! (రోదనము సేయును.)
 కమలా: (దుఃఖముతో) ప్రాణేశ్వరా! మగవారత్తైన మీరలే
 యింతఁ జింతించిన మాబోఁటిబోఁటు లెటుల దుఃఖమాపు
 కొనఁగలరు? మన మీరుపుర మిట్లొక్కపెట్టున నేడిచిన
 మీ కోడలి దుఃఖ మపారపారావారంబగుగదా! ఊరడి
 ల్లుడు. ఆహా! ఒకరి నూరడించవచ్చును గాని తానూర
 డిల్లుట కష్టముగదా! హా! కుమారా! రత్నాకరా! నిన్నుఁ
 బాసి ఎన్ని దినములాయె. నీ వియోగంబున కేనెట్లు
 వేఁగుదాన.

సీ॥ సంతతిలేమికిఁ జింతించుచును భగ
 వంతుని కృపచేత వాసిమీఱ
 నవమాసములు గగనంబుఁగ మోయుచుఁ
 గంటిర! నిన్ను నన్ గన్నతండ్రి!
 పుట్టినది మొదలు పట్టి! కోరినదెల్లఁ
 బెట్టుచుఁ బ్రేమచేఁ బెంచుకొని, య
 మూల్య భూషణ వస్త్రముల నలంకృతుఁజేసి
 రాచరికపుఁ గ్రియఁ గాచుచుంటి

తే॥ సకల విద్యల మహితాస్త్ర శస్త్ర శాస్త్ర
పారగుడువైతి, వందఱు మీఱితివిక;
నిట్టి నినుబాసి యక్కట! యెట్టులుందు
రా? కుమారకా! రార రత్నాకరాఖ్య.

(పెద్దపెట్టున నేడ్చును.)

ఇదుగో! సుమంతుఁ డేతెంచుచున్నాఁడు. (దూరము
తొలగి లోలోన దుఃఖించుచుండును.)

సుమంతుడు: (ప్రవేశించి తనలో) అహహ! పాపము, వీరి
పుత్రవేదనఁ గనుగొని నే భరింపజాల! వీరి నూరార్చు
బోదుఁగాక నన్న నాకే శోకమధికమై వగ నిగుడఁజేయు
చున్నది. లోకంబునందెల్ల తల్లిదండ్రు లెల్ల రకుఁ బుత్ర
వాత్సల్యంబు లిట్టివిగదా! (దుఃఖించుచు) నేనే ఈ రీతి
నేడ్చిన వీరి నూరార్చువారెవరు? నేనిపుడు వీరి చింత
కొంతమట్టుకు మట్టువడఁజేసెదను. (ఠాయబోయి)
రేడా! ఇదియేమి? అడుదానివలె నేడుచుచున్నావు?

కవిరాజవిరాజితము :—

జగములఁజూడఁగఁ బోడిమి నేఁగిన సద్గుణసూనుని
రామికినిన్
దిగులు గడల్కొన భేదమునొందెడు, దీనిని కులులో
గణ్ఠానినన్
'మగతనమా! యిటు దుఃఖముఁజెందుట మానిని చంద'
మటుంచు గడున్

నగరే భువిన్ సరివారలు సీయెడ? నాయన! యూరట,
బొందుమికన్.

మగటిమి గలిగిన మగవాడవు నీవే మగువలవలె
వగల బొగులుచున్న నిన్ను గనుఁగొన్న నాఁడువార
లేరీతి నూరట గలిగియుందురు. దురంత చింతాక్రాంత
స్వాంతుండవైనను దుఃఖమంతయు మంతనంబున నణఁ
చుకొని యెల్ల వారికి నూరట గలిగించి ధైర్యంబిచ్చుట
మాని వారిముందట నిట్లు డెందంబు డిందువడ వందు
రుట పౌరుషంబె! నీవు శోకించిన కొలఁది యేమియు
దోచక నీ భార్య ధైర్యంబుఁబోకవెట్టి యూరార్చువార
లేవారులేక కడు నడలుచున్నది. ఆపె శోకము నివా
రింపుము. (కన్నీరు దుడుచును.)

ఇంద్ర: (గద్గదస్వరంబుతో) ప్రాణేశ్వరీ! ఊరడిల్లుము.

ఉ॥ ఏడిచెదేల? లోచనము లెఱువడెన్, గడు వాడె దేహ మో
చేడియ! యూరకుండు; మన శీర్షమునన్ విధి యిట్లు
ప్రాసె నా

నాఁడు; విభాతప్రాత దిగనాడి చరింపఁగ రాదటంచు, న
న్నాడిన మాటలెల్ల లలనా! తలపోయుమ! చింత

ద్రోయుమా!

హా! రత్నాకరా! నాపై నింత కోపమా! తల్లిదండ్రులు
నన్నుఁ గానమి గుండెలు జల్లుమన గళ్ళువడి పుడమిపై

ద్రెళ్ళుదురని యెంచి నీ మంచని దెలుపుట కొక పత్రక
యైన వ్రాయుట హేయమనుకొంటివా? (నిట్టూర్చును)
కంచుకి: (ప్రవేశించి) దేవా! యేవారలో మీ పేర పత్రక
పంపించినారు. ఇదుగో చేకొనుడు. (ఇచ్చును)

ఇంద్ర: సుమంతా! ఈ యుత్తరంబుఁ బంపినవారెవరో చదివి
చూచుకొని దానికిఁ బ్రత్యుత్తరంబుఁ బంపుము.

సుమ: మహాప్రసాదము. (చేతబుచ్చుకొని విప్పిచదువును)
దేవా! ఈ లేఖ దేవరవారి కుమారునివద్దనుండి వచ్చినది.

ఇంద్ర: కమల: ఏమి! మా ముద్దులపట్టి యొద్దనుండియేనా!
అహ! ఎంత సుదినము. క్షేమమేకదా! సుమంతా! ఆసాం
తంబు చదివి వినిపించుము.

సుమం: చిత్తము. (చదువును)

శ్రీమదఖండ మహిమండలాభర దోర్దండచండా
యుధ చండిత మండలాధిప మండలుండును, నా భోగ
భోగాఖండలుండును, చతుస్సముద్ర ముద్రితాతులమహి
తలాంతరాళ సంభరిత విశాల యశోలతాలవాలుండును,
సకల సుకలాలోలుండును, రాజిత రాజకుల కలశ రత్నా
కర రాకాక్షపాకరుండును, సర్వ సుజన విహిత గుణాక
రుండును, ధర్మైకవర్తన చక్రవర్తియు నగు నింద్రసేన
నరేంద్ర చరణారవిందముల కానందసందాయకుండగు
భవదీయ సందనుండు రత్నాకరుండు పాదాభిషందనంబు

లాచరించి యుభయశుభోపరి చేయు విజ్ఞాపన మేమన-
 నే మీ యాజ్ఞల నుల్లంఘించి ధరిత్రీయాత్రాచణశీలుం
 డనై యచ్చటచ్చటంగల చిత్రవైచిత్ర్యంబులఁజూచి
 రానిచ్చవోడమ నడిరేయి మీ కెవరికెరుకపడనీక వెడలి
 వచ్చితి నని నాపైఁ గోపంపుఁజూపు బరుపక కృపామతి
 నా యపరాధశతంబు మది నెన్నక మన్ననచే నన్నాదట
 నాదరించి పరిపాలింతురని బ్రతిమాలుచున్నాడను. నే
 నందంద తిరుగుచు, నందలి విశేషావలోకన కందళిత
 హృదయారవిందుండనగుచు నిపుడు చేదిపురము చేరి
 నాను. వెంటఁదెచ్చుకొనిన వెచ్చము వ్యయమయి
 పోయినది. ఈలోఁగ నేను గొంచము కాయలాపడి,
 దైవానుగ్రహంబుచే దివ్యాషధ మాహాత్మ్యంబున రోగ
 విముక్తుండనై మహారోగ్యభాగ్యుండనై యున్నాను. నా
 కై మీరు శోకింపకుడు. నే నొక మాసార్థంబులో నీ
 చుట్టుమట్టు నా యా దేశంబులు జుట్టుచు రాఁగలను.
 కాఁబట్టి కనికరముట్టివడ నెట్టనఁ గొంత విత్తంబుఁబంప
 గలరని కోరుచున్నాడను.

ఇట్లు మీ ప్రేమాస్పదుండగు
 రత్నాకరుండు.

ఇంద్రః కమలా; హా! కొమారా! రత్నాకరా! పుత్రవియోగ
 క్షేపారాశిలోఁబడి గడవనేరక బుడబుడ క్రిందుమీదగు

చున్న మమ్ముఁ దావకీయ శుభావహోత్తరమను మహో
త్తరపు నావచే జీవంబులం బాయనీయక దరిఁజేర్చితివి.
నేటికి యీపాటి దయవచ్చినది. (ఆనందబాష్పములు
రాల్చుదురు.)

నుమం: దేవా! రోగగ్రస్తుడై మగుడి బాగుపడుట దేవర
వారి పురాకృత సుకృతముగదా! కమలాప్తండు చరమ
భాగంబున కేగిన వియోగంబున బాగుమాసి మూసి
కొనిపోయి రేయంతయుఁ జింతించుచుఁ బునః తదు
దయంబునకుఁ బూర్వము పూర్వగిరిపై దహాగమనంబు
సూచించుచు వేగుఁజుక్కనుఁ జూచి ప్రమదంబున విక
సించు కమలంబుల చందంబున నీ కమలాత్ముని యెడఁ
బాటునకు నేటివఱ కాత్రిఁజెందుచున్న ప్రజలందఱు
రత్నాకరుని రాక నెఱింగించు నీ లేఖను విలోకించి
ప్రముదితాంతరంగులయ్యెదరు. నేడుగదా యెల్ల వార
లకుఁ దెల్ల వాఱినది.

కంద్ర: అమాత్యవర్యా! నీ విపుడిందుల నిలవక తొందరగాఁ
బోయి యీ వార్త నెల్ల రకు వెల్లడిజేయ చాటురులఁ
జాటించబంచి, ధనాగారుడినుండి రొక్కము లెక్కించు
కొని దానిని మిత్రకీర్తి కంపించి యతనినిఁ బ్రయాణము
నకు సిద్ధముగానుండ నే నుడివితని నుడువుము. అన్నిట
నాతండాఁ తేరినవాఁడు. ఎక్కార్యంబైన నొక్క ఘడి

యలోఁ జక్కఁబెట్టుఁగలట్టివాఁడు. కనుక నీ పని కాత
నినే నియోగించిన బాగుండును.

సుమం: మహాప్రసాదము. మీ రానతిచ్చినట్ల చేసెద.

(పోవును.)

ఇంద్ర: కమలా! ప్రమద కీ యుత్తరంబుఁ బంపించుము.

ఆమె పెనిమిటి యెడఁబాటునకై నిద్రాహారంబులు
వర్జించి సమూర్జిత దుఃఖాటోపంబునఁ గాసిఁజెందుచు
న్నదిగదా! ఇక నేఁ బోయెద. (నిష్క్రమించును.)

కమల: చెలీ! కీరవాణీ!

కీర: అమ్మా! పనివిన నున్నాను.

కమల: ఇదో! యిది ప్రమద పెనిమిటి పంపిన పత్రిక. దీనిఁ
గొనిపోయి యామెకిమ్ము పొమ్ము. నేనుగూడ నీవెం
టనే వచ్చెదను. (పత్రిక చెలి చేతికిచ్చును.)

కీర: చిత్తము. (ఇద్దరు నిష్క్రమింతురు.)

తృతీయాంకము

ద్వితీయ రంగము

స్థలము: శుద్ధాంతము- ప్రమద మగని వియోగంబునకు
వగచుచుఁ బ్రవేశించును.

ప్రమద: హా! నాథా! భవద్వియోగానలంబున నే వేఁగఁ
జాల.

సీ॥ ననునీవు నిర్ణయతను బాసినది మొద
 లశనోదకంబులు విషముపోల్కి
 నగలు పిక్షింప పన్నగముల చందంబు
 సుమములు మారు శరముల భాతి
 లోకంబులల్ల కల్లోలంబులై నట్లు
 గగనంబుపైబడ గడఁగుకరణి
 మిత్ర బంధుచయంబు శత్రు సామ్యంబును
 గృహము మహాశైల గుహపగిదిసె
 తే॥ దోచు; పాపపుడైవంబు పాపె నిన్నుఁ
 దాప మధికమాయె ని కేను నోపఁజాల
 దోపమెంచక తనువును రోసియైన
 ప్రాణములు బాయకున్నవి మేన నకట!

(దుఃఖించుచు) హా! ప్రాణనాథా! నన్ను విడనాడి
 పోయిన నాఁటనుండి నా కన్నుల నిండ నిదురయుఁ
 గడుపునిండ తిండియు నెఱుఁగ. ఇంక నే నేమిసేయుదు?
 ఎన్నడేని నే నిన్నెడఁబాసి యొక నిమేషమేని యొం
 టిగా నుంటినే? నాపై నింత కోపమేల? నా మేన
 బ్రాణంబుఁ లెగసి పోనున్నవి. అయ్యో! నీ వెయ్యెడ
 నుంటివోకదా! జీవంబుల నుంటివా? హా! విధి! ఈ
 వారమురోజులనుండి ప్రతిరేయి దుస్వప్నంబులే దృష్టిం
 చుచున్నవి. కటకటా! నా యదృష్ట మెటుల మున్నదో!
 హా! నాథా!

ఉ: చేటిక నేమిగల్గునా? విశేషముగం బ్రతిరేయి దుష్టస్వ
 ప్నాటవిలోనఁ జిక్కి మది వ్యాకులమొందె; డజన్
 మక్కడే

పాటుల నీవు వొందక శుభప్రదలీలలఁ గ్రాలుచుందువే!
 యేటికి లేఖ నేటి కొకటేనియుఁ బంపగవైతి వక్కటా!

(నిట్టూర్పులు విడుచుచు) హా! హృదయేశ్వరా!
 విషధవిషయాధీశ్వరుండు హృదయేశ్వరి నవిశ్వసనీ
 యుండై పాసిపోయిన విధంబున నీవును నే నిద్రబోవు
 నవసరం బవలొకించి ప్రాణప్రమానమైన నన్నుఁ బాసి
 పోయితివి. నీయొద్ద నేనేమిఁ డోసముఁజేసితిని? నీవు వోయి
 నప్పటినుండి నా కెప్పుడును దుశ్శకునంబులే చొప్పుడు
 చున్నవి. నీ వేజాడ్యంబున దవులువడక శుఖంబుగ
 నున్నావే? హా! దైవమా! ఈ దుశ్శకున ఫలంబు లాతని
 కొఱయక నా కనుభూతంబులగుగాక!

కవిరాజవిరాజితము:—

తీతనికి రాఁబడు నాపదలెన్నియై నాపయిఁ గాసిలు
 నేపున నె

తత మెడబాయక నంతట చింతల నన్ జివికించిన
 మంచిదె; యె

చిత్రమగు లీలల మద్రమణుండు సజీవితుడైనను
 జాలును శ్రీ

పతి! నిను సంతత భక్తిని నామది బ్రార్థన సేసెద

నర్థమెయినె.

హా! ప్రాణేశా! కానిచోటులకేగి యెట్టి యిక్కట్లుల
ముట్టబడుచున్నావో! నన్నుగూడ నీ తోడఁ దోడు
కొని పొమ్మనిన నిర్దయుండవై యర్థరాత్రి వదలిపోయి
తివిగదా! ఇల్లాలినిఁ గూడియున్నవాని కాపద తెన్ని
యానన్నమైన భాను మయాఖంబులం జీకటి పాసి
పోవు తీవిన తూపటి నాశనమైపోవుగదా!

కవితాజవిరాజితము:—

అలసినచోఁ గడు డస్సినచో, మఱి యాకలిదప్పుల

వాడిన, వ్యా

ధుల చెయిఁజిక్కిన, నెక్కువగా మది దుఃఖములందును

గుందినచో

గులసతి వానినిఁ గన్గొని పూరుమకున్నిజ మానన

మందలి వ్యా

తులములఁబాపు; నిజేశ్వరితోడన గూడినఁ జేకులు

సౌఖ్యములున్

అహా! వేదనలలోకెల్ల లోకమంధు నాథునిఁ బాసిన
వేదన మధిక జాధనీయముగదా! అక్కటా! మేనుఁబాసి
ప్రాణంబులు వోఁజాలకున్నవి. ఎట్లువోవును? ఇంక
నెన్ని సంతకంబులఁ గ్రుంకవలయునో! బలాత్కారం

బుగనైనఁ బ్రాణత్యాగంబ యోగ్యంబ యనుకొనిన
నాత్మహత్య మహాపాతకంబని యట్టి కృత్యంబు నిర్వ
ర్తింపఁ జేతులు సాహసింపవు. హా! నాయకా! నేనేమి
సేయుదు. ఎన్నఁడు నిన్నుఁ గన్నులార గనుగొందును!
అయ్యో! మాలదైవమా! నా జీవితేశుని నన్నుఁ బాసి
పోఁజేసితివిగదా! నీ కన్నులు చల్లఁబడినవా! హా!
నాథా! (పెద్దపెట్టున నేడ్చును.)

కీర: (ప్రవేశించి) అయ్యో! పాపము! ప్రమదాదేవి జీవితే
శునిఁ బాసినది మొదలిదివఱకు పఠెడోగిరంజేని గుడు
వక, కట్టిన చీర విడువక, శార కీర పరివారంబులకుఁ
బలుకులు నుడువక చెక్కులపైఁజాటు చెమ్మటలం దుడు
వక, యహర్నిశంబులు నిజేశుని డెందంబునందు నిడు
కొని దీపించు సంతాపంబున బిట్టుగ నిట్టూర్పులు వెలి
బుచ్చుచుఁ బెచ్చుపెరుగు దుఃఖావేశంబున వివశయై
పసఁదొఱంగి మేమెంత యుపశమింపఁజేసినను నూరటొ
కించుకయుఁ జెందక చింతించుచున్నది. ఇత్తటి నే నీ
యుత్తరం బీ బిత్తరి కొసంగి దుఃఖోపశమనంబొనరిం
చెద. (ఛాయఁబోయి) దేవి! యూరటవహింపుము. నీ
ప్రాణేశ్వరుండు సేమముగా నున్నాఁడు.

శా: నాతీ! నీవిటులేల చింతిలెదు! నీనాథుండు సౌఖ్యంబుగాఁ
జేతోమోదము నొందుచున్ జెలునితో క్షేమంబుమైనుండె నా

శీతాస్తోదయ సేతుమధ్య నగరీ చిత్తంబు లిక్షింపుచున్
ఖ్యాతీన్ జేదిపురంబుఁజేరి యిటులేఖంబుచ్చె విక్షించితే.

(ఉత్తరంబు చేతికియఁబోవును.)

ప్రమ: ఏమి! నా మగని సేమంబు నుడివెడివారెవరు? నే
తెలివితో నున్నానా? కలగనుచున్నానా?

పంచచామరము:—

దివంబాకో! తమంబాకో! విధి! యిదేమివంత? ని
క్కువంబాకో! యనిశ్చయంబాకో! సుషుప్తియో! మెలం
కువో! కలో! యెవారలిట్లు గూర్మిపేర్మి నర్మిలిన్
ధవుండు సేమమన్న వార్త తాల్మిఁదెల్పి రిత్తతీన్.

అహా! నాకీ ప్రియమగు మాట లిచ్చోటఁ దెలిపెడి
వారెవరు? (విస్మయము జెందును.)

కీర: దేవీ! ఈ వైపు గనుఁగొనుము. నే నీ ప్రియసఖినగు
కీరవాణిని.

తే॥ ఏడువకుమమ్మ! నీ నాథు డేఁగుదెంచు

నేఁడు రేపటిలో తరుణీలలామ!

ధైర్యము వహింపుమమ్మ మంతనమునందు

వంత యావంత నీకేల? వద్దు బాల!

ప్రమ: చెలీ! నీవేమనుచున్నావు?

మత్త॥ సన్నుతాంగిరొ! విన్నవించిన సంగతుల్ నిజమౌనటే?
కన్నులారఁగఁ గంటె? మత్ప్రియకాంతు పత్రిక రాకడన్

నన్ను ధన్యతజేయు నెయ్యది నా కెటుంగగఁ
దెల్పి యీ

పున్నెము నొడిగట్టుకొమ్మిదె పువ్వుబోడిరో!
మ్రొక్కెదన్.

బోటీ! నే నీ మాటల విశ్వసింపజాల. యావద్దృ
తాంతంబు కరుణాయ త్తచి త్తవృత్తిని నా కెఱింగింపుము.
కీర: దేవీ! నే నెన్నఁడైన విన్నది కన్నదిగాక. విన్నవించి
తినే? నన్నింత నీవు నమ్మనియెడల నిదే యీ పత్రిక
జూచియైన నమ్ముదువేమో! (చేతికిచ్చును.)

ప్రమ: (గ్రహించి చదువును) శ్రీమద:.....
నేను కొంచము కాయలాబడి- (పారవైచి) అక్కటా!
ఇక్కతముననేగదా పెక్కులగు దుస్వప్న. దుశ్శకునం
బులు నా మనంబును ఘనంబుగాఁ గలఁచుచున్నవి.
హా! నాథా! (క్రిందబడును.)

కీర: దేవీ! క్రిందబడునేల? కలఁతనొందక. తుదముట్టఁజదివి
కొనుము. నీహృదయైశ్వర్యండు క్షేమంగా నున్నాఁడు.
(ఉత్తరముఁదీసి చేతికందిచ్చును.)

ప్రమ: (లేచి తిరిగి పుచ్చుకొని చదువును) నేను కొంచము
కాయలాపడి దైవానుగ్రహముచే.....
విత్తంబు పంపవలయు. (భయ విస్మయములతోఁ
బత్రిక నిటునటు త్రిప్పి చూచి) అయ్యో! ఇదేమి! దీన

నా జీవితేశుని చేప్రవాలు గానరాదే! రోగము బాగుపడ లేదని వ్రాసిన తల్లిదండ్రులు వాసిడింద పెల్లుగ గాసి నొండుచు నాటుమూడగుదురని చంద్రకాంతుఁ డీ చందంబున వ్రాసినాఁడు గాఁబోలును! ఈ పత్రిక చూచిన మాత్ర నా కాంతున కొక్కింతయు స్వస్థత లేదనుట వాస్తవమగుచున్నది. హా! ప్రాణేశా! హా! జీవితేశ్వరా! ఇంత కుమున్ను నీ వొక కొన్ని రోజులలో నిచ్చటికి వచ్చెదవని విని పరమానందంబుఁ నొందితి. అక్కటా! ఇక నెక్కడి నీ రాక. నీవచ్చోట నెన్ని పాటులఁ జిక్కి చిక్కి దిక్కెవారు లేనివారివలె బొక్కుచున్నవాడవా. నే నెక్కడ కేగుదు? ఇక్కడ నా కింక నిక్కెవరు? అయ్యో! (దుఃఖించును.)

కీర: అమ్మా! ఊరడిల్లుము.

ప్రమ: (కొంతవడికి ధైర్యమూని తనలో) ఊరక నిటు చింతించిన నేమిలాభము సమకూరును. ధైర్యముండిన కొండంత కార్యంబేనీ నావగిరిజంత యవకాశంబులో జేయవచ్చును. నేనిప్పుడు చేదిపురికిఁ బోయి నా స్థాధుని గలుసుకొనియెడగాక! (బహిరంగముగ) సఖీ! కీరపాణి! మా మామగారు వెచ్చమిచ్చి పుచ్చివేయుట కేమని యానతిచ్చిరి? నీకు తెలియునేని నా కెఱింగింపుము.

కీర: అమ్మా! ఈపాటికే కొటిరూకలమూటనిచ్చి, మిత్రకీర్తిని

దగుపాటి పరిజనములతోటి చేదిపురమునకుఁ బంపింపు
మని మహారాజులవారు మంత్రిపుంగవులకు నానతి
నొసంగిరి. ఇది నే నెఱింగిన సంగతి.

ప్రమ: సఖీ! ఇత్తరి నే మా యత్తమామగారల యుత్తరువు
వడసి నా నాథుని కడ కరిగెద. ఇప్పుడత్తవారెక్కడ
నున్నారు?

కీర: ఇప్పుడు పెద్దదేవిగారు శుద్ధాంతంబున దేవునిఁ బ్రార్థిం
చుచున్నారు. (చెప్పుట యాఁగి జాడతో) నన్ను విడ
నాడి పోయెదవా?

ఆ. వె. చిన్ననాటఁగోల చెన్నమీఱఁగ నిన్ను
గన్న తల్లిదండ్రీ కన్నఁ బ్రేమ
సాకియుంటి గానఁ జాల నిన్నెడఁబాయ.
దైవమాయ నెటుల దాటుదాన! (విడుపును)

ప్రమ: కీరవాణీ! ఏడువకుము. నిన్నుఁగూడ తోడఁ గొనిపో
యెద రమ్మ. అత్తగారియొద్దకేగుదము. (నిష్క్రమింతురు)

తృతీయాంకము

తృతీయ రంగము

(స్థలము: అంతఃపురము. కవులందేవి దేవునిఁ బ్రార్థిం
చుచుఁ బ్రవేశించును.)

కమ: నేటికి కైటభారి యనుగ్రహంబున మహాగ్రంబగు

పుత్ర వియోగంబు తచ్చభోపేత పత్రికాగమనంబునఁ
బంచబంగాళమాయెను.

సీ॥ హా కృష్ణ! హా కృష్ణ! యన సభలో మాన
భంగంబుఁ గాచెనే ప్రిభుఁడు కరుణ
హా మురారీ! యన నా మొఱ నాలించి
గజరాజుఁ బ్రోచెనే ఘనుఁడు కడఁక
నగ్రజు చరణాగ్రహతి విభీషణుఁడు శ
రణనగఁ బోచెనే రసికుఁడు దయ
కాకి బ్రహ్మాత్రువు కాకకుఁ దాళక
మ్రొక్కినఁ గాచెనే పుణ్యుఁడెలమి

తే॥ నట్టి శ్రీకాంతు నినుఁ గరుణాంతరంగు
రక్తి సద్భక్తి నర్థి గీర్తన యొనర్తు
మాటిమాటికి నిన్ను నా మానసమునఁ
బాదుకొలిపి విశేష నమ్మోదమొదవ.

శా॥ మఱి నీ కరుణాకటాక్షములు గ్రమ్మంగఁచితీవేళ నో!
యాపద్బాంధవ! మందరాద్రి ధర! రమ్యకార!

సాకార! భా

షా పద్మాయతనేత్ర భర్తృమకుటాంచద్రత్న నిభ్రాజిత
శ్రీపాదంబుల నాదు మంతనమునం జింతింతు

నేపొద్దునన్.

(మ్రొక్కుచుఁ బ్రార్థించును.)

(ప్రమదాదేవి కీరవాణితోఁ బ్రవేశించును.)

ప్రమ: (అత్త కాళ్ళపైనఁబడి కన్నీళ్ళు విడుచును.)

కం॥ సెలవొసఁగుమత్త మ్రొక్కెద

నిలువవు పాణములు మేన నిశ్చయము సుమీ!

చెలువుని సన్నిధి కరిగెద

కులసతి ధర్మంబు పతినిఁ గొలుచుటగాదే!

నన్ను మన్నించి పిడుకొలిపిన నా నాథుని సన్నిధానం
బున కేఁగెద. పతి వియోగ క్లేశంబున కే నిక నిమేషా
ర్థంబైన సహింపఁజాల నంపివేయుఁడు. పతి వదలిపోయి
నది మొద లివఱ కేమరుపాటుననైనఁ గన్నుఁదోయి
మూయుటన్న దెఱుఁగను. అన్నమన్న మొదలే సున్న.
నా వేదన నీ వెఱుఁగనిది కాదు. వే నెంతని భరింతును.
వేగింపఁజాల! వేగింపఁజాల! (ఏడ్చును.)

కమ: (దుఃఖముతో) ప్రమదా! లేమ్ము. చింతిలకుము.
కొంతకాలములోనే ని కాంతుఁడు నీ చెంత కరుగుదెం
చును. (లేవనెత్తి కన్నీరొత్తి)

తే॥ పూర్వజన్మంబునందలి పుణ్యపాప

ఫలము లనుభవించక యుండ బ్రహ్మకైనఁ

దరమె? కుడువంగవలసిన తఱిని గుడువ

కున్నఁ బాయునె? దుఃఖింప కో మృగాక్షి!

తొంభిబామున నీవు ధవుని యెడఁబాటునకు, నేఁ గొడుకు

నెడబాటునకుఁ బూటపడ నడిగి తెచ్చి కొంటిమి. మన
యాపదల నాపదలఁచుట కా పరమేశ్వరునికిఁ దక్క
తక్కినవారి కొక్కరికేని చక్కియగునే? నీ వాఁడుదాన
వేవిధంబున జీవితేశ్వరుని దరి కరిగెదవు? కొన్ని దినా
లలో నీ పెన్నిధానంబు నీ సన్నిధానంబునకే వచ్చును.
ఇప్పుడు వచ్చిన పత్రికఁ జూచియుండవే!

ప్రమ: అత్తా! నే నా యుత్తరంబుఁ జూచియే యున్నాను.
దానిఁబట్టి విచారించిన నీ పట్టికి నెంతమాత్రము శరీరము
స్వస్థతలేదని స్పష్టముగఁ దోచుచున్నది. అయ్యో!
అక్కటా! ఎక్కడి క్షేమము? ఎక్కడి రాకడ? అతఁడు
సుఖుడై యుండిన లేఖ సఖుడేల లిఖించును? లిఖిం
చెబో, యాతని సంతకము దాని నలంకరింపకుండ నే?
ఉన్నదున్నటుల వ్రాసిన మనము దుఃఖావేశ వివశులమై
వగచుచు మిగులుదుమని చంద్రకాంతుఁ డీ చందంబున
వ్రాసియుండును. నా కాంతుని ఘుఘాపలోకనము లేక
నే నిక నొక క్షణకాలమైన నిలువఁజాలను. హా! నాథా!
(మూర్ఛిల్లును.)

శమ: (ప్రమదను క్రిందబడకుండునట్లుల పట్టుకొని)
అహహా! ఈ మహిళావతంసంబు మూర్ఛవోయినది.
నే నేమిసేయుదు, ఈమెనుఁజూచి నేను భరింపఁజాల.
నాకు శోకమాగక పైకెక్కివచ్చుచున్నది. ఇంతలో

మత్కాంతుండు వచ్చి మమ్ముఁజూచి యెంత యొలు
లునోకదా! హా! కుమారా! రత్నాకరా! రోగపీడితుఁడ
వగుచున్నావా? (ఏడ్చును.)

ఇంద్ర: (ప్రవేశించి విభ్రమముతో) అయ్యో! ఇదేమి!
కమల ప్రమదను పట్టుకొని గట్టిగా నేడ్చుచున్నది
ఏమిది! ఈమె కేమైయుండును! హా దైవమా! వినఁగూ
డని మాట వినిచెదేమొ! (దగ్గఱకరిగి) కమలా! ఏమి
జరిగినది? ఇట్లేల యేడ్చుచున్నావు? ఒక్క మాటలో
తటాలున లేటపఱచుము. వేయి మాటలతో నక్కఱ
లేదు. ప్రమద కేమైనది? స్మారకము దప్పినట్లున్నది.
రత్నాకరుఁడు క్షేమముగా నున్నాడా?

కమల: నాథా! నన్ను మన్నింపుము. నే లేవలేకున్నాను.

రత్నాకరునికి బాగుగా లేదని—

ఇంద్ర: (తత్తరపాటుతో నులికిపడి) ఏమి! ఎవరు చెప్పిరి?
మరల పత్రిక వచ్చినదా? హా ముద్దులపట్టి! రత్నాకరా!

కమ: (దుఃఖముతో) మీ కోడలు, మీ కొమారుఁడు
పంపిన పత్రికఁబరికించి 'దానిపైన నా ప్రియుని చేవాలు
లేదు. అతఁడు సుఖుడై లేనందున నాతని నఖుఁడు లేఖ
నిలుల లిఖించినాఁడు. నా నాథుని నీక్షించకుండిన నొక
క్షణంబైనఁ దాళఁజాల. నన్నీ క్షణంబు నా నాథుని
సన్నిధి కంపివేయుదు. నేనుఁ జోయెద', నని యేడ్చుచు

మూర్ఖువోయినది. నా కేయపాయంబుదోపక యీపెను
బట్టికొని నెట్టన దుఃఖించుచున్నాను. కటకటా! ఎటుల
నీ పడఁతుకఁ బంపుదును. కొడుకెడఁబాసిన నాఁట
నుండి యీ బోఁటిని గుమారు మారుగఁ బాఱించుచు
క్లేశోపశమనము చేసికొనుచుంటిని. ఈ మచ్చెకంటి
యచ్చటి కరిగిన నే నిక నిచ్చట నెటుల నుండఁగలను?
పంపకుండుదమన్న నీ చంపకగంధి మృతినొందకుండు
ననుట కలలోని మాట. ప్రాణేశ్వరా! ఏమిచేయుదము?
(దుఃఖించును.)

ఇంద్ర: (దుఃఖించుచు) హా విధి!

తే॥ ఆపదలమీఁద నాపద లనుభవంబు
లగుచు బాధింపుచున్నవి యక్కటకట!
చావఁగా నోపఁజాలను సాహసించి;
ప్రాణముల్ తీపి యనుమాట పాటిగాదె!

సుగంధి: తన్నుఁగన్నయట్టి తల్లిదండ్రుడి నన్నదమ్ములన్
నెన్న బంధుకోటి దోడి యీడు నేస్తకత్తెలన్
జిన్ననాడె పాసి కాంతుఁ జేరి దైవమంచుఁ దా
నెన్ని, సౌఖ్యమొందుచుండె నెట్టులాయె నీయెడన్.

ప్రాణేశ్వరీ! నే నీ చిన్నదానఁజూచి యెట్లు భరింతు.
“లలాటరేఖా న పునఃప్రయాతి” యన వినమె? తెచ్చి
కొనినంతఁ గుడువక తీఱదుగదా! ఇందునకు మన మేమి

సేయవారము? కావలసినంత వెచ్చమును సేవకుల
 నిచ్చి పుచ్చివేయుదము. ఆ పనికిగాఁ నే బోవుచు
 న్నాను. నీ పీపెను జక్కగాఁ గాపాడుము. (పోవును)
 కమ: కీరవాణి! ఈపెను గొనిపోయి పూపానుపునఁ బరుండ
 బెట్టి శైత్యోపచారంబులు చేయుచుండుము. ఎట్లయినను
 సంగతి నా కప్పటికప్పటి కెఱింగింపుము పొమ్ము.
 (నిష్క్రమించును.)
 కీర: (ప్రమదను తీసికొని పోవును.)

తృ తీ యాంకము

చతుర్థ రంగము

(స్థలము: రాజవీధి- తమ్మడివాడు తమ్మడితో పోవే
 శించును.)

తమ్మ: నిన్నటిరోజున నన్ను రాజుగారు పిలిపించి రత్నా
 కరుఁడు సురక్షితముగఁ చేదిపురంబుఁజేరి పత్రిక పంపి
 నాడని యీ వీట నందఱికిఁ దేటపడుటకుగాను
 జాతించి రమ్మనీ యానతిచ్చినారు. నే నందునకుగాను
 నిందుల కేతెంచితిని. ఇదియె రాజవీధి. నే నీ వీధిన
 మాత్రము సాటించెదను. ఆవలి వీధుల మా నాయన
 గారు చూచికొనియెదరు. (తమ్మటపై కణకణ కణకణ
 కణా యని దెబ్బలువేయుచు) మన మహారాజుగారి

కుమారుడు రత్నాకర యువరాజుగారు చేదినగరంబు నుండి క్షేమముగా నున్నయటుల పత్రిక సంపిసారు. మీరు మీ మీ మందిరంబుల నందరు సుఖంబుండుండి హో— (అక్కడక్కడఁ జాటింపుచుఁ బోవును. అంతట నొక సేవకుఁడు ప్రవేశించును.)

సేవకుడు: ఏమి! పీఠెటులఁ జాటింపుచున్నాఁడు. రత్నాకరునికి స్వస్థతలేదని యుత్తరము వచ్చినదని, ప్రమదా దేవిగారు మగనియొద్దకుఁ బోయెదరని వింటినిగదా! నే విన్నది కల్లయేమో! కల్ల యేలయై యుండును? ఉత్తరంబుఁజూచిన రత్నాకరుండు రోగగ్రస్తుడై తిరిగి బాగు పడినట్లు జూపట్టెడిని, కాని దానిపైన యువరాజు చేవ్రాలు లేనందున ప్రమదాదేవి మగనికి శరీరము బాగుగా లేదని తలంచి యామె నాథునియొద్దకు బోవ యత్తమామల యుత్తరువు గొనినదని నా చెలికాఁడు నా చెవిలో రహస్యమని నుడివెగద! నే నీ వార్త మా స్వామియగు దుశ్శీలునకుఁ దప్పక చెప్పెద. (నిష్క్రమించును.)

తృ తీ యాం క ము

పంచమ రంగము

(స్థలము: దుశ్శీలుని గృహము- ప్రమదాసక్తుడై విరహ భరంబునఁ బ్రాలుమాలుచు దుశ్శీలుఁడు ప్రవేశించును.)

దుశ్శీః (నిట్టూర్పులు విడుచుచు) హా ప్రమదా! నిన్నుఁ
గన్నది మొదలు భవదధీన మానసుండనై సూనబాణా
నూన బాణాహతి దేహస్మారకము దక్కి చెప్పరాని
యొప్పుమి దొప్పదోఁగి వేఁగుచు, నీపై దాపిన యను
రాగంబును దీఁగను ద్రెంపఁజాలక సొంపుగోలుపోయిగడె
యొక యుగముగఁ గడపుచున్నాఁడను. హా! సుందర
వదనా! నీ సౌందర్యము నే నెంతని వర్ణింతు.

చం॥ నెఱికురు లింద్రనీలముల నిగ్గుల కెగ్గులుసేయు, నీదు మై
మెఱుఁగు హసించి మించు నల మించుల; వంచన చేసి
సింగముం
బలుచు గుహాంతరంబులకు మధ్యము తధ్యము; యేలఁ
జాలు వా
తెఱవనడంబు డంబు; గణుతింప నిలింపులు నీకు సాటిరే!

చం॥ కన్నుగవ మేలు మీలగొనఁ గాలిన పొఱుగఁదోలు
లిల; వీ
కను జనుదోయి వేయితునుకల్ పొనరించుకుశేతయంబు; జో
కను నును కేశపాశములు గుట్టలు పట్టుగఁ దోలునాళి; నా
కనయము నిన్నుఁగూడి మదనాహవమందుఁ బెనంగు
తున్నడో!

హా ప్రమదా! నీపై నాశచేతనుఁ బ్రతి వాసరంబు
తావక నికేతనంబుఁ బ్రవేశించుచున్నప్పుడు నా కన్ను

దోయికి నీ వెన్నడును గనబడవైతివి. అంత నే నీ కాంతునితో నత్యంత మైత్రి సలిపి శత్రుభావంబు పైకిఁ దోఁపనీక మెలఁగుచు నిన్నుఁ గన్నులార గనుఁగొను చుంటిని. ఒప్పులకుప్పా! నే నప్పుడప్పుడు పలుకరింప నీవు సిగ్గునఁ దలనొగ్గి తేనియలొలుకు జిల్కపల్కులు పలుకుచుంటివి. ఆ రత్నాకరుండు నిన్నెన్నండు బాయ కుండుటంజేసి యొకింతైన నంతరంబు చిక్కక సంతాపంబునఁ బొక్కుచుంటిని. యుపాయంబు దోఁపమి నా యభీష్టంబు నెఱవేరుట కష్ట ముగా నుండెను. అంత నే నొక్కనాఁ డీతని దేశాంతరగతునిగాఁ జేసిన నా వాసన నిరాయాసంబుగా ఫలించునని యాతనికి నా నీతికౌశలంబు నెఱయ నెఱపి ధాత్రీయాత్ర కంపితినిగదా! హృదై వమా! నే నొకటిదలఁచిన నీవొకటి దలఁచితివి.

ఆ. వె. అతని సతిని నేను నాసించి దానికి

వాని నెడముసేయ వలనగునని

పాపఁ బొల్లిగఁ గనబడదాయె నాపె హా!

యెట్టులోర్చికొందు? నేమిసేతు!

పెనిమిటి యెడఁబాసిన నాఁటఁగోలె యా బోఁటి చింతించుచు నంతఃపురంబు వెడలదాయె. ఏమి సేయుదు! ఎటుల నా కుటిలకుంతల లభించును? అయ్యో! (వడ్చును.)

సేవకుడు: (ప్రవేశించి) ఆహాహా! యీ దుశ్శీలుండు ప్రమదా
 లోలుండై కందర్పానలదందహ్యమాన మానసుండై
 వగలఁ బొగులుచున్నవాఁడు. నే నీ వార్త నీ వర్తక
 కుమారున కెఱింగించిన వాకు కొంచము ద్రవ్యము
 చేకూఱును. (దగ్గఱకుఁబోయి) స్వామీ! మీకు నే
 నొక రహస్యము చెప్పెద వివలయు. దాన మీరు
 చాల మేలు పొందుదురు.

దుశ్శీ: (ఆతురతతో) నే నవశ్యంబ వినియెద; నా రహ
 స్యంబెయ్యది? త్వరగా వినిపింపుము.

సేవ: రత్నాకరుండు రోగార్తుండై నాఁడని యాతని మిత్రుండు
 పత్రికఁ బం——

దుశ్శీ: (ఆసక్తితో) పంపిన నేమి?

సేవ: ప్రమదాదేవి ధవునియొద్ద కరుగునను రహస్యము నా
 వయస్కుండు నా కెఱింగించినాఁడు.

దుశ్శీ: ఏమి! ఈ మాట బూటకము గాదుగదా!

సేవ: స్వామీ! మీతో కల్ల లాడునంత యవసరము నా
 కేమి? నేఁ బోవుచున్నాను. సెలవీయుఁడు.

దుశ్శీ: ఇదిగో ఈ చంద్రహారంబు నీకు బహుమతిగా
 నిచ్చెద గైకొనుము. (తన మెడలోనుండి హారంబు తీసి
 వాని మెడలో వేయును.)

సేవ: దేవా! నమస్కారము. పోయివచ్చెద. (పోవును)

దుశ్శీ: ఆహా! నేడుగదా! లబ్ధావసరుండనైతి. నే వారు బోయెడి దారినిఁ దాగియుండి వారు నా చోటికరుదెంచ, నెదిరించినవారిని గీటడంచి యా పాటలాధర నెత్తికొని పోయెద. ఇదియే మంచి సమయంబు. ఆ తమ్మికంటి వెంట నెవరెవరు పోయెదరో యా సమాచారంబు విచారించి సర్వ శస్త్రాస్త్ర సన్నాహుండవై బయలుదేరి పోయెద. (నిష్క్రమించును.)

చతుర్థాంకము

ప్రథమ రంగము

(స్థలము: పురబాహ్యసీమ- దుశ్శీలుఁడు ప్రవేశించును)

దుశ్శీ: (అటునిటు దిరుగుచు) నా నేత్ర చకోరచంద్రిక యగు ప్రమదను, మిత్రకీర్తి కొందఱు పరిజనముల తోడుఁగొని, తోడికొని పోయెడునట. మిత్రకీర్తి యన నాకుఁ జిరకాల శత్రుండుగదా! (తలనూచుచు) మంచిది! మంచిది! దిట్టతనంబున వానిఁబట్టి బిట్టుచెడ నీ ఖడ్గంబునకు బలిపెట్టెద. (ఖడ్గంబు ఝళిపించుచు మీసములపైఁ జేయివైచి) చూడు! నేడు మద్దోరాసి కననంబు నిరాయాసంబుగా నానన్న మగుచున్నది. మామక భుజాదర్పణ బేర్పడ నేర్పుమై పరిజనంబులఁ బరిమార్చి యా మత్తకాశిని నెత్తుకొనిపోయెద. (ముందు

చూపు నిగిడించి) ఓహో! వచ్చుచున్నారు. నే నిచ్చట
దాగుకొనియెద. (దాగుకొనును)

(పైః జెప్పినచోప్పన మిత్రకీర్తి పరిజనములతోఁ బ్రమ
దాదేవినఁ దోడ్కొని పరివేశించును.)

మిత్ర: భటులారా! అవక్రవిక్రమ సాహసోద్భటులారా!

ఉ॥ పంకజబాంధవుం డపరభాగ మహాంబుధిరాశి లోపలం

గ్రుంకెఁ; బతంగసంఘములు గూండ్లకుఁజేరెఁ;

గిరాతచోరు లా

టంక మొకింతలేక ప్రకటత్పృతిభాకృతి

నాక్రమింతు రే

వంకలఁ; బర్వెఁ జీకటులు వావిరిగాను దిగంతరంబులన్.

కావునఁ గాంగడలు వేయించి రేయంతయు విచ్చు
కత్తుల ధరించి హెచ్చరికఁగాఁ ప్రమదాదేవి యంద
లంబు చుట్టు సందీయక దట్టముగాఁ జుట్టుకొని నడ
చుచు, నెవ్వండేని క్రొప్పి, యాలంబునకుఁ గాలుద్రు
వుచు ముట్టడించినఁ జెదరక దిట్టతనంబునఁ గత్తులచే
మొత్తి, యీటియలఁ గీటుడంచి కాలాంతకుని చెంత
కంపవలయును.

భటులు: దేవా! మత్తారి వర్గంబులకు నుత్తలంబులగు నత్త
లంబుల మొత్తముగొని ధైర్యాయత్తచిత్తులమై యుండ
నెవ్వండు చివ్వకువచ్చి కాలు ద్రవ్వను? వచ్చినను

జచ్చుపఱకు పోరాడుదుమేకాని పొగొణభీతిని భీరులమై
పాటిపోము.

శా॥ మా చాతుర్వము శౌర్యమేర్పడంగ సంభద్రాజిలో
వైరులన్
వైచిత్ర్యంబుగఁ ద్రుంతు మొండె, మఱి చాపంజత్తు
మే మొండె, గా
నీ చాపల్యముచేతఁ బాటుదుమె యెందేన్ జావఁగా
బోలమే

‘కాచింతా మరణే రణే’ యనగ నాకర్ణింపమే ప్రానుడిన్.

ఉ॥ లేశముగాని విక్రమపు లీల నెదిర్చి నశించెనేని నా
కాశపథంబునం దమరకాంతలతో విహరించు నిచ్చ; లా
వేశిత వైరివీరుల నభేదితశక్తి జయించెనేని, దా
నాశశితారకంబగు యశోఽంగనతోఁ జరియించు
ధాత్రిలోన్.

శౌర్యధైర్యోపక్రమక్రమ పరాక్రమం డిట్టి సౌఖ్యంబు
వదలిపెట్టగలడె? వట్టి వాచాడంబంబే? (ప్రమదాదేవి
యందలంబున కీరుప్రక్కల నడుతురు.)

దుశ్శీ: ఇదిగో! వచ్చుచున్నారు. నేఁ దటాలున నీ భటుల
మొత్తంబుపైఁబడి మత్ కఠోర కరాసిధారచే చెల్లాచె
దరైపో మొత్తి యప్పల్లవాధర నెత్తుకొని వెళ్ళెదను.
(హఠాత్తుగా భటులపైఁ బడి పఱవఁజేసి ప్రమదను సమీ
పించును.)

ప్రమ: (భయసంభ్రమంబుతో) మిత్రకీర్తి! దుశ్శీలుఁడు నన్ను బలాత్కారంబుగాఁ బట్టవచ్చుచున్నాఁడు. రక్షింపుము! రక్షింపుము! (గడగడ వడకును.)

మిత్ర: దేవీ! భయపడకుము. ఇదే వచ్చుచున్నాను. అతుచ్చుని మచ్చరంబు వాపి యంతకుని చెంతకుఁ బుచ్చెదను. (క్రోధంబుతో నాయుధంబుఁగొని)

ఉ. ఏలకొ పాటిపోయెదరు? యీరలు శౌర్యముదక్కి భీరులై మేలె? తలంపుఁ డీయొకనిఁ మేకొని గెల్పుటనంగ నెంత! దు

దుశ్శీలుఁడు ఖర్చగర్వవి వశీకృత దుష్టతనంబు నిట్లు స్త్రీలొలతఁ దల్లి యంచు మదిలోఁ దలపోయక పట్టవచ్చెడిన్. (దుశ్శీలునిఁ జేరవచ్చి, కన్నుల నిప్పులొలుక)

ఉ. ఏర! దురాత్మ! క్రొవ్వి యిటు లేటికి వచ్చితె? మచ్చరంబునన్

వార్త వృద్ధుఁడై యోననుచు వచ్చితె? కూటిమి హెచ్చిపాట; మ

ద్వైరకరాసిచేత నిను గొబ్బునఁ ద్రుంచెద నిబ్బరంబు మై పోరుమ; యిట్లుకానియెడ పొమ్ము క్షమించితి నీదు నేరమిన్.

మోమోటంబు పాటించక యిట్లు కాని కార్యంబున కెట్లు బూనితివి? అపవాదు వాటిలునని యెఱుంగవు

కాబోలు. ఛీ! దుర్మార్గా! ధర్మబాహ్య! (చీవాట్లు పెట్టును)
 (భటులు సిగ్గున తిరిగివచ్చి దుశ్శీలునిఁ జాట్టుముట్టెదరు)
 దుశ్శీ: (క్రోధుండై పటపట పండ్లుగొరుక్కుచు) ఛీ! నోరు
 మూసుకొనుము. నేనా పాతెడివాడను; నీవా?

ఉ॥ ప్రేతెదవేల యిట్లు దలఁపింపఁగరాని వృధా
 ప్రలాపముల్

చాలుడె? గెల్వఁగా నిపుడు సంగర రంగమునందు
 నన్ను; ను

స్థిలిత విక్రమంబున వినిర్జితుఁజేసెదఁ బోరుమిప్తు, నీన్
 గాలునిచెంతఁ జేర్తు గడెకాలములో వెయి ఫల్కులేలపో!
 (కత్తి దూయును.)

(దుశ్శీలుఁడు, మిత్రకీర్తులు ఘోరంబుగాఁ బోరుచుండ
 మిత్రకీర్తి వాడి కోడి దుశ్శీలుఁడు పాటిపోవును.)

ప్రమ: (సంతోషముతో) అన్నా! మిత్రకీర్తి! నన్నా క్రూరుని
 బారినుండి రక్షించితివి. నే నెన్ని జన్మంబులెత్తిన నీ
 ఋణంబుఁ దీర్చుకొనఁజాలను.

ఉ॥ విలికరాణి తల్లియని యెంచక కీడున కోడిగట్టి, యు
 న్మూలము నొందు బుద్ధివడి మున్ నను నెత్తుకపోవ
 రాఁగ, దు
 శ్శీలునిఁబాఱుద్రోలి నను జేటొకయింతయు బొందనీక వే
 యేలితివయ్య నీ ఋణము నెన్ని భవంబులనైన దీర్తునే!

(కన్నీరు నించును.)

మిత్ర: ఏడువకుము. ఇదంతయు భగవంతుని యనుగ్రహం
బనుకొనుము. దుశ్శీలుఁ డనన్యసామాన్యోర్జిత వికృ
మోహతార్జునుండు సుమా!

భటులు: దేవా! మా తప్పు క్షమించి మమ్ము రక్షింపవలయు!
దైవికంబుగఁ బాటితిమి గాని మేమంత మేము పాటిన
వారము కాము. (మొక్కుదురు.)

మిత్ర: మంచిది. ఇప్పటికి క్షమించితిని. ఇక ముందెప్పటి
కిట్టి స్వామిద్రోహ వ్యాపారంబులఁ దలపెట్టవలదు.
నిశీధిమేదురంబై రోదోఁతరాశంబుల గ్రమ్ముకొని
నది. మీ రందఱు సాయుధులై పృథ్వీజోన్ముఖ
పరాయణులై దేవిగారిని జాగరూకతతోఁ గాపాడుచు
నడుపుడు.

భటులు: మహాప్రసాదము.

(అందరు నిష్క్రమింతురు.)

దుశ్శీ: (ప్రవేశించి సంతాపముతో) అహ! నాఁ డనేక
భూపాలుర నోడించి పోడిమి వహించిన నేను, నే డీ
కులహీనుండగు మిత్రకీర్తితోఁ బోరాడుచు నాతని దాడి
కెదురాడఁజాలక నోడి ప్రాలుమాలి పాటివచ్చితి.
జయాపజయంబు లీశ్వర స్వాధీనంబులు గదా!

మ॥ అకటా! దైవబలంబులేక కడు శౌర్యంబందినన్ సార్థమే

ప్రకటనాత్రత వీర్యధైర్యగుణ శుంభద్రాజితుండైన వాఁ
డొక యల్పార్థము నేనిజేయఁ గడు కష్టోపారిజం
బొను; న
ర్భకుడైనన్ హరి సాయమున్న ఘన కార్యంబైన
సాధించడే!

అయ్యో! నే నెన్ని యుపాయములు బన్నిన నా
యన్నులమిన్న నా కైవళము గాకపోయె. ఇంక నే నేమి
సేయుదు. ఇదంతటికి దైవ ప్రతికూలమే మూలముగదా!
అయిననేమి - నేఁ జచ్చువఱకు నా మచ్చెకంటి నూరకఁ
బొనిచ్చెదనా? ఏమిచేయవలె? (యించుక యాలోచించి)
ఇచ్చటి కొకింత దూరంబున నుండు కాంతారంబున
నొక దొంగలఱేడు గలం డాతండు నాకు సంగడిఁడు
కదా! అతని సన్నిధానంబున కరిగి నా కాసన్నంబైన
సీ విన్నబాటు విన్నవింతుకొనియెద. (నిష్క్రమించును)

చతుర్థాంకము

ద్వితీయ రంగము

(స్థలము: అరణ్యము - దొంగలఱేని నివాసస్థానము.
ఓరానాయకుడు - సచివ, సేనానాయకులతో కొలుపు
దీరి ప్రవేశించును.)

సచి: స్వామీ! నవరత్నరచిత శుంభత్కేటీరధరా! బహు
పరాక్!

సేనా: దేవా! తావకపదరాజీవంబుల కీ భృత్యుండు వంద
నంబు లొనర్చుచున్నాఁడు.

దీరా: సచివ సేనానాయకులారా! వీరులన జేరొందిన మన
పరివారంబులు వారివారి శౌర్యకార్యంబుల ధైర్యం
బునఁ బ్రవర్తించుచు బొక్కసమునకు రొక్కము తక్కువ
గాకుండ నిండా ర నింపుట కాజ్ఞాపించితిరా? మీ మీ
కుటుంబముల కన్ని విధంబుల నన్నవస్థాదుల కెంత
మాత్రము లోకువ లేకుండ సమస్తైశ్వర్య నిస్తులవస్తు
వాహన నివహంబుల విలసిల్లుచు, సాంస్కృతిక క్షేత్రం
బుల వాసి సౌఖ్య ర్థమున నోలలాడుచున్నారే?

సఖి: టేడా! భవదక్షిణ కరుణాకటాక్షా పరంపరానుసరణ
పారాయణులమగు మేము సురక్షితంబుగా నుండుటరుదే!
తమబోటి మేటి యెకిమిఁడులఁ గొలుచుచు మీ చెంత
నుండునంతవఱకు మా కే కొఱంత యుండదు.

సేనా: ఎకిమిఁడా! మీ యాజ్ఞానుసారముగ గుట్టగుట్టుకు
మెట్టుమెట్టుకు వంతలయందంతటను దగుపాటి పాటుపుల
నుంచితిని. వారు ప్రతి వాసరంబునఁ గోటి రూఁకలకు
లోపముగాకుండ పంపుటచే భాండాగారంబు నిండి చోటు
చాలమి కొన్ని గదులలో నింపించి తాళంబులు
వేయించి పచిలముగాఁ గాపాడుటకు సేవక నికాయం
బుల నియమించినాను.

సేవకుడు: (ప్రవేశించి) దేవా! జోహారు. హజారంబున
దుశ్శీలురు లోనికిఁ బ్రవేశించుటకు దేవరవారి యాన
తికై వేచియున్నారు.

పిరా: సేవకా! అతని సగౌరవంబుగా లోనికిఁ గొనిరమ్ము.

సేవ: చిత్తము. (పోయి దుశ్శీలునితోఁ ప్రవేశించును.)

పిరా: (లేచి ఎదురుగాఁ జని బహుమానపురస్కరంబుగాఁ
గొనివచ్చి పీఠముపై నుంచును.)

దుశ్శీ: సంగడిఁడా! నిన్నుఁజూడక బహునాళ్ళాయె.

కం॥ క్షేమమె మీ బంధువులకు?

క్షేమమె మీ యింటివారి కిన్? క్షేమమటే

మీ మంత్రి నాయకాది

గ్రామణులకుఁ బరిజనులకుఁ గలవారలకున్?

పిరా: మిత్రసత్తమా!

కం॥ దైవానుగ్రహమున మే

మీపతి కెల్లరము క్షేమమే; క్షేమమె మీ

రీతివారలు? మిముఁగన చిం

తా వహుత్తై నట్లుఁ దోచ నయ్యెడి నాకున్.

దుశ్శీ: సఖా! నా మనస్తాపంబు నీ వెట్లు గ్రహించితివి?

పిరా: నీ ముఖావలోకంబున. చెలికాఁడా! నీకు మనస్తా

పంబు గలుగుటకు కారణ మేమి?

దుశ్శీ: (దుఃఖముతో) మిత్రమా!

ఉ॥ ఏమని చెప్పువాడ నిక నీయెడ, నీయెడదాపనేల యో
 ధీమహితాత్మ! యొక్క యువతీమణి మీదను నాశజేసి నే
 నా మహిళావతంసమునకై వగఁగూడిన మానసంబుతో
 నీ మహిఁ బోడిమిందొఱగి యిట్టుల గుండుచునుంటి
 బిట్టుగన్.

అక్కటా! నే నక్కాంతకై యింతంత యనరాని వల
 వంతలం జిక్కి చింతించుచు నిన్నరేయి యక్కాంత తన
 కాంతుని సన్నిధానంబున కేగుచుండ గాంచి పట్టుకొనఁ
 బోయి, యామె సంగరక్షణార్థమై వచ్చిన మిత్రకీర్తిచే
 సంగరంబున భంగపడి పాటివచ్చితిని. నా బ్రతుకు నీకు
 కావలసియుండిన వేఱొండు చెప్పక నీ క్షణంబ యా
 తరలేక్షణను నా కప్పగింపుము. లేదేని నా దోష నేను
 బోయెద.

పీరా: మిత్రమా! చింతించనేల?

చ॥ చెలువుడ! నీకునాకుఁగల స్నేహముబట్టి తలంచి
 చూడఁగన్
 బొలుపుగఁ బ్రాణమైన నిడఁబోలును; నీయది నా
 తలంపు. వీ
 తలంచునదెంత? పంతమునఁ దక్షణమందొనరింతుఁ
 బూనికన్;
 జెలువకుఁగాను నింతగను జింతిలనేల దురంత వేదనన్?

నీవు కామించిన యా కామిని యెవరుక? నామాంకితం బెద్ది? ఆమె కథ సాంగోపాంగముగ కథింపుము.

దుశ్శీ: ఆపె దిలీపభూపతి కుమార్తె. ఇంద్రసేన నరేంద్రనందనుండగు రత్నకాంతుని పురంధీరత్నంబు.

పీరా: దుశ్శీలా! రత్నాకరుఁ డిప్పుడెక్కడనున్నాఁడు?

దుశ్శీ: మత్స్యేరేపితుఁడై చతురబ్ధిపరీత ధరాంతర్గర వైచిత్ర్యాలోక కౌతూహలాయ త్తచిత్తుండై చనిచని యిపుడు చేపిపురంబు చేరి శరీరంబు కొంచెము జబ్బుచేసినదని పత్రిక పంపినాఁడు. అందువలన నా సుందరీమణి నాథుని చెంతకుఁ బోవుచున్నది. నే వారి నిచ్చోటికిఁ గొంత దూరంబున విడిచివచ్చితి. వారీపాటి కీ వనవాటిఁ బ్రవేశించియుందురు.

పీరా: సచివశిఖామణి!

మ: వెననచ్చొటునకేఁగి వారిఁ గడు నావిర్భూత సంతోషమానసులంజేసి పురస్కృతాతులిత సన్మానంబుగాఁ దోడి తేవె; సమర్థుండవు నీతికోవిదుఁడ వీవే యన్నిటన్
సుమ్ము! పో

వె; సహాయంబయి వచ్చుఁ గాళికయు నీ వెన్వెంట
సంతోషమై.

వారీ వన వాటిక దాటకమున్న పోవలయు. తామసింపజలదు. తబిసి వేసంబు వేసుకొని పోయి సులభ

ముగా వారిని మోసపుచ్చి తీసుకొని రావచ్చు నను
కొనియెద.

సచి: దేవా! స్వామికార్యంబనుల్లంఘనీయంబుగదా! వారల
నే నిచ్చటనుండినట్టెయుండి తోడుకొని వచ్చెదఁజూడు.
దేవరాభిమతంబును మదీయాభీప్రాయంబును నేకిభా
వంబులై నందున నే నెంతయు సంతసించుచున్నాఁడను.

దుశ్శీ: (తనలో) ఇంక నా కోరిక యొకింతకాలంబుననే
చేకూరును. ఇప్పు డీ ప్రెగ్గడ నొకించుక నగ్గించెద.
(ప్రకాశంబుగా) మంత్రిపుంగవా! నీ వంతవాఁడవే
కదా! ఇందున సందియ మెంతమాత్రంబు లేదు.

కం॥ నీ చాతుర్యము మఱి నీ

యోచన వాచాలతయు మహోన్నత మతి నా
యీ చక్కిఁగనము, విన, మా

పాదస్పతి నీకు సమత వచ్చునె మెచ్చన్!

పీఠా: మంత్రివర్యా! కార్యసాఫల్యంబగు పొమ్ము.

సచి: దేవా! మహాప్రసాదము. (నిష్క్రమించును.)

పీఠా: సేనానాయకా! కాళికాదేవి నారాధింపఁబోవు సమయ
మైనది. నీవు ముందుగాఁ బోయి పూజాద్రవ్యంబుల సిద్ధ
పఱచుకొని నా కొఱకుఁ గాచుకొని యుండుము.
నేనును గృతావగాహుండనై దుశ్శీలుని దోడుకొని వచ్చె
దను. (అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

చతుర్థాంకము

తృతీయ రంగము

(స్థలము: మహారణ్యము- మిత్రకీర్తి పరిజనములతోఁ బ్రమదాదేవినఁ దోడుకొని ప్రవేశించును.)

ప్రమ: (సంతాపంబుతో) మిత్రకీర్తి! దారిద్ర్య మనమిప్పు డీ దారుణారణ్యంబునంబడితిమి. ఏవైపుఁజూచిన దావ పావకంబు పెర్చి యార్చులు వ్యోమసీమ నంటఁ గాంతా రంబంతట వ్యాపించుచు, సర్వసన్యవ్రాతంబులను నుర్వీ జాతంబులను భస్మీభూతంబులుగాఁ జేయుచున్నవి. ఎండ మెండగుచున్నది; పరిజన నమాజంబు లాకటిపెల్లునఁ దల్ల డిల్లి దురపిల్లుచున్నవి. అయ్యో! నా మూలంబున మీ రెట్టి కష్టములు గుడువ పాలువడితిరి. నే నేమి సేయుదాన? హా దైవమా! (దుఃఖించును.)

మిత్ర: అమ్మా! ఏమి సేయుదము. నా కేమియుఁ దోచ కున్నది. రాత్రి ప్రయాణంబు చేయుటచే నిట్లు ద్రోవ దప్పి సకల క్రూరసత్త్వ శరణ్యంబగు నీ యరణ్యంబు నుం జిక్కువడితిమి. మన మరుగు తెరువెయ్యడియో యడుగుదమనిన నిది నిర్మానుష్యంబై యున్నది. (పరికించుచు) అదుగో దూరముననుండి యెవరో యొకఁడు మనుష్యుండు వచ్చుచున్నట్లున్నది. వాని నడిగి తెలుసు కొనియెద.

ప్రమ: ఆ వచ్చుచుండెడివారినిఁ జూచిన తాపసోత్తముం
డని తోచుచున్నది.

మిత్ర: ఔను. నాకును నటులనే కనఁబడుచున్నది.

మ: స్ఫుట సౌగంధిక రక్తినౌదల జటాజూటంబు

శోభిల్ల; దా

నిటలంబందున యోగపట్టె మెఱయన్; నీర్కావి

దోతుల్ కట్టి

తటిపై నొప్ప గమండలిన్ గుఱుచ లాతాముం గరం

బంది వే

జటి యిచ్చోటి కొకండు వచ్చెడదె యా చాయన్

విలోకింపుమా!

మన మాతని బ్రార్థించి తత్ కరుణాంతరణంబున నీ
యపార వివత్సారావారంబు తరించవలయును. ఆ
మౌనీంద్రుం డంతర్ధానంబు నొందకయ మున్న మన
మందఱము తొందరగాఁ జని యాతని పాదారవిందంబు
లకు వందనంబు లాచరించి యనుగ్రహంబు వేడికొం
దము పదండి. (అందఱు ముని కెదురుగాఁ బోవుదురు.)
(పైఁ జెప్పిన చొప్పున కుహనామునీద్రుండు ప్రవే
శించును.)

ముని: నే నేలికవృత్తియందుఁ బరాయత్తచిత్తుండనై కప
టపు జటి వేషంబు వేసికొని ఈ యటవినిఁ బ్రవేశించి

నాడను- కాని, యీ కాన వారి రాక నా కెట్లు తెలియును? సరే! కొంతమట్టు కీ కాంతారంబున వెదకి చూచెదను. (ఇటునటు వెదకుచు) ఎటుఁజూచిన వారు వచ్చు చాయ తోచకున్నది. ఇంచుకసేపు నే నీ చాప తాతిపైనఁ గూర్చుండెదను. (ఆ చాపతాతిపైకి బోచోవుచు) ఓహో! ఏవారో కాని నా వలనుకే వచ్చుచున్నారు. (చెయి యడ్డమిడికొని చూచి) ఆహా! తెలిసినది. ఎండ మెండుగా నుండినందున నా కందోయి కెదుటి వస్తువు ప్రశస్తముగాఁ గనఁబడుట లేదు. నే నేరికొరకు వచ్చినానో వారే వీరలగుదురు. అయినను దెలియనటుల నిలుచుకొని యుండెదను. (నిలుచుకొని యుండును.)

(మిత్రకీర్తి పరిజనములతోఁ బ్రమదాదేవిని దోడికొని ప్రవేశించును. మిత్రకీర్తి, ప్రమదాదేవీ సహితముగా మునినిఁ జేరఁ జని)

మిత్ర: ఓ మహాత్మా! వందనంబులు. మే మీ యరణ్యంబున దారిదప్పి తిరుగుచున్నారము.

కం॥ ఈ పుణ్య జనావహా వని

మా పుణ్యములేమి కతన మార్గమెఱుంగ మే

మో పుణ్యనిధి! చూపఁగ

దే! పుణ్యముగాదె తరిని దీనులఁబ్రోవన్.

ఓ తబిసిరాయా! మమ్మి యపార విపత్కూపారము
తరింపజేయుమా! పురాకృత సుకృతంబున మిమ్మి
నిర్జనారణ్యంబునఁ గనుగొంటిమి.

కం॥ అఁకొని దప్పికిఁ దాళక

ప్రాకటమగు భీకరా తపంబు ఘనంబై

సోఁకుటచేఁ బ్రాణంబులు

చీకాకై చెదర విసుగుఁ జెందెద మనఘా!

ప్రమః మునీంద్రా! మమ్మనుగ్రహింపుడు. (వందనంబులు
సేయును.)

కం॥ మా పాలిటి దైవంబో

నో పరమ మునీంద్ర వినర యోగివరేణ్యా!

మీ పాలిటబడితిమి ను

మ్మీ! పాలనజేసి మము క్షమించెదో లేదో?

మహానుభావా! “అశ్రితావన సమో నహి ధర్మ” యన
వినవే! అర్తులమైన మమ్మాదరించి కీ ర్తిగొనుము. భయా
తురులమైన మా కభయమిచ్చి భయవిదూరుల నొన
రింపుము.

ముని: (అత్మలో) ఆహా! వెదఁకఁబోయిన తీఁగ కాల్కిఁ
జుట్టికొన్నది. ఈమె దీలీపభూపతి కొమార్తె. ఈమె
కిప్పుడు నీ జనకుండు నా కనుంగు సంగడిఁజని చెప్పి
మోసపుచ్చెదను. (ప్రకాశముగ) అమ్మాయీ! వెఱువ
కుము! వెఱువకుము!

చ॥ వెఱచెదరేల మీరు కడు విహ్వలులై నడురేయిఁ
గానలోఁ

దెరువునుదప్పి దప్పిగొని తీఱని క్షుద్భయ పీడితార్తులై
చుఱచుఱమంచు తీక్షగతి సూర్యుడు మాడను

మాడఁజేయగా

నఱిముఱిక్రిందఁ జూడ్కికి భయంబు రయంబున

సందడింపఁగన్.

కం॥ మీకుయ్యి యాలకించి భ

యా కంపితులెవరో భీకరాటవిలోనన్

శోకించుచున్నవారని

మికడకే వచ్చి తింక మెలకువ గనుఁడి.

కం॥ నీ తండ్రి నాకు నెయ్యుడు;

నాతిరో! నే మీ నికేతఁ నంబునకు సదా

ప్రితిని వచ్చుచు బోయెద

నాతఁడు జీవించియుండు నప్పుడు బేర్మిన్.

అమ్మయ్యా! మీ కెట్టి కష్టమానన్నమైనది. చాల బడ
లికగొనియున్నారు. ఇక్కడి కొక్క సార్థయోజన సమీ
పంబున మా యాశ్రమంబు గలదు. అచ్చటికి విచ్చేసి
మా చేయు సత్కారంబున శ్రమవాసి, మా యాశ్రమం
బున నేఁటికి విశ్రమించి రేపు జేపకడ నా చూపుద్రోవఁ
బోవుదురుగాక!

మిత్ర: ప్రమ: మంచిది. మీ రిప్పుడు మాకుఁ బ్రాణదాత
తై నవారలు. తమ యాజ్ఞానుసార మాచరించెదము.
(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

చ తు ర్థాం క ము

చతుర్థ రంగము

(స్థలము: అరణ్యము- మిత్రకీర్తి పరిజనులతో ప్రమదా
దేవికై చింతించుచు ప్రవేశించును.)

మిత్ర: కట్ట! దుశ్శీలుం డెట్టి పాపకృత్యంబున కొడిగట్టి
కొనియె. నాచే సంగర రంగంబున భంగపడి యోడి
పాటి, దొంగలఱేడగు వీరానాయకునితో స్నేహంబుఁ
జేసి మమ్మెట్టుల మోసపుచ్చె. అయ్యో! వాడెట్టి గ్రహణ
వేళ జన్మించెనో- వాని మూలంబుననే నా దొంగలఱేడు
తన మంత్రితో మంతనంబు లొనరించి యాతనిచేత
కుహనా తాపసీ వేషంబు వేయించి మమ్మిట్లు మోస
ముచే రావించి న్యాయముగాదని తలపోయక మమ్మం
దఱిని పంచత్వమొందింప నెంచి సన్నద్ధుండై యున్న
తెఱంగెఱించి యూరకుండినఁ గీడుమూడునని యీ
సంగతి నే పరిజనంబుల కెఱుకపఱచి సమిద్ధరణి వారిసే
ఱిమార్చి దుశ్శీలుని ముందుగాఁ బురందరపురంబునకుఁ
జోయి యతిథులరుగుదెంచుచున్నవారని చెప్పి పంపితిని.

శరణములో మేము చూచుచుండఁగనే యేదో యొక శక్తి
మెఱపువలె తళుక్కునఁ గనుల మిఱుమిట్లుగొలిపి యాయ
మను గొని మాయమైపోయెను. అయ్యయ్యా! యిత్తటి నే
నేమిచేయుదును! నేనింక నెందేముఁము పెట్టుకొని పోనో
పుదును. (నెత్తి కొట్టుకొనును)

కం॥ ప్రమదాదేవినిఁ దప్పక

విమదుని చెఱనుండి వేగ విడిపించుటకై

నమరము సేయుట విధి; విజ

యమొ మరణమొ యొకటి శరణమయ్యెడి నాకున్

ఇది నా కృతనిశ్చయము. కాని యీ పిడికెడు సైనికులతో
నా దుర్మార్గుని బారినుండి రాణిని గాపాడుట సామాన్యము
కాదు, దుస్సాధ్యము. ప్రాణములు పణమిడియైనను దేవిని
రక్షించుకొనలేని రణంబు నిరర్థకంబు. గొఱ్ఱలవలె భటుల
ప్రాణంబులు యుద్ధదేవతకు వ్యర్థంబుగ బలియొసంగుట
బుద్ధిమంతుల లక్షణంబుగాదు. ఆవుల కెవ్వరికిని మొగముఁ
జూపఁజాలని తరుణంబున నాకుఁ గేవలంబు మరణంబు
శరణంబు. (కొంచెమాలోచించి) చేతఁగానితనంబునఁ జూపు
నాహ్వనించుట భీరువుల కార్యంబు. అక్కటా! నాకీ పిఱికి
మందెవరు నూటిపోసిరి? ఆపదనమయంబులందు ధైర్యంబు
వహియించుట పురుషుల లక్షణంబుగాదే! “సాహసే లక్ష్మీ”
యను సామెత యూరకయే పుట్టినదా? సామదాన భేద

దండోపాయంబుల కసాధ్యంబులగు కార్యంబుల మాయో
పాయంబుననేని సాధించుట ప్రస్తుత కార్యంబు.

(ప్రవేశము — కీరవాణి)

కీర:- (తనతో) సేనానులు మిత్రకీర్తులవారు కడుంగడు
విచారగ్రస్తులై యున్నట్లు గానవచ్చుచున్నారు. సమీ
పించి యరసెదనుగాక! (చేరజని) స్వామీ! మీబోటి
ధీరోత్తము లిత్తటి నిత్తెఱంగున చింతామగ్నచిత్తులై,
కింక ర్తవ్యవిమూఢులై కూరుచుండిన కార్యంబులు సెడు.
ప్రమదాదేవికి గుశలంబ యని నా యంతరాత్మ పదే
పదే నొక్కి వక్కాణించుచున్నది. ఆయమ విముక్తి
కేదేని ఫలయు నుపాయంబాలోచించవలయు.

మిత్ర:- కీరవాణి! నీ ధీరత్వంబునకు ధన్యవాదంబులు. విచా
రించి విచారించి నా బుట్ట వేడెక్కినది. ఇప్పుడు నీవే
నాకు సలహాదారవై దారి నాలోచించి వచించుము.

కీర:- క్షమించుడి. తమరికి సూచించదగినదానను గాను
నేను, కాని మీ యానచొప్పున నాకుఁ దోచిన యపా
యంబులేని యుపాయంబు మనవిచేసికొందును. మీరు
త్తఱుచు సెలన్దిచ్చువట్లు ముల్లును ముల్లుచేతనే తీసివేయ
వలయును. శత్రువు దుస్సాధ్యుడైన, వాని నేదేని
మాయోపాయ సాహాయంబుననే నునాయాసంబుగా
జయించుదగు.

మిత్ర:- అంతదూరము నేనును వచ్చితిని.

కం॥ మోసంబును గెలిచెద నిఁక

మోసంబునఁ గాలిముల్లు ముల్లును గొనియే

తీసిన చందం; బందే

దోసము ఘటియిల్లిన నది దొలఁగి చనియెడున్.

అట్టి యుపాయ మెద్దియో యది ప్రస్తుత విచారజీయాంశము. (ఏదో స్ఫురించినట్లు గని) ఇప్పుడు కర్తవ్యము స్ఫురణగతమైనది. మనము తాపనవేషధారులమై యీ సమీపంబుననే యేదేని రహస్య స్థలం బాశ్రమంబుగాఁ గల్పించుకొనవలయును. పిదప నీవు భైరవి నామమునఁ జరించుచు నేదేని సాక్షుగొని సమయానుకూలముగా దొంగలఱేని దుగ్గప్రవేశము గావించి, యచ్చటఁ బ్రమదాదేవి క్షేమ సమాచారములను, వీరానాయకుని సంచార విచార బలాబలంబుల నెఱుంగుచు నా కెఱింగించుచుండవలయును.

కీర:- చిత్తము. తర్వాత? (ప్రశ్నార్థకముగాఁ జూచును)

మిత్ర:- తర్వాత సంగతి తర్వాత సందర్భోచితముగా నిర్ణయింపందగు.

(చారభటుఁడు ప్రవేశించును)

చార:- (తలవాంచి) అధికారులకు మనవి.

మిత్ర:- చెప్పవచ్చును.

చార:- రత్నాకర చంద్రకాంతులు చేదిపురంబు వీడి పది
 దినసంబులకుఁ బూర్వంబే తూర్పుదిశగాఁ బ్రయాణము
 చేయుచు నమందంబుగా ముందునకు సాగినారను
 సంగతి సాంగముగ విసనైనది. ఇంక తమరి యాజ్ఞ.
 మిత్ర:- ముందు కార్యము కీరవాణి యొచించి నిశ్చ
 యించుగాక!

చార:- చిత్తము. (తలవాంచును)
 (అందఱు నిష్క్రమింతురు)

పంచమాంతము

ప్రథమరంగము

(రహస్య నమాలోచనా మందిరము- ప్రవేశము
 వీరానాయకుడు)

వీరా:- (స్వగతము) ప్రమదాదేశినిఁ గాంచినది మొదలు
 నా మనంబేలకో యామె స్వాధీనంబైనది. ఇంతవఱకు
 ధనేషణే కాని దారేషణ నా దరికి రాకుండుటయేకాదు,
 నావైపు కన్నెత్తి చూచుటకైనను సాహసించి యెఱుం
 గదు. అనేక రాజుల నిక్కట్లులుపెట్టి వారి రాజ్యంబులు
 కొల్లగొట్టి, ధనాగారములఁ బెట్టెలు నింపుకొని, యెదురు
 లేని యాటవిక రారాజునైన నన్నెదురించుట కే మహా
 రాజును సాహసించఁడాయె. అట్టి దుర్వార దుర్నిరీక్ష్య

శౌర్య ధైర్య సాహసోపేతుండనగు నేను, నేడొక
కామినీ కామమునకు లోనై పంచశర శరవిద్ధుండనై,
వగల సెగల బొగులవలసెంగదా! ప్రమదాదేవి యెడ
గామమునకన్న బ్రేమయే మెండుగా సిండుగా నన్నా
కర్పించుచున్నది. కావున నే యాపెచే మనస్ఫూర్తిగా
బ్రేమింపబడి వివాహమాడవలయుననియే నా ప్రగాఢ
వాంఛ. కాని యా సుందరియో—

కం॥ కన్నెత్తి పరులంగన, దిశ

నెన్నడు పలువిప్పి పలికి యెఱుంగ దొరులతో;
నన్నము పొనము ముట్టదు,
భిన్నవదనయై గడపు నఖిల సమయములన్.

నిత్యము నే గొలుచు నా యిలవేలుపు కాళీమాత కృపా
దృష్టితో బాటాపాటలాధర ప్రేమవృష్టి నా పై
నెన్నడు వర్షింపబడునో! ప్రమదా విరహసంతప్తమై
బీటలువాణిన యీ హృదయకేదార మెన్నడు చల్ల
బడి పల్ల వించునో! ఫలించునో! (నిట్టూర్పు నిగుడించును)

(ప్రవేశము మంత్రి)

మంత్రి:— ఏలికవారలకు జోహార్లు !

వీరా:— సరే! చారసమాచారము తెల్పియైన విచారించ
దగినవి యున్నవా?

మంత్రి:— చిత్తము. అవియే విన్నవించుటకై యేతెంచి

యున్నాను. మిత్రకీర్తిగాని, వాని యనుచరులుగాని మన ప్రాంతమునఁ గానఁరారు. బహుశ వారు, ఉండ శాసనులగు భవదీయ ప్రతాప ప్రచండ. వాయువుల డాకకుఁ దట్టుకొనఁజాలక కొట్టుమిట్టాడుచు నెట్టకేలకుఁ తుప్పలు దంగెక్కు వట్టుకొని కొట్టుకొనిపోయి గుట్టల గట్టులలోఁ దుదాచుకొని యుండుదురు.

వీరా:— భళీ! బాగుగాఁ జెప్పితివి. మఱి రత్నాకరుని జాడలు ?

మంత్రి:— స్వామీ! రత్నాకరుఁడు తన సఖుఁడు చంద్ర కాంతునిఁగూడి చేదిపురంబు వీడి తూర్పుదిశగాఁ బ్రయాణము సాగించినట్లు వార్తలు. తదనంతర వృత్తాంతంబింకను నందదాయె.

(ప్రవేశము సేనాపతి)

సేనా:— విజయము! మహానాయకులకు.

వీరా:— సేనాపతి! విశేషములేమి?

సేనా:— డేవ! భైరవి నామధేయయైన దేవీ యుపాసకురాలినిఁ దీసికొని వచ్చితిని. ఈయమవలన మన పని సానుకూలించగలడయ్యె నా విశ్వాసము. ఆఘైష్ట్య

తమరి యాజ్ఞ.

వీరా:— మంచిపనియొనర్పితివి. వెంటనే ప్రవేశపెట్టుము.

(సేనాపతి - కన్నునన్నపై పసుపుపూసిన మొగమునకు)

గుంకుమబొట్టు మెఱయఁ, దలవెంటుక్రికలు విరజోసి
కొని వేపకొమ్మలు కేలదాలిచి యర్థమిలిత నేత్ర
ములతో భైరవి ప్రవేశము)

భైర: (తూలుచు) పలుకు అంబా! పలుకు- జగదంబా!
పలుకు- హాం! హ్రీం!! హ్రూం!!! ముట్టని భాండా
గరముగల- కట్టని కోటలో- చేతులు కట్టుకొని దిట్టరు
తైన మంత్రి సేనాపతులు కొలువ- కిరీటములేని ఒక్క
రాజు- ప్రక్కకు రాణిలేని సింహాసనమున నాసీనుడై-
ప్రజలులేని రాజ్యమును ఎదురులేక యేలుచున్నాడురా!
యేలికా! వాని మనఃపంజరమున నొక ప్రమద యను
చిలుక బంధింపబడియున్నదిరా! నాయకా! అనతికాల
ముననే యాప్రమద, వాని మనఃప్రమదావనము చిగిరిచ్చి
పూచి యామోదమున ప్రమోదభరితము కాఁగా, నాయి
కయై, రాణిలేని వెలితిని పూర్తిచేయునురా బాలకా!-
తద్వారా వాని రాజ్యము ప్రజాభరితంబగునురా! పాలకా!
మహాడుపువ్వులొలుకాయలు కాఁచి యా ప్రభుత్వము
చిత్తశాంతిని పచ్చతోరణమగునురా యర్భకా!-
(మౌనముద్రదాల్చి కొంతసేపటికి) పలుకవే! భక్తమ
రాంబా! పలుకవే! అడుగరా! అడుగు- అడుగడుగున
ఆటంకములు గలిగించుచున్నవిరా కొన్ని దుష్ట శక్తులు-
అనంతశక్తిగల కాళీమాత యనుగ్రహమునకుఁ బాత్రులు
గదరా యాపె భక్తులు.

పీరా:- మాతా! నీ వాక్కు అక్షరాల సత్యము. ఆ విఘ్న
కారకములగు దుష్ట శక్తులను దూరము పాఞఁద్రోలి,
విముఖురాలగు చిలుకను సుముఖురాలుగా మార్చుటకుఁ
దగిన యుపాయము లానతీయవే మా యమ్మా!

భైర:- (కన్నులు మూసికొని) ధూపము వేయుమురా
పుత్రకా! (ధూపము వేయుదురు)
(అరవిరిసిన కనుఁదమ్ములతో) పలుకవే త్రిపురారిబ!
పలుకవే!

కం॥ మండల దీక్షగొనుమి, యా

ఖండల బల! పీరనాయకా! శూరా! మా

ర్మాండ సదృశతేజ! గగన

మండల పర్యాప్త కీర్తి మంత! సుమంతా!

నలుబది దినముల వ్రతమురా యిది— సత్యసంధత,
భూతదయ; త్రికాల స్నానములు, పూజాజపములు,
ఏకభుక్తము, భూశయనము.... కార్యములు; మద్య
మాంస సేవనాది నిషిద్ధ కార్యాచరణములు త్యాజ్యములు;
చివరినాఁడు హోమము, బలి, అన్నదానములు కర్తవ్య
ములు. ఇంతటితో యగునురా సగము పని—

మంత్రి:- మిగిలిన సగము పనియు నానతీయవే కరుణావల్ల!

భైర:- ఇది కడు దుస్సాధ్యము; అది నాయక చేయవల
సివ పని.

సేనా:- మా ప్రభువున కసాధ్యములేదు. మార్గము చూపవే నెనరెల్లి!

వీరా:- అమ్మ దయవలనఁ దప్పక సాధించి తీరగలను; అనుమతింపవే మహాతల్లి!

భైర:- ఆయమకును బైన సూచించినట్లు మండల వ్రత మావశ్యకము; ముఖ్యముగా పురుషస్వర్గ నిషిద్ధము. మణిమంత్రోషధ ప్రయోగమునకు నేఁడే రక్షాబంధన మంత్రదీక్షలు కావలయును.

కం॥ మణిమంత్రోషధములు, దిన

మణి లోకవ్యాప్తమగు తమముఁబాపు విధిన్,

క్షణములతో నిక్కంతా

మణి విముఖంబైన బుద్ధి మార్చును గనుఁడి!

వీరా:- తల్లి! నీవు నన్నుద్ధరించఁ బ్రత్యక్షంబైన సాక్షాత్తు మా కాశీమాతవే! ప్రమదాశశిముఖిని సుముఖురాలినిఁ జేయు మహాభారమును నీవే భరియింప సమర్థురాలివి. ప్రమదాదేవ్యామోద పుష్పామోదంబున నా మనఃప్రమదావనంబు ఘుమఘుమలు గుబాళించుచు ప్రమోదభరి తంబగుగాక! (మంత్రి సేనాపతుల నుద్దేశించి) మంత్రి సేనాపతులారా! ఈ భైరవీదేవికి మన కోటలో సకల వనతులను గల్పించి సదుపచారములకుఁ దగు పరిచార కలను నియమించి స్వేచ్ఛాగమనాగమనములకు వలయు నేర్పాట్లు గావించురుగాక!

మంత్రి సేనాపతులు:- భవదీయాజ్ఞానువర్తులము.

వీరా:- ఇంక మీకు సెలవు.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

పంచమాంతము

ద్వితీయరంగము

(పాతాళగృహము- ప్రమదాదేవి చింతాకాంత
మంతనయై ప్రవేశము)

ప్రమ:- (స్వగతము) అయ్యో! దురదృష్టమా! నిన్నే
మని దూఱవలయు! తానొకటి దలచిన దైవమింకొ
కటి, ధలఁచు, నను నానుడి నాయెడ సంపూర్ణముగా
స్థార్థకమయ్యెగదా! (కంట నీరు నించును)

సీ! తండ్రియాజ్ఞలు మీటి దయితుండు నడుఁజేయి

జెప్పక పయనంబు సేయుటేల?

ఛేనేబో! యింటికి శీఘ్రంబు మరలక

కాయలాపడి జాబు వ్రాయనేల?

ప్రచానెబో! కాంతు చేవాలు లేదని నేను

అంతెంతకించి యతనికై చనుటయేల?

అనితెబో! మధ్య దుష్టమతి దుశ్శీలుఁడు

పొంచి మోపమున హరించుటేల?

గీ॥ హరణచేసెనుబో! వాఁడు హతుఁడగు చటి
చెనఁటి దొంగలఱేని చేఁ జిక్కుటేల?
చిక్కి వెంటనె హా! యని యొక్కసారి
హృదయము పగిలిపోక జీవించుటేల?

జీవించక మఱేమి చేయంగలదాన?

గీ॥ బండయైనది గుండియ, పాఞ్ణములును
మొండివైనవి, వీడవు బొంది, నింక
నుండనీయ ననుచు నింటినుండి గెంట
లండువాఁడు చూర్వట్టి వ్రేలాడునట్లు.

ఇదియంతయు నా పురాకృత దుష్కృతఫలంబు. తల
వ్రాతఁ దప్పింప విధాతకుందరంబె?

గీ॥ పులిముఖమునుండి విడుదలఁబొంది లేఁడి
క్రూర మృగరాజు గుహఁజిక్కుకొనె ననంగ,
దుష్ట దుశ్శీలు బాధలు దొలఁగెననినఁ
జివర దొంగలఱేనికిఁ జిక్కువడితి.

విధిలిఖితము! ఏమి సేయుదాన—

గీ॥ పూర్వకర్మానుసారము బుద్ధిపుట్టు.
నితరులను నిందచేసిన నేమిఫలము?
ప్రాణముల పణముగ నిడియేని మాన
రక్షణము సేసికొనుట కార్యంబు నతికి.

ఇట్టి తరణంబున దురంత దుస్సహ దుస్తర దుఃఖశరధి
తరణంబున కేకైక మార్గమైన మరణంబు శరణంబు.
కట్టా! చచ్చుటకుఁగూడ నా కిచ్చట స్వాతంత్ర్యంబు
శూన్యంబు.

సీ॥ చచ్చెద విషమింత తెచ్చియిమ్మన దానిఁ
బట్టుమనుచు నిచ్చు బంధువెవఁడు?
చచ్చెద భద్రంబుఁ దెచ్చియిమ్మన దాని
హస్తాని కందించు నాప్తుఁడెవఁడు?
చచ్చెద నురిత్రాడు తెచ్చియిమ్మన దాని
నిదిగొ గొమ్మని యిచ్చు హితుఁడు నెవఁడు?
చచ్చెద ననలంబుఁ దెచ్చియిమ్మన దాని
సమకూర్చి పెట్టెడు సఖుఁడు నెవఁడు?

తే॥ గీ॥ జలములందున దూకి నేఁ జావవచ్చు,
గొండపైనుండి పడి నేలఁ గూలవచ్చు,
గాని నా కిట్టి దుస్థితి గతె; వీర
నాయకుని చెఱ దలఁగెడు నాథుఁడెవఁడు?

హా! హతవిధీ! నాకు చచ్చుటకుఁ బనికెవచ్చు నేదేని
వస్తువుఁ దెచ్చియిచ్చు నెచ్చెలు లెవ్వరు నిచ్చట మచ్చు
కైనను గానరారుగదా! (క్షణమాలోచించి)

ఆ. వె॥ అయ్యో! యెంత వెఱ్ఱివైతిని నే నిప్పు
డరయుచుంటిఁ బ్రాణ హరణమునకు

నన్యసాధనముల నాతురమతి నయి,
చావు మందు నాదు చంకనుండ.

తే. గీ॥ పరులెఱుంగక యుండెడు పగిది నిపుడె
మిసమిసల నాడుచును గడు విసము గ్రక్కు
కాలఘటిబోలు నా జడ గట్టిగాను
గళమునకు బంధనంబిడి కన్ను మూఁడు.

ఉ॥ ఘోర తరంగ మాలికల ఘోషలచేత భయానకంబునై
భూరి తిమితిమింగిల సమూహనివాసమునై చెలంగు గం
భీరపయోధిదాటి, బలవీరుని రావణు ద్రుంచి, జానకిన్
గూరిమిదెచ్చె దాశరథి; కోరి భజించెద నాతనిన్
మదిన్.

(వాలుజడ కేలఁగొని కంఠమునకుఁ జుట్టి బిగియింప
నుపక్రమించును)

భైరవీదేవి ప్రవేశించును)

భైర:- (తటాలున బంధనమూడలాఁగి) బాలా! యేలిక
యాజ్ఞలమేరకే నేను నిన్ను రక్షించ నేతెంచితినే గుణ
జాలా! యీ లీల దుస్సాహసమునకుఁ బాలువడుతేలనే
బేలా? చచ్చి సాధించున దేమిటే కలికీ! బలవన్మర
ణంబు మహా పాతకంబు గాదటే చిలుకలకొలికీ!
అయ్యది రౌరవాది మహా నరకయాతనాహేతుకంబు
గాదటే విమతీ! ధీరు లపాయంబులఁ బాయుట కుపా

యంబుల నాశ్రయింతురు గాని, భీరులతెలింగున
నాయువు మూడకుండఁగనే ప్రాణవాయువులఁ ద్రోయుట
కే యత్నమును జేయరే సుమతీ! క్షత్రియ కాంతల
కృత్యంబుల పీఠాచిక్షంబులు గాదే కులనతీ!

తే. గీ॥ వీరవనితలు ధైర్యంబు వీడరెపుడ,

కష్టములకోర్చి సాధింతుఁ కార్యములను.

మంచివారికి దేవుండు మంచిచేయు;

ధర్మమున కంతిమ జయము తప్పదు సుమ!

ఈ చిలుకపలుకు లత్యంత తథ్యములే ప్రమాదా! నీకవి
యెంతో పథ్యములే యుపిదా! కష్టములు కలకాలము
కాపురముసేయవే కీరవాణి! భయము దక్కు మచిర
కాలముననే నీ భాగ్యముపండు దినములు డగ్గఱినవే
కినలయపాణి! (తాఁకిదు చేతఁదీసికొని) ఈ యంత్రము
మెడలో ధరించవే మాయమ్మ! ఇది నీకు శ్రీరామరక్షయే
ముద్దలగుమ్మా! (తాయత్తు మెడకఁగట్టును) ఈ మంత్రో
పదేశము గొనవే సుదతీ! తప్పక సంప్రాప్తమగును
నీకుఁ బతి. (ఉత్తరీయపు ముసుంగులోఁ జెవిలో
మంత్రము చెప్పునట్లు నటించుచు రహస్యముగా) నేను
నీ కీరవాణిని మిత్రకీర్తి పంపున వచ్చియున్నాను-
రత్నాకర చంద్రకాంతులు క్షేమము- నీ బంధవిమోచ
నము ఖాయము- తాయెత్తు నీ యొంట నంటియున్నంత

దాక నీ కా దుర్మార్గునివే నే ప్రమాదమును లేదు.

ప్రమ:- (తనలో) ధన్యాస్మి! (ఆనందబాష్పములొలుకఁ జూపులతో కృతజ్ఞతలు చూపును)

భైర:- కం॥ మంత్ర పునశ్చరణంబుల

యంత్రబలమున మహిమాన్వితామోఘముతో

తంత్రంబులచేతం బర

తంత్రము వదలించుకొని స్వతంత్ర వగుదుకే!

మిత్రోదయమువలకు నిత్యము పదివేల చొప్పున జప మొనర్చిన మండల దినములలో నీ తపోరత్నాకరము నుండి పుట్టిన ఫలచంద్రుని కాంతులు నీ కమృతదాయ కంబు లగును.

ప్రమ:- తల్లీ! నేను నీ దయను జూరగొన్నందులకు ధన్యాత్మను. నీ యాజ్ఞల శిరసావహింతును. (పాదాభివంద నము సేయుట నభినయించును)

భైర:- (లేవనెత్తి కౌగిలించుకొని) మనోవాంఛాఫల సిద్ధి రస్తు! శీఘ్రమేవ కల్యాణప్రాప్తిరస్తు! భర్తృ సంపూర్ణ ప్రిమావాప్తిరస్తు! సుఖీభవ! (దీవించును)

ప్రమ:- (తనలో) అహ! నేటికిగదా నా పూజ ఫలోన్ముఖ మైనది. దేవీకరుణాపాత్రురాలనైతిని. (ముఖము విక సించును)

భైర:- అదిగో! వీరానాయకుడేతెంచుచున్నాడు. (జనాం

తీకముగా) సుముఖత న టిం చ వ ల యు ను సు మా!
మఱచిపోకు.

(ప్రవేశము వీరానాయకుడు)

వీరా:- (తనలో) నేడు నేను లేచిన వేళ చాల మంచిది.

భైరవీమాత ప్రమదాదేవికి మంత్రదీక్ష యిచ్చి రక్షాబంధము గావించియుండును. ఇప్పుడాపెను సమీపించి యరసెదనుగాక!

ప్రద:- (మొగమున సిగ్గు నటించుచు, దలవించి యుండును)

వీరా:- (సమీపించి తనలో) జ్యేష్ఠాదేవికి నాట్యస్థలమగు నీమె ముకుళిత ముఖకమల మీషద్వీకసితాబ్జమువలె నానందోన్ముఖమగుచున్నటులఁ దోచుచున్నది. భైరవీదేవి మంత్రప్రభావ మహిమయే యిది. (ప్రమదాదేవి మొగమై) నేడు సుదినము.

ప్రమ:- (మోమున చిఱునవ్వు మొలకెత్తఁ బ్రక్కకుఁ దిరుగును)

వీరా:- ఆహా! నీ నవ్వు వెన్నెల లీ దాసుని హృదయ కుముదమున కమిత ముదము గూర్చుచున్నవి. ఏమి నాయదృష్టము !

ప్రమ,- (క్రిగంటఁజూచి వెనుదిరుగును)

వీరా:- ధన్యోఽస్మి! ధన్యోఽస్మి! (భైరవినఁజూచి)
మాతా! కృతజ్ఞుఁడను.

భైరవ:- ఇది నీయది యగు శుభాగమనమునకు న్నాంది మాతరింబ.

ప్రీత:- ఈ మందిర దాసీజనములకును, కాపలాదారులకు న్నా ముదల. భైరవీదేవి కీ మందిరమున నివసించుటకును, రాకపోకలు సాగించుటకు నేయాటంకము... అండ కుండుంగాక! ప్రమదాదేవి కీ యావరణ మధ్యమున రాణివాసమునకు యోగ్యములైన సకలవిధోపచార ములు సమకూర్చబడుచుండుగాక!

(అందఱు నిష్క్రమింతురు - తెరపడును)

పంచమాంకము

తృతీయరంగము

(పుర బాహ్యసీమ - రత్న కాంత పురుషవేషములో ప్రవేశము)

రత్న:- (ఆత్మగతము) హా ప్రియా! రత్నాక్షరా! ఈ దీనను మహా విపత్సాగరమునుండి ధర్మజేర్చుటకు బుద్ధిదర్శించిన నీ యసద్భుత ధైర్యసాహసంబుల నే నేమని ప్రశంసించగలను! అట్టి యా ఖండలవిక్రముండు నఖండ పరాక్రముండు నేడు, ద్వారితెన్ను తెలియక యేకాయై ప్రచ్ఛన్న వేషమున బరిభ్రమించుచు నానా దురవస్థ

లకు లోనగుచున్న యొక యబలను నుపేక్షించుట న్యాయమా? హా సోదరా! చంద్రకాంతా! చిన్ననాఁ డెన్నఁడో పాసిపోయిన మనకు మొన్నమొన్ననేగదా పునస్సమాగమం జేర్పడినది. ఆ సంవర్షసానందము సోపూర్ణముగా ననుభవించకముందే మెఱపువలె మెఱసి యుండునుగదా! బాల్యమునఁ బినతల్లి వెట్టు బాధ లకుఁ గుములుచున్న నన్నోదార్చుచు దుఃఖోపశమనము గూర్చుచుంటివిగదా! ఆ కరుణార్ద్రహృదయుఁడు నే డక్క యొక్కెతయై డిక్కుచక్కి లేక పెక్కు లిక్కట్టు లకు వెక్కినపడుచుండు నుదాసీనతవహించుట న్యాయమా? అక్కటకటా! నా దురదృష్టంబునకు మీర లేమి సేయఁ గలవారలు? స్వాత్మై ఖిరేయిబ్బందులఁ గుండకుండ నానందముగా న్నుద్దురుగాక!

సీ పిననాఁడె తలిదండ్రీ ప్రేమలఁ గోల్పోతేఁ

దమ్ముని కూర్మియుఁ దప్పి చనియె.

దైవవశమున సోదర దర్శనంబయ్యెఁ

బినతల్లి చెఱునుండి ప్రియుఁడు గాడె

దూరంబొనర్చెను దుర్విధి హితులను,

పాపే గడ్డగండ్ల పాతైతిఁ గాననమున

పురుషవేష కవచముం ధరించుటఁజేసి

దుష్ట కుదృష్టులు తొలఁగిపోయె

తే॥ ననుఁగుఁ దమ్మునిఁ బ్రియుని రత్నాకరుఁ గను
భాగ్యమబ్బునొకో! యీ యభాగ్యురాలి
కేమి గానున్నదో భావి యెఱుకపడదు.
విధివిలాసంబు వర్ణింప విధికి వశమె?

ఉ॥ చీకటిలోకమున్ నదలి చేటితి వెల్లులజేని రాజ్యమున్
జేకుఱు సౌఖ్యరాశి యని చేతము మోదముఁజెందు
నంతఁ జెం

జీకటి తోయలోఁబడితిఁ జిక్కితి దుస్తర దుఃఖవాక్తి నన్
జేకొని బ్రోచువారు గనఁ జేరువలోఁ గనరారు దుర్విధి!

బంగారు పళ్ళెరంబులోఁ బంచభక్ష్య పరమాన్నం
బులు కొసరి కొసరి వడ్డించఁ గోపగించి లేచిపోయెడి
నేను నేఁడాకలికి నలమఱించవలసి వచ్చుచున్నది. మర
ణపు మంటకంటె నాఁకటిమంట యధికముగదా! దానిని
మొదటఁ జల్లార్పవలయును. (ముందు పరికించి)
అవిగో! పురగోపురద్వారము. అందునఁ బ్రవేశించి
యేదేని యొక పూటకూళ్ళ సత్రము నాశ్రయించెదఁ
గాక! (లోనఁబ్రవేశించి) ఓహో! యెవరో వృద్ధపుణ్యం
గన యెదురగుచున్నది. ఇది యత్యంత శుభసూచకంబు.

(పార్వతమ్మ ప్రవేశించును)

పార్వ:- (చేయి యడ్డమిడుకొని ముందునకుఁ జూపులు
సారించి (తనలో) ఓహో! యెవఁడో రాజకుమారుఁడు
వచ్చుచున్నట్లున్నాడు. అహో! యేమి యా ముఖ

వర్చస్సు! మన రాజ్య రమ యీతని వరించిన నెంత
బాగుండును! రాజసింహాసనమునకే వన్నెవచ్చునుగదా!
రత్న:- (తనలో) ఈయమ యపర పార్వతీదేవిగా గోచ
రించుచున్నది. పాదాభివందన మొనర్చుటకు డెందంబు
తొందరపెట్టుచున్నది. (నమిపించి యట్లానర్చిముకు
ళితకరకమలయై నిలుచును)

పార్వ:- రాజ్యాధికార సిద్ధిరస్తు! శోభన పరంపరాహృతి
రస్తు! విజయాభవ! (దీపించి చిటునవ్వులతోఁ గృపాదృష్టి
ప్రసరించుచు ముందుకు సాగిపోవును)

రత్న:- అవురా! నా వామనేత్ర మదరుచున్నది. నా కష్ట
ములు గట్టెక్కు సమయ మాసన్నమగుచున్నది గాబోలు!
(భగవతిని స్మరించుచు) అంబా!

కం॥ నీ కృపగల్గినచోఁగా

రాకులు డొల్లిన విధమునఁ రాలును గర్మల్

నా కైమోడ్పులు గొనవే

శ్రీకంఠుని రాణి యభయ చిన్హితపాణి!

(భక్తితో మొక్కుచు సాగిపోవును)

పంచమాంకము

చతుర్రంగము

(పురవీధి- అప్పావధానులు పిచ్చయ్యశాస్త్రి ప్రవేశము)

అప్పా:- ఈ కాలములో బ్రాహ్మణుడై పుట్టుటే పాపం. దినమెల్ల తరిగినను బట్టుమని పది రూకలేని గిట్టుబాటు గావు. ముష్టివాని సంపాదన పూతుకు ముప్పది రూపాయలు. నీతో నే నిక దిరుగలేను. ఈ ముష్టి సంపాదన ఎక్కడనైనను లభ్యమగును. మనము పెట్టిపుట్టితిమి. మనకుఁ గూటి కేలాటి యాటంక మిదివరకు వాటిల్ల లేదు- ముందు వాటిల్లబోదు. ఏమంటావు పిచ్చయ్యా! పిచ్చ:- అవుననుకో! కాని కట్టుకొన్న యిల్లాలు కడుపునఁ బుట్టిన పిల్లల పొట్టలు నింపే బాధ్యత మనకే పట్టియుండవలయునుగదా! “వర్షాకాలే ప్రయాణ దుఃఖమ్, యావనకాలే పురుష దాన్ద్ర్యమ్” అన్నారు పెద్దలు. పట్టరాని దానములు పట్టలేక చస్తున్నాను.

అప్పా:- ఎంత పిచ్చివాడవోయి పిచ్చయ్యశాస్త్రి! నీవు సార్థక నామధేయుడవు. యజనయాజ్ఞాధ్యయనాధ్యాపక దానప్రతిగ్రహ షట్కర్మనిరతులు విప్రలనుశాస్త్రాక్తి మఱచితివా? దానము పట్టుట మన జన్మహక్కోయి జన్మహక్కు. దానము పుచ్చుకొని దాత యొక్క పాపపంకిలము ప్రక్షాళనసేయు నధికారము మనదేనోయి- మనది. (ఱొమ్ము చఱచుకొనును)

పిచ్చ:- (హేళనగా) నిజము నిజము- ముమ్మాటికి నిజము. పరిగ్రహ మొక్కటియే గ్రహించితిమి; తక్కిన కర్మ

లన్నింటి కెన్నడో తిలోదకంబు లర్పించితిమి. అందు
లకే కదనోయి దానములుపట్టి వారి పాపాలు నెత్తిన,
బెట్టుకొని పుట్టగతులు లేకుండా పోవుచుంటిమి.

అప్పా:— అవుననుకో, చిన్ననాడు మన తల్లులు తలంటు
నప్పుడు నీ కరము మీదగు, నితరుని కరము క్రిందగు
ననుటకు బదులు పొరబడి నీ కరము క్రిందగు, నితరుని
కరము మీదగు నని దీవించియుందురు. ‘తల్లి దీవన
లవి యథార్థములగుగద’ (కూనిరాగము తీయును)

పిచ్చు:— అదుగో! బారెడు ప్రొద్దెక్కినది. మాటలతోఁ గోటులు
కట్టుట మాని సూటిగా బాటఁబట్టి చని పేటలోఁ బ్రవే
శించి యీ పూటఁ గర్తవ్యమును బాటించుముగాక! పద!
(ముందుకు దారితీయును)

అప్పా:— అస్తు! ప్రస్తుతము నా కాళ్ళు పీకుచున్నవి. నే
నొక్క యడగైనను ముందుకు జేయనోప; ఈ వృక్ష
చ్ఛాయ నించుక విశ్రమింతముగాక! (కూలఁబడి తన
కాళ్ళు తానే పట్టుకొనును)

పిచ్చు:— దాహం! దాహం! నోరెండుకొనిపోవుచున్నది;
నాలుక పిడుచగట్టుచున్నది; అబ్బా! భరింపలేను. ముందు
దాహముపశమింపజేసికొననీకున్న నీకు బ్రహ్మహత్యా
దోషము తగులునులే! నీకు పుణ్యము వచ్చును; వసంత
ర్తువులో చలివండిర పెట్టిన ఫలము దక్కును. (చేయి

పట్టి లేవబోవును)

(తెరలోఁ గలకలము)

అప్పా:- (ఉలిక్కిపడి తటాలున లేచి) అదియేదో కోలా
హల ధ్వని!

పిచ్చ:- అదిగో! మడించిన యేనుఁగు కట్టు తెంచుకొని
పీఠిన విడివడినది.

అప్పా, అయ్యో! అది నావైపే లంఘించుచున్నదే! హా!
హతోస్మి! హతోస్మి! (గజగజలాడును)

పిచ్చ:- అమ్మో! నాపైననే దాని క్రూరదృష్టి పడినది.
చచ్చితిఁ జచ్చితిని! (కంగారుగా నటునిటుఁ బరుగులు
తీయును)

అప్పా:- (పరుఁగెత్తబోయి యాగి వినుట కుపక్రమించి)
వింటివా? మంగళవాద్యనినాదాలు, జయజయధ్వానాలు.

పిచ్చ:- (తటాలున వెనుదిరిగి) కంటివిగదా! కఠికరమం
దలి సరసిజమాల.

అప్పా:- ఓహో! తెలిసినది దాని మఱుఁగు.

పిచ్చ:- ఆహా! ఏమిటో యద్దాని తెఱఁగు.

అప్పా:- ఈ దేశపు రాజు సంతానహీనుడై మరణించి
యుండును.

పిచ్చ:- గజరాజు నూతన రాజు నెన్నుకొనుటకు బయలు
దేరి యుండును.

అప్పా: సీ॥ హస్తీ హస్తంపు మాలాలంకృతుఁడు రాజు

సింహాసమున నాసీనుఁడగును

పిచ్చు: మంత్రి పురోహితామాత్య సేనాపతి

భృత్యవర్గములు సేవించు నతని

అప్పా: చాసీజనంబు లంతఃపుర కాంతలు

నడుగుల మడుగుల నందఁజేతు

పిచ్చు: రష్ట్ర సంపదలు నష్టైశ్వర్యములను గో

కొల్లులుగా సమకూరుచుండు

అప్పా: గీ॥ సర్వసన్నద్ధ చతురంగ సైన్య మతని

యాజ్ఞ లకు వేచియుండు నహర్నిశంబు

పిచ్చు: పూర్వపుణ్యవశముననె భూపతి యగు

వినమె “విష్ణ్వంశయే పృథివీపతి” యన.

అప్పా:- ఆహా ! యీ యదృష్ట దేవత నన్ను వరించిన
నెంత బాగుగా నుండును!

పిచ్చు:- ఔరా! యీ భాగ్యలక్ష్మి నన్నలరించిన నెంత
మంచిగా నుండు! (ఉభయు లొకరినిఁగాదని యొకరు
ముందుకు బోఁబోదురు)

అప్పా:- ఓరీ! పిచ్చయ్యా! యీ పిచ్చిచేష్టలుడిఁగి ప్రకృతుఁ
దొలఁగిపో. (కోపముతోఁ జూచును)

పిచ్చు: వారీ! అప్పన్నా! నీ వెట్టివేషాలింకఁ జాలించు. ఇదేమి
సంతర్పణముకాదురా- అప్పముంచి దొప్పమింగుటకు.
(పండ్లు బిగించును)

అప్పా:- ఔనురా! బిచ్చకత్తియ కుచ్చిళ్ళు లాఁగి పచ్చి
పులుసుతో నభిషేకం చేయించుకొనుటరా! (వెక్కిరిం
చుచు ముందునకుఁ బోఁబోవును)

పిచ్చ:- (తెక్కపట్టి) నా కడ్డము రాకు. నాకుఁ బిచ్చిరే
గిందంటే చచ్చావనుకో. (ప్రక్కకు లాఁగును)

అప్పా:- (విడిపించుకొని) చూడురా! ఆ యాప్యాయపుఁ
జూపులతో నాహ్వనించే దెవరినో! (ముందుకుసాఁగును)

పిచ్చ:- (అడ్డము నిలిచి కనీతో) నిన్నేరా నిన్నే- తొండ
ముతోఁ జిక్కవట్టి, కాలిక్రిందఁబెట్టి త్రొక్కి నెత్తులు
క్రక్కించెద నని చూచుచున్నదిరా కాకునూరి కుంకా!

అప్పా:- (దాటివచ్చి, క్రౌర్యమునఁ జూచుచు) నిన్నేరా
నిన్నే- కోఱలతో జీఱి దూరముగా పాటవేసెదనని
క్రూరముగాఁ జూచుచున్నదిరా- పుంగనూరి వెధవా!
(ఇద్దఱును నేనంటే నేనని కలియఁబడి కొట్లాడుకొను
చుందురు. కరిరాజు వారినిఁ గాదని దాటిపోవును)

పిచ్చ:- హా! హతవిధి! ఈ మతిమాలిన మత్తేభము మనల
నుభయులను గాదని ముందునకు సాఁగిపోవుచున్నదే!
(నిరాశతో చూచును)

అప్పా:- (తేలుకొని- తల పంకించుచు) అది మనవలె
బుద్ధిహీనమైనది కాదు. దానికి బాగుగా తెలియును. ఈ
తెలివితక్కువవారికి, దురాశాదూషితులకు రాజ్యార్హత
లేదని.

పిచ్చు: క॥ ఇద్దఱు పోట్లాడినచో

ముద్దుగ లాభంబుఁ బొందు మూఁడవవాఁడే

అప్పా: యెద్దికతో వినలేదే?

పెద్దలు సెప్పంగఁ 'గోతి పిల్లలకత' మున్.

పిచ్చు:- సరే! కాని, ప్రస్తుత మీ రాజయోగము పట్టనున్న
యా భాగ్యశాలి యెవఁడోకదా!

అప్పా:- చూతము పద. (ముందునకు నడుతురు)

పిచ్చు:- ఓహో! ఆ యెదురుఁగా వచ్చువాఁడు రాకుమా
రుడే కానోపు.

అప్పా: తే. గీ॥ అపర మన్మథుఁ డందంబునందు, శౌర్య
మందు రెండవ శ్రీరాముఁ డనగనొప్పు

పిచ్చు: పదియునాణేండ్లు నిండని ప్రాయమౌర!

పొడమలేదింక మీసాలు మోమునందు.

అప్పా:- చూడుము చూడు మా యిభరాజ మాతని నెదు
ర్కొనుటకే యేగుచున్నట్లున్నది.

పిచ్చు:- కనుము కనుము. ఏమి దాని యుత్సాహము! పెద్ద
పెద్ద యంగలు వేయుచున్నది.

అప్పా:- అయారే! వనజమాల వాని గళమునఁ బడనే
పడినది.

పిచ్చు:- వాన్ని నమాంతము తొండముతో లేవనెత్తి తన
కృష్ణంబున నధిష్ఠింపజేసికొనినది.

అప్పా:- రాజకుమారుని గళము కౌఁగిలింతుకొనుటచే
మాలావికాస మినుమడించినదిగదా!

పిచ్చ:- రాకుమారుని యుపస్థితివలన దంతిరాజము ప్రకా
శము ద్విగుణీకృతమైనదినుమా!

అప్పా:- తే. గీ॥ తప్పకుండ దొర్లకుఁ బప్పుదప్పళాలు
కుప్పలప్పాలు దొప్పలకొలఁది నేయి (గంతులిడును)

పిచ్చ:- కప్పరంపు విడాలు, సత్కారములకు,
గొప్ప దక్షిణలకు నేమిఁ కొదువలేదు (చంకలుకొట్టును)

అప్పా:- బిరబిర పోదము పద!

పిచ్చ:- సరసర నడుతుము గద!

(ఇద్దరు నిష్క్రమింతురు)

పంచమాంకము

పంచమ రంగము

(నగర చతుష్పథము—ప్రవేశము రత్నాకర
చంద్రకాంతులు)

రత్నా:- మిత్రమా! చంద్రకాంతా! యుంఝావాతోపేత
కుంభవృష్టి కురియుచుండఁగాఁ గన్నులకు మిఱుమిట్లు
గొల్పు మెఱుములతోఁ గుండియల నడలినపంజేయు ఫెళ
ఫెళారావములు సేయు నుఱుములతోఁ బ్రకృతి కాళ
రాత్రివోత బీభత్సరూపము దాల్చిన యర్ధరాత్రిసమయం

బున ఘోరారణ్యంబున మనలఁబాసి తప్పిపోయిన నా
 ప్రియురాలును, నీ యనుంగు సహోదరియునగు రత్న
 కాంఠ జాడ లింతవఱకుఁ దెలియవాయె; హా! రత్న
 కాంతా! నీ వెచ్చటనైనను క్షేమముగా నుంటివిగదా!
 నాకు దక్షిణాక్షివిక్షేపము గలుగుచున్నది. అవి శుభ
 సూచకమందురు కాని యీ మందభాగ్యుఁ డింకను
 శుభముల నాకాంక్షించుట హాస్యాస్పదము గదా!
 (కన్నుల నీరు నించును)

చంద్ర:- సఖా! రత్నాకరా! నీకుఁ జెప్పఁదగినవాఁడను
 కాను. కాని యప్పుడే నిరాశఁజెందుట నీబోటి ధీరవరు
 నకు భావ్యంబే? శాస్త్రవాక్యంబు లేనాఁటికి నసత్యం
 బులు గానోపవు. నా సహోదరి రత్నకాంఠ మనవలెనే
 మనకై వగచుచు నెచ్చోటనో యొకచోటఁ గుశలము
 ననే యున్నదని నా విశ్వాసము.

(బల్లి పలుకును)

రత్నా:- (వినుట కుపక్రమించి) అదిగో! గౌళిపలుకు. నీ
 మాటలు యథార్థములగుగాక!

చంద్ర:- “యథార్థములగుగాక” యననేల? అవి ముమ్మా
 టికి సత్యంబులు. ఇదిగో నా కుడిభుజము పడేపడే
 యదరుచున్నది. శుభవరంపరలు మనల వెదకుచు రా
 నున్నవి. (ముందునకు నడతురు)

(ప్రవేశము - మిత్రకీర్తి)

మిత్ర:- కాలమేఘములవలెఁ గ్రమ్మియున్న కష్టములు
 భగవదనుగ్రహ తీవ్రవాయువులచేఁ బటాపంచలగుట
 తథ్యము. మత్స్యాచితమా యోపాయానుసారము కీరవాణి
 వీరానాయకుని స్వస్థిధముల వంచించి, తన నేర్పు
 వలన సునాయాసముగా వానినిఁ బట్టుటకు వలపన్ని
 సిద్ధముగా నున్నది. ఇప్పుడు ప్రమదాదేవి రాజీవాసము
 నందువలెనే సకల రాజోపచారములు గొనుచుఁ బ్రియుని
 దర్శనమునకై చంద్రచకోరన్యాయమున నెదిరిచూచు
 చుండునుగాఁబోలు. కాని రత్నాకర చంద్రకాంతుల
 జూడ లింతవర కెంతమాత్రమును దెలియవయ్యె. నాకే
 స్వయముగా రంగప్రవేశము గావించవలసి వచ్చినది.
 ఈ విజయపురమం దొకింత వెదకిచూచెదఁగాక! (ముందు
 నకుఁ బరికించి) యెవరో యిద్దఱు రాకుమారులవలెఁ
 గానవచ్చుచున్నారు. నగర శృంగాటకముఁ జేరఁజను
 చున్నారు. (కొంచెము ముందున్నకుఁజని) పారుమా
 రాజకుమారులే యైయుందురురేమో! డగ్గరి విచా
 రించెదఁగాక! (పరిక్రమించును - రత్నాకర చంద్ర
 కాంతు లెదురుగాఁ జేరవచ్చి మిత్రకీర్తినిఁ బోల్చుకొని
 సమీపింతురు)

రత్నాకర చంద్రకాంతులు:- సేనాపతీ! మిత్రకీర్తి!

మిత్ర:- రాకుమారులారా! రత్నాకర చంద్రకాంతులారా!
 (పరస్పర గాఢాలింగనమొనర్చుకొని యానందబాష్పము
 లోలుకుదురు)

మిత్ర:- రాకుమారులకుఁ గుశలమేగదా!

రత్నా:- మాకెల్ల కుశలమే. మాతాపితల క్షేమసమాచార
 ములు విన పీను లుల్విళ్ళూరుచున్నవి.

మిత్ర:- దేవుని దయవలన వారలందఱకును క్షేమమే!

చంద్ర:- యవరాణి పశ్చిమదాదేహికి భద్రమా?

మిత్ర: గీ॥ ఆపదలు సంపదలు వచ్చు నణఁగుచుండు

రాత్రి దినములవోలె ధరణీనిఁ గనమె?

సర్వమంగళ దయయున్న సర్వమంగ

ళములు సమకూరు సుమ; సుఖాంతమగుఁ గడకు.

రత్నా:- మిత్రకీర్తి! ప్రమదాదేవి కుశలమడుగ నాపదలని
 సంపదలని యేదో మభ్యపెట్టుచున్నావు. దైవమా! నా
 ధర్మపత్ని ప్రమదాదేవి కుశలవార్తయే నా చెవిఁబడుఁ
 గాక! హా! పతివ్రతాలలామా! నిన్నుఁ గన్నుఁగి
 నడురేయి విడిచి వెళ్ళిన యీ పాపాణ్ణాదయుని
 పాపమునకు నిష్కృతిఁగలదే? మనోహారిణీ! నిన్నుఁ
 జేరి నా యపరాధమును మన్నించుమని పొర్లిరించు
 సదవకాశ్చరీ నిర్భాగ్యున కబ్బుఁగాక! (కంట పీరు
 పెట్టును)

చంద్ర:- సేనాపతి మహాశయా! ప్రమదాదేవి కుశల సమాచారము త్వరగా వినిపించి మా వీనులకు విందొనర్తువు గాక !

మిత్ర:- యువరాజా! దుఃఖముడుఁగుము. ప్రస్తుతము ప్రమదాదేవికి సర్వవిధములఁ గుశలమని ధైర్యముగా నొక్కివక్కాణించుచున్నాను. ధైవవశాత్తు ఆయమ దుశ్శీలుని కుతంత్రములవలన దొంగలఱేడగు వీరానాయకుని పాతాళ గృహమున బందీగా నున్నది. (మధ్యలో)

రత్న:- హా! సుకుమారీ! రాకుమారీ! నీ వెట్టి దురవస్థకు లోనైతివి. దీని కంతటికి యీ కఠినాత్ముని మూర్ఖపు పట్టుదలయే కారణము కాదే? హా! వయస్యా! చంద్ర కాంతా! (కొంగిలించుకొని)

క॥ విననైతి జనకు నాజ్ఞలు,
కననైతిని నీ హితోక్తి, గాంత పలుకులన్
ఘనమునఁ గైకొననైతిని,
చెనఁటిని దుర్వార్త నేఁడు చెవిఁగొనవలసెన్.

చంద్ర:- మిత్రమా! ఇంతమాత్రమునకుఁ జింతలనేల? మిత్రకీర్తిని సాంతముగా వినిపించి సుఖాంతము సేయ నిమ్ము. (వీపు నిమిరుచు నోదార్చును) మిత్రకీర్తీ! వినిపింపుము నీ యుదంతమంతయును.

మిత్ర:- కాని ప్రభూ! మన కీరవాణి చాకచక్యము నేర్పుఁ

గూర్చులవలన నాయమ స్వీయాంతఃపురము నందువలెనే
సమస్త రాజోపచారములు, రాజీమర్యాదలు పొందుచు
రవిచక్రవాకన్యాయమున మీ దర్శనమునకై తెన్నులు
చూచుచున్నది. మిగిలిన విషయములు తరువాత రిక
కొలది వివరముగా విన్నవింతును.

రత్నా: (క్రోధవివశుడై కరవాలము దూసి ఝళిపించుచు)
ఓరీ! రాజద్రోహి! దుశ్శీలా—

ఉ॥ అంతకు చెంతకంపెద ఖరాసికి నెత్తుటఁదీర్చి దాహ
చంద్ర: (ఉగ్రుడై) మిం
తంతలు ముక్కముక్క లొనరించెద దేహము,
కాకగృధ్రముల్
సంతసమొంద విందుల నొసంగెద;
మిత్ర: నాశ్రమలేల మీకు? ని
శ్చింతగ నుండుఁడీ హతము చేసితి నెన్నడొ నేన
వానినిన్.

రత్నా:- బాగు బాగు; నీ విశ్వాసపాత్రత సంతృప్తవనీయము.

మిత్ర:- (వినముగిడై) ఇది నా విధి.

రత్నా:- అవునుగాక! నీ వొనర్చిన మేలు చిరస్మరణీయము.

దానికిఁ బ్రతిఫల మెట్లు చెల్లెంతునా యని యోచించు
చున్నాను.

చంద్ర:- అట్టి సదవకాశము తప్పక వచ్చుగాక!

రత్నా:- (స్థిమితహృదయఁడై ముందునకుఁ బరికించి)
అల్లదే చతుష్పథమున నొక పురుషుఁడు నిలబడి
యున్నాఁడు. వానిఁ గని పౌరులు భయభక్తులు ప్రద
ర్శించుచున్నారు.

చంద్ర:- (పరికించి చూచి) ఓహో! పురుషుఁడు కాఁడు;
పురుష విగ్రహము.

రత్నా:- (ముందునకు నడచి) ఔనాను! ఆహా! యేమి
శిల్పచాతుర్యము!

మిత్ర:- జీవకళ యుట్టిపడుచున్నది

రత్నా:- (సమీపించి) హా! ప్రేయసీ! రత్నకాంతా!
(మీఁదఁబడి కౌఁగిలించుకొనును)

చంద్ర:- హా! భగినీ! రత్నకాంతా! (పాదములంటి ముద్ది
డుకొనును)

మిత్ర:- (విభ్రాంతితో) ఓహో! యేమి విచిత్రము! పురుష
విగ్రహమును స్త్రీరూపిణిగా సంబోధించి చింతాభరమాన
సుతై వీ రుభయులు వివశులగుచున్నారు.

(రక్షకభటుఁడు ప్రవేశించును)

రక్ష:- ఇప్పుడు మీ రుభయులు బంధితులు.

రత్నా:- కారణము?

రక్ష:- రాజద్రోహము.

చంద్ర:- మేమేలాటి రాజద్రోహ మొనర్పలేదే!

రక్ష:- ఇయ్యది యీ దేశపు మహారాజు విగ్రహము. దీని నవమానపఱచుట రాజదోహము.

(రత్నాకర చంద్రకాంతులు విభ్రాంతచిత్తులై నిరుత్తరులై చూతురు. మిత్రకీర్తి బెంబేలుపడి యేమియుఁ దోచక కొయ్యఁబాటి నిల్చును)

రక్ష:- ఊ! నడువుడి.

(రత్నాకర చంద్రకాంతులఁ గొనె రక్షకభటుఁడు నిష్క్రమించును. మిత్రకీర్తి భిన్నవదనుడై వారిని వెన్నంటి చనును)

షష్ఠాంకము

ప్రథమ రంగము

(రహస్య సమాలోచన మందిరము - రత్నకాంత

మహారాజు స్వీయరూపమున ప్రవేశము)

రత్న:- (స్వగతము) ఆహా! నా ప్రజలెంత రాజభక్తిపరాయణులు. నా ప్రచ్ఛన్నవేషము బహిర్గతమైనను వన్నెతమ మహారాజుగా గుర్తించి గౌరవమర్పాదల సేవించుచున్నారు. ప్రస్తుతము రత్నాకర చంద్రకాంతుల పునస్సమాగమనమువలన నా మన మొకింత స్థిమితపడినది. కాని రాకుమారుండు, తన పట్టపురాజు పరిమదాదేవి

ః ధివశంబున దొంగలజేనికిఁ జిక్కుపడినదను సంగతి తెలిసినప్పటినుండి దుస్సహ దురంత సంతాపంబున దురపిల్లుచున్నాఁడు. ఆపె కారాగారవాస మంతఃపుర నివాసముకంటె సౌఖ్యదాయకంబనియు, బ్రియుని వియోగబాధ మాత్రమే యామెకు దుర్భరమనియు, దదుశశమనోపాయంబులు సర్వవిధంబులు సంసిద్ధంబులనియు మిత్రకీర్తి యెంత నచ్చఁజెప్పినను మనశ్శాంతిఁ బొందఁడాయె. అతని సుఖదుఃఖంబుల సమభాగినినైన నే నెట్లులోపఁగలను ? ఇప్పుడు, మత్ పితృవ్యుల రాజ్యము హరించి, వృద్ధ మహారాజులఁ గారాగార నివాసులఁ గావించిన యా దురాకృమణదారులును, దురహంకారులునైన జేదిపుర సింహగిరి రాజులగు జయంతదేవ విక్రమవర్మ దుష్టద్వయ దుర్మదమడంచి బుద్ధిసెప్పుటకు చంద్రకాంత ద్వితీయుడగు మత్స్య యుడు దండెత్తి వెడలెనుగదా! దైవానుగ్రహమున విజయలక్ష్మి యాతని వరించుఁగాక!

(మహామంత్రి ప్రవేశము)

మంత్రి:- (తనలో) అదిగో! మహారాజులవారి కళకళలాడు ముఖకమలమునం దేలకో విచార హిమబిందువులు పొడఁగట్టుచున్నవి. ఆమె కిప్పుడు రత్నాకర చంద్రకాంతుల విజయ సమాచారమును వినిపించి మదికి నెమ్మది

గూర్చెదఁగాక! (ప్రకాశముగా) జయము జయము!
మహారాజులవారికి.

రత్న:- మహామంత్రులు నేడేదో శుభవార్త తెచ్చినారని
వారి ముఖవళికలు చెప్పకయే చెప్పుచున్నవి. అవునా?
(ఈషడ్వికసితవనజవదనయై చూచును)

మంత్ర:- (ఉత్సాహముతో) అవును! సరిగాఁ జనిగట్టితిరి.
మన రత్నాకర మహావీరులు యుద్ధమున శత్రువుల గడ్డి
కఱపించి పరాభూతులఁ గావించి, రాజ్యము మీ పిన
తండ్రిగారికి స్వాధీనపఱచి విజయదుందుభులు మ్రోగిం
చుచు వేంచేసినారు. యువరాజులవారిని రాజమర్యాద
లతో నెదుర్కొని పురప్రవేశము గావించి తమ కీ శుభ
వార్త నివేదించుటకు వచ్చియున్నాను. వివరములు
రత్నాకరుల ముఖమున విదితములగును.

రత్న:- (విప్పారిన ముఖముతో) మహామంత్రీ ! చాల
సంతోషము. మీ యాదరాభిమానములకు, బుత్తికా
వాత్సల్యతకు ధన్యవాదములు.

మంత్ర:- మీ రట్లు సెలవీయవలదు మహారాజీ! ఇది మా
కర్తవ్యము. పంశపరంపరాగత రాజభక్తి.

(ప్రతీహారి ప్రవేశము)

ప్రతీ:- (తలవాంచి) రత్నాకర రాకుమారులవారు వేంచేసి
యున్నారు.

రత్న:- తత్తణమే ప్రవేశింతురుగాక!

(ప్రతీహారి నిష్క్రమణ- రత్నాకరుని ప్రవేశము)

రత్న:- (చిఱునవ్వుతో) సమరవిజయులగు రాకుమారులకు సుస్వాగతము. తమరి బాహుబలపరాక్రమము లభినందనీయములు.

రత్న:- ఈ విజయ బాసికము మీ నొసటనే ప్రకాశించును. నేను నిమిత్తమాత్రుడను. (క్రీగంటఁ జూచును)

రత్న:- ఇయ్యది మీ యనురాగమునకుఁ బ్రతీక. మా వంశ పరంపరాగత రాజ్యమునుఁ బునస్థాపన గావించి సుప్రతిష్ఠిత మొనరించినందులకు మీ కెంతయు ఋణపడియున్నాము.

మంత్రి:- ఔను! ప్రమదాదేవిని బంధవిముక్తను గావించి తద్ఋణవిముక్తుల మయ్యెదముగాక!

రత్న:- (అశ్రుపూరిత నేత్రుండై) అట్టి శుభఘడియ యెన్నటికైనను వచ్చునా! ఆ సుముహూర్తమునకై నా యంతరంగ మెంతయో తహతహలాడుచున్నది. (దుఃఖించును)

రత్న:- విచారించకుఁడు! తప్పక యా సమయము వచ్చును. (కన్నీరు తుడుచును)

మంత్రి:- ఇకమీఁదట నదే ప్రయత్నము. ధైర్యమూనుడు (ఓదార్చును)

రత్న:- (అనుమానముతో) నా యనుంగుఁ డమ్ముఁడు చంద్రకాంతుఁడు రాఁడేమి!

రత్నా:- ఎట్లు వచ్చును?

రత్న:- (మాటతెంచి- భయమ్ము నయనములఁ దొంగి
చూడ) అయ్యో! యేమైనది? దైవమా! యెట్టి దుర్వార్త
యు నా శ్రవణగళము గాకుండుగాక! తమ్ముడు
క్షేమమే యని యొక్క మాటచెప్పుడు ప్రియా! ఒక్క
మాట- ఊ! చెప్పుడు తొందరగా (ప్రాధేయపడును)

రత్నా:- క్షేమమే! (నొక్కివక్కాణించును) ఆతఁడిప్పుడు
కనకాపుర మహారాజు.

రత్న:- నిక్కమేనా? పరిహాసము కాదుగదా!

రత్నా:- ముమ్మాటికి నిక్కము. అమ్మో! మహారాజులతోఁ
బరిహాసమాడి బ్రతుకఁగలమా?

మంత్రీ:- విజయోత్సాహ విభ్రాంతిలో నాకుఁ జంద్రకాంత
మహారాజు రాజ్యపట్టాభిషేక విషయ విస్మరణ యేర్పడి
నది. క్షంతవ్యుడను.

రత్నా:- వృద్ధ రాజదంపతులు కుమారరాజు చంద్రకాంతు
నకుఁ బట్టముగట్టి, తాము వాసప్రస్థాశ్రమము స్వీకరించ
నిశ్చయమై యున్నారు. వారిప్పుడు తమ చేతులార
మన వివాహమహోత్సవము జరిపించుట కువ్వెళ్ళారు
చున్నారు. మీ పినతల్లి యిప్పుడు పశ్చాత్తాపప్రక్షా
ళిత విశుద్ధ మనస్కయైనది. అంతియేకాదు, చంద్ర
కాంతునకోడిన విక్రమవర్మ తన కూతురు పంచకవలీని

మీ తమ్మునకిచ్చి వివాహమొనర్చుట కొడంబడినాఁడు.
రత్న:- (ఆతురతమాననయై) నా ముద్దుల తమ్ముని నేను
శీఘ్రముగాఁ జూడవలయును.

రత్న:- రాజ్యములో శాంతిభద్రతలు స్థాపించి, రక్షణ
వ్యవస్థ గావించి, అక్కగారి దర్శనమునకు వచ్చెదనని
మీకుఁ జెప్పుమని నా ద్వారా చెప్పిపంపినాఁడు చంద్ర
కాంత మహారాజు.

మంత్రి:- ఇంక మహారాజులకు నెమ్మది యగుగాక!

రత్న:- హమ్మయ్య! ఇప్పుడు రత్నాకర మహారాజు మదికి
నెమ్మది గూర్చుటయే మిగిలినది.

మంత్రి:- అదియును సమకూరినట్లే యని నా విశ్వాసము
ప్రమదాదేవి యోగక్షేమము లారయ నేగిన మిత్రకీర్తి
రాకయే తడవు.

(ప్రతీహారి ప్రవేశము)

ప్రతీ:- (వినముగ్ధై) మిత్రకీర్తులు తమ యాజ్ఞకై వేచి
యున్నారు.

రత్న:- వెంటనే ప్రవేశపెట్టుము.

ప్రతీ:- చిత్తము! (తలవంచి వెనుక వెనుకగా నిష్క్రమించును)

మిత్ర:- (నమ్రశీర్వుడై) మహారాజులవారికి, వజ్రనగర
యువరాజులవారికి నభివందనములు.

రత్న:- మిత్రకీర్తి! నీ రాజభక్తి విశ్వాసపాత్రతలు ప్రశంస
నీయములు- నాదర్శప్రాయములును.

రత్న:- సేనాపతి! ప్రమదాదేవికి భద్రమా? మా మాతా
పితలకు క్షేమమా? మన పౌరులందఱకును, గుశలమా?

మిత్ర:- స్వామి! ప్రమదాదేవికి భద్రము. ఆమె కే ప్రమా
దము వాటిల్లకుండ మన కీరవాణి కంటికి టెప్పవోలె
గాచుచున్నది. మీ తలిదండ్రులగు వృద్ధమహారాజ
దంపతులకు సర్వవిధముల క్షేమము. మన ప్రజకెల్ల
గుశలము. మహామంత్రిలు రాజదంపతుల నోదార్చుచు
నతి జాగరూకతతో రాజ్యరక్షణ గాంచుచున్నారు.
దేవరచారి క్షేమసమాచారములు వారి కెప్పటికప్పు
డందఁజేయఁబడుచున్నవి. తమరి మాతాపితలు యువ
రాజ దంపతుల రాకకై చాతకపక్షి వర్ష బిందువులకు
నోరు తెఱచుకొని యుండునట్లేదిరిచూచుచున్నారు.

రత్న:- మిత్రకీర్తి! నీవు మాకు బరమాప్తుఁడవు. ప్రమదా
దేవి రక్షణకొఱకే నిన్నామెతోబాటు మా చెంతఁజేర్చి
నాడు భగవంతుఁడు. నీ మేలు మఱువరానిది.

మిత్ర: ప్రభువుల దయకుఁబాత్రుఁడైన మిత్రకీర్తి ధన్యుఁడు.
మంత్రి: మహారాణీ! ప్రమదాదేవి బంధవిమోచనకై పూహ
రచన మన తత్క్షణ కర్తవ్యము.

రత్న:- మిత్రకీర్తుల పూహబలమే దానికి రూపకల్పన
నేర్పఱుచుఁగాక!

రత్న:- మహామంత్రిల మేధాశక్తి దానికి మెఱుగులు
దిద్ది తుది నిర్ణయము గైకొనుఁగాక!

మిత్ర: శత్రుస్థావర మొక పాతాళదుర్గము. అది దుర్గమము,
దుర్భేద్యమును. వైరియొక్క యర్థబలాంగ బలము
లసాధారణములు, ననూహ్యములును. వాని చారనంచా
రము లగమ్యగోచరములు. మనము మనకుగల సర్వ
బలములతో రహస్యముగా నకస్మాత్తుగా చక్రవ్యూహము
పన్ని ముట్టడింపవలయును. ఇది నాకుఁదోచిన విచారము.

రత్న:- బాగుగా నున్నది. (మంత్రి నుద్దేశించి) దీని నిర్ధా
రణాధికారము నాచరణభారము మహామంత్రిల భుజ
స్కంధములే వహించ సమర్థములు.

మంత్రి:- ఇయ్యది యత్యంత రహస్యము పరమగోప్యము.
ఇది దండయాత్రకాదు; కేవల మొక విహారయాత్రయో,
తీర్థయాత్రయో యగును. మన సేనలు మారువేషము
లతో బయలుదేరి, యేకకాలమున ముట్టడించవలయును.
విరోధి బలములు మన సేనాజాలమునఁ జిక్కునంతవఱకు
నీ రహస్యవాసన సహితము రిపులకందఁగూడేద్దునుమా!
వజ్రనగర సేనలను మిత్రకీర్తియు, కనకాపుర సైన్యములఁ
జంద్రకాంతమహారాజును, విజయపురి బలముల యువ
రాజు రత్నాకరులును నడుపవలయును. మహారాణి
రత్నకాంతాదేవి నేతృత్వమన నీ యాత్ర సాగును

రత్న:- మహామంత్రిలే యీ మహాయాత్రకు మార్గ దర్శకులు.

రత్న:- తథాస్తు!

మంత్రి:- మన రాకుమారు లపరకుమారులు.

రత్న:- మహామంత్రిలు ద్వితీయ బృహస్పతులు.

రత్న:- మహామంత్రిల బుద్ధిబలము, రత్నాకరుల దోర్బలము, మిత్రాక్షిర్తుల యుక్తిశక్తు లేకమైన ద్రిమూర్తుల యనల్ప శక్తులే శక్తివిహీనములైనప్పు డల్ప చోరనాయకుడెంత? వాని స్వల్పబల మెంత?

మిత్ర:- ఒక్క మనవి- మన సేనలన్నియు నాశ్వీజ బహుళామావాస్య యర్ధరాత్రి సమయమున నొక్కమ్మడిగాఁ గోటనాక్రమించవలెను. అనాఁడక్కడ వ్రతాంతము.

వారందఱు సుష్టుగాఁ దిని, తప్పత్రాగి మైకమున మైమఱచి తూలుచుఁ బడియుందురు. వారల శస్త్రాస్త్రములెల్ల దేవీ సన్నిధి భద్రపఱువఁబడి యుండును. బహుశః యుద్ధావసరము రాకయే యరిసమూహములు మూకుమ్మడిగా మనకు వశములగును. ప్రమదాదేవితోఁబాటు విజయ లక్ష్మీదేవియు మనకు దక్కును.

రత్న:- తథాస్తు! ఇఁకఁ గొలుపు సాలింతము.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

షష్ఠాంకము

ద్వితీయ రంగము

(పాతాళదుర్గములో బండిగృహము- ప్రమదాదేవి

పూజించుచుఁ బ్రవేశము)

ప్రమ: ఉ॥ పార్వతి! యంబ! హైమవతి! భక్తసురద్రుమ!

పంకజేక్షణా!

శర్వని ప్రేమపాత్ర! యుమ! శాంభవి! దుర్గ!

శుభప్రదాయినీ!

సర్వనియంత్రీణీ! గిరిజ! సాంబసదాశిపురాణి! యీశ్వరీ!

దుర్విధిఁబారద్రోలి ననుఁ దోయజపాణిరొ! ప్రావవే

దయన్.

భక్తవత్సలా! మదీయ మండలవృత్త దీక్ష భవదీయ
కరుణాకటాక్ష విశేషముచే నిర్విఘ్నంబుగాఁ బరిసమాప్తం
బైనది. త్రిలోచనా! బంధవిమోచనంబును బ్రీయసమా
గమంబును సమకూర్చు భారంబు నీ యధీనంబు.
ఆపన్నరక్షకా! విపన్ననగు నన్ను మన్నించి ప్రసన్ను
రాలవై యాసన్న విపత్తులనుఁగడి యుద్ధరించుము. నీ
కివే నా సహస్రనన్నుతులు. (పుష్పాంజలు లిడి సాష్టాంగ
ప్రణామము లాచరించును)

(ప్రవేశము ఖైరవి)

ఖైర:- జయము జయము దేవీ! దేవీపరిపూర్ణానుగ్రహం

బునకుఁ బాత్రురాలవైతివి. మహారాజకుమారులు రత్నాకర యువరాజులవారు తమ బంధుమిత్ర సహాయసమేతులై, చతురంగబలోపేతులై యీ పాతాళదుర్గమునుఁ జక్కార వ్యూహమునఁ బరాక్రమించి యాక్రమించినారు. కోటలోని వీరానాయకుని బలము లన్నియు దీక్షాంతములగు విందుల వినోదముల మునిగి తేలుచున్నవి. ఈ స్థితితో వీరానాయకుని పరిస్థితి బోనులోఁ జిక్కిన పులివలె నేర్పడినది. వాని బలపరాక్రమంబులు ధైర్యసాహసంబు లియ్యెడ నిష్క్రియోజనంబులయ్యె.

(తెరలో కలకలము)

ప్రమ:- అల్ల దే కోటలో కోలాహల ధ్వనులు. (భయపడుచుండును)

భైర:- దేవీ! నిర్భయముగా నుండుము. భయము మనకు భయపడి పలాయనము చిత్తగించి శత్రుహృదయకుహరములలోఁ దలఁదాఁచుకున్నది. నే వెళ్ళి వివరములరసె వచ్చెదను. (నిష్క్రమించును)

(తెరలో వీరనినాదములు - శౌర్యాలాపములు)

ప్రమ:- (వినుటకుపక్రమించి) అదిగో! వీరనినాదములు - మనవారు లోనఁబ్రవేశించి యుందురు. అల్ల దే శౌర్యాలాపములు. ఉభయులు యుద్ధమునకుఁ దలపడియుందురు. అయ్యో! ఆర్తరావములు, హాహాకారములు

కర్ణ విదారకములుగా నున్నవి. (చెవులు మూసికొనును)
ఇయ్యవి మా బలములవి కాకుండుగాక! జగద్రక్షక
యగు దాక్షాయణీదేవి నిర్వేతుకాక్షీణ దాక్షిణ్యపీక్షణము
లనుక్షణము నాపైఁ బ్రసారితములగుచుండ నపజయ
శంక రానేల? (జయజయధ్వానములు వినుట కుపకర్ష
మించును) 'తెరలో - రత్నాకర మహారాజుకు జయము!
జయము! రత్నకాంత మహారాణికి జయము! జయము!'
ఈ జయఘోషలు రత్నాకర మహారాజు విజయమును
వేనోళ్ళ ఘోషించుచున్నవి. నేడుగాదే మిత్రకీర్తి కీర
వాణుల నిర్విరామ ప్రయత్నము, మదీయు వ్రతనిర్వహ
ణానవరత యత్నము సఫలీకృతములైనవి.

(భైరవి ప్రవేశించును)

భైరవ:- రత్నాకర మహారాజు విజయ శుభవార్త మీకుఁ
గర్జితస్వరముగా వినఁజేయుటకు నే నెంతయు నుత్సాహ
పడుచున్నాను. వీరానాయకుఁడు సహమంత్రిసేనానా
యక సైన్యపరివారుఁడుగా మహారాజులకు సర్వస్వ
శరణాగతుఁడైనాఁడు. రాజాజ్ఞానుసారము వానిని మదే
భంబుకైవడి శృంఖలాబద్ధుని గావించి మీ పోదాక్రాం
తునిఁజేయుటకై మిత్రకీర్తులు మీ సన్నిధికి గొనితెచ్చు
చున్నారు.

(శృంఖలాబద్ధుఁడైన వీరానాయకునితో మిత్రకీర్తిప్రవేశము)

మిత్ర:- యువరాణులవారికి జయము! జయము! తన పరి
రక్షణలో నున్న యజమానురాలికి హఠాత్సంభవిత విప
న్నివారణాశక్తతకు మీ హితుడపరిమిత సంతప్తమా
ననుడగుచున్నాడు. క్షమార్హుడయ్యెడుగాత!

ప్రమ:- మిత్రకీర్తి! విధివశఘటిత సంఘటనకు నెవరు
బాధ్యులు? ఈ విపత్సాగరమున మునిగితేలుచున్న నా
జీవిత నావను దరిజేర్చిన నావికుడవు నీవేగదా! నీకు
సదా కృతజ్ఞురాలను.

మిత్ర:- అమ్మా! యెంతమాట! ఇది యంతయు మీ
యాశ్రిత వాత్సల్యమునకుఁ బ్రబల సాక్ష్యము. (శీరా
నాయకు నుద్దేశించి) నాయకా! రాణిగారి పాదాక్రాం
తుడవై క్షమాభిక్ష యాచించుము.

శీరా:- (దేవికి పాదాభివందన మాచరించి, కరములు ముకు
ళించి) దేవీ! యీ యున్నాడుఁడు విమోహితమతియై
హితాహితముల మితనెఱుంగక యొక నతీమణిని హ
రించి బందీగా నొనరించి యిబ్బందులపాలు గావించి
నందుల కెంతేనియు డెందంబునందుఁ గొందలమొందు
చున్నాడు. ప్రమదాదేవి సాన్నిధ్యప్రభావంబునను,
కాశికాదేవి సన్నిధి సేవా మహిమంబున నీ దుర్మదాం
ధుడప్పటికిఁ దన తప్పును గ్రహించి యొప్పికొను
స్థితికి నెదిగియున్నాడు. ఈ దుష్టునిఁ దగువిధి శిక్షించి

రక్షింతురని యీ దీనుఁడు సాపేక్షగా నాకాంక్షించు
క్షమాభిక్ష యిది.

ప్రమ:- నాయకా! యిదంతయుఁ బ్రకృతిమాత కృపావిలా
సము. మన మాయమ యాడించు కీలుబొమ్మలము. నీవు
తప్తకాంచనము చందంబున పశ్చాత్తాప పరితప్త విశుద్ధ
మానసుండవైతివి. నీ యెడ నే నీయెడఁ బ్రసన్నురాలను.
భయముఁ దక్కుము. (అభయ హస్తము చూపును)

(రత్నాకర చంద్రకాంతులు- రత్నకాంతా సమేతులై
ప్రవేశింతురు)

రత్నా:- ప్రమదాదేవి యౌదార్యమునకు జోహార్లు! దేవీ! ఈ
కఠిన హృదయుఁడు దన్నుఁ గన్నవారికిఁ గట్టుకొన్న
వారి కెన్నియో బాధలు గలిగించి యున్నందుల
కెంతయు భిన్నుఁడగుచున్నాఁడు.

ప్రమ:- ప్రాణేశ్వరా! సింహారణ శంకితమానసయై తొందర
పాటున నార్యపుత్రుల ననవసర శ్రమలపాఠొసరించిన
యీ దాసురాలిని మన్నింతురుగాక!

రత్నా:- ప్రియా! (ఆనందపరవశుడై గాఢాలింగనము
చేసికొనును)

ప్రమ:- హృదయేశ్వరా! (నిమిలితనేత్రయై హృదయ
మునకు హత్తుకొనిపోవును)

రత్నా:- (తేరుకొని- రత్నకాంత నుద్దేశించి) ప్రేయసీ!

రత్నకాంతా ! యిక్కాంతారత్నమే నా ప్రిథమ కళ
 త్రము ప్రిమదాదేవి. (ప్రమదాదేవి మొగమై) యిక్క
 న్యకామణియే నాకుఁ గాఁబోవు రాణి, విజయపురిమహా
 రాణి, మన చంద్రకాంతుని యనుంగు నగ్గజన్మ.

ప్రమ:- చెల్లీ!

రత్న:- అక్కా!

(ఉభయు లానందాశ్రువు బురల పరిష్వంగములో మైమ
 రతురు. అందఱి కన్నులు చెమ్మగిల్లును)

చంద్ర:- (ఆనందావేశములో) సోదరి, ప్రమదాదేవికిఁ
 జంద్రకాంతుఁ డభివాదము సేయుచున్నాఁడు. ఇంతకు
 మున్ను కేవలభావనగానున్న సహోదరత్వస్థాన మిప్పుడు
 యథార్థము నందినందుల కెంతయో యానందించు
 చున్నాడు.

ప్రమ:- సోదర చంద్రకాంతున కభినందనలు. నీ యపు
 రూప వాత్సల్య మైత్రీసహకారములే మాకు శ్రీరామ
 రక్షతై వెలయుఁగాక!

రత్న:- (వీరానాయకు నుద్దేశించి) నాయకా! ప్రిమదా
 దేవి యభిమతానుసారము నీకు క్షమాభిక్ష యొసంగుచు
 నిన్ను మా మిత్రమండలిలోఁ జేర్చుకొనుచున్నాము.
 నీ విప్పుడు మాకు సామంతనాయక రాజువు. (మిత్ర
 కీర్తివైపు చూచును)

(మిత్రాకిరీచే తత్తణ భంధవిముక్తుండగును)

వీరా:- (రత్నాకర మహారాజునకు కృతజ్ఞతాభివందనము లాచరించి, విధేయుడై తలవంచి) స్వామీ! యీ దానుడు దేవరవారికి సర్వస్య శరణాగతుడు. తన యన్యాయార్జిత విత్తము మొత్తము ప్రజాహిత కార్యార్థము సమర్పించుకొనుచున్నాడు.

రత్న:- ఇందులకు మా హర్షపూర్వకాంగీకారములు. ఇక్కడనుండి మన తిరుగుప్రయాణము చక్కగా మన రాజధాని వజ్రనగరమునకు. మాతాపితలు, బంధు మిత్రులు, పురజనులు మన రాకకై వేయి కనులతో నిరీక్షించుచుందురు. (రత్నకాంత మహారాణిని చూచును)

రత్న:- మహారాజుల యాజ్ఞలు సర్వశిరోదార్యములు.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

షష్ఠాంకము

తృతీయ రంగము

(వజ్రపురము రాజపురోహితుల పూజామందిరము- ప్రవేశము విశ్వంభట్టు)

విశ్వ:- (గీతాపారాయణమున కుపక్రమించుచు)

‘ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ’

‘ధర్మక్షేత్రే కురుక్షేత్రే । సమవేతా యుయుత్సవః
మామకాః పాండవశ్చైవ । కిమకుర్వత సంజయ!’

ఓ సంజయా! ధర్మంబున కాటపట్టైన కురుక్షేత్ర,
రణరంగంబున నా కుమారులు కొరవులును, పాండవులు
నేమిచేసిరని ధృతరాష్ట్ర మహారాజడిగను.

(మహాలక్ష్మి ప్రవేశించును)

మహా:- అహ హా హాహా! అహ హాహాహా! (పకపక పగుల
బడి నవ్వుచుండును)

విశ్వం:- ఏమిటి యీ వెట్టినవ్వు? నీ కెన్నిపర్యాయములు
చెప్పలేదు, నా యనుష్ఠానమునకు నంతరాయము
గల్గించవద్దని.

మహా:- మఱేమిటండి! ఓ గ్రుడ్డివాడు వేసిన గ్రుడ్డిపశ్చ
కాదా? యిది. ఓ కుఱ్ఱవాడు సూటిగాఁ జెప్పఁగలఁడు
దీనికి సమాధానము, “యుద్ధము చేసిరి” అని. ఇంత
మాత్రమున కింత గ్రంథము! ఇంత రాధాంత సిద్ధాంతము!
చాల బాగున్నది.

విశ్వం:- (వెటకారంగా) ఔనాను! చక్కఁగా నాలోచించి
తివి. ఇది నా బుఱ్ఱకుఁ దట్టనేలేదంతవఱకు; తేవకడ
మా గురువులపారి నడిగి నీ యనుమానరాహిత్య మొన
తెచ్చద; నింక నా పారాయణము కొనసాగించుకొన
నిమ్ము. ‘సంజయ ఉవాచ’ (పారాయణమునకు నుప
క్రమించును)

మహా:- అయ్యగారు! ఒక్కమాట—

క॥ అర్థములేనివి చదువులు
వ్యర్థములని పలికెను, జరితార్థుండును శ
బార్థవిదుండు సకల శా
స్త్రార్థజ్ఞుండైన మా పితామహుండు సుమా!

విశ్వం:- అత్తరుణంబున ఒండితో త్తములను జిత్తుచేయనోపు
మా పితామహుం డేమని ప్రత్యుత్తరంబొసంగెనో యెఱుం
గుదువా బీ త్తఱీ! వినుము.

క॥ అర్థమన నర్థమయ్యెనె?
యర్థంబున కెన్నిగలవో? యర్థవయము; లే
కార్థద్యవ్యర్థంబులు బహు
శార్థంబులు గల పదముల నర్థంగనుమా!

క॥ వ్యర్థాలాపము, లనుచిత
స్వార్థార విచారములు, నిరర్థకములు, సత్
ప్రార్థనలు పరార్థములు గృ
తార్థుల నొనరించు జన్మ సార్థకపఱచున్.

మహా:- అమ్మో! మీ ముందు నేను మాటలాడగలనా?
మాటవరుస కట్టంటిని. అయ్యగారు! ఒక్కమాట—

విశ్వం:- నేనూ అనేది ఒక్కమాటే— నా యనుష్ఠానమున
కంతరాయము గల్గించవద్దని— నోరు మూసికొనుము.
నాకు, గోపంపచ్చిందంటే—

మహా:- కోపం వచ్చిందంటే- ఏమి చేయుదురు? గోముగా
ముద్దుపెట్టుకొందురు. అవునా? (కిలకిల నవ్వును)

విశ్వం:- అవును. కాని ప్రస్తుత మీ పని ముగించుకొన
నిమ్ము. మహారాజు పట్టాభిషేక సుముహూర్త మాసన్న
మగుచున్నది. నేను ముందుగా నచ్చట నుండవలయును.
(పారాయణమున కుపక్రమించును)

‘దృష్ట్యాతు పాండవానీకం—

మహా:- (మధ్యతో ఆపి) అబ్బా! మీ పారాయణ మీ
పూట కావండి, “బ్రాహ్మణునిమీఁది సంధ్య- కోమటి
మీఁది యప్పు- ఎక్కడికిపో” దని మా తాతగారు చెప్పు
చుందురు.

విశ్వం:- అయితే ముద్దుపెట్టుకొనుమంటున్నావన్నమాట.
సరే! (పుస్తకము కట్టిపెట్టి యొక్కపెట్టున లేచి వెళ్ళి,
భుజములు గట్టిగాఁ బట్టుకొని ముద్దు పెట్టుకొన
నుంకించును)

మహా:- (చటుక్కున విడిపించుకొని) దానికి సమయము
వేరే యున్నది, కాస్త గుఱ్ఱమును కట్టివేయండి అయ్య
గారు! ఒక్కమాట (ప్రార్థనాదృష్టితోఁ జూచును)

విశ్వం:- (హతాశుఁడై విసుగుతో) ఆ మాట యేదో త్వరగాఁ
జెప్పుము. నేను తొందరగా సభకు బయలుదేరవలయును.

మహా: అదేనండి- నిన్న రాజకుమారుల వివాహమహో

త్సవం బతి వైభవంబుగా జరిగినదని సెలవిచ్చితిరి.
కారణాంతరమునఁ గన్నులలరఁ గాననోచని నాకు వీనుల
విందుగా వినిపించఁగలరని నా చిన్ని విన్నపము.
(ప్రార్థనాపూర్వకముగాఁ జూచును)

విశ్వం:- ఆ వృత్తాంతంబు రాత్రిపూట సావకాశంబుగా
సవిస్తరంబుగా వినిపించెద, నిప్పుడు సమయముచాలదు.
నేటి పట్టాభిషేకోత్సవంబు నేత్రోత్సవంబుగాఁ దిలకిం
చుట కుత్సుకతగలదేని తొందరగా తెమల్చుకొని
సిద్ధముగమ్ము లెమ్ము.

మహా:- నిన్నటి వృత్తాంతంబు క్లుప్తముగానైనను వినని
వరుసకు నేటి మహోత్సవము గనుటకు నా కుత్సాహ
ముండదు. ఇంక నేమాత్రం బాలస్యంబైనను దాని
సంపూర్ణ బాధ్యత మీయందే యుండఁగలదు. (చిటు
కోపముతోఁ జూచును)

విశ్వం:- అబ్బబ్బ! నన్నుఁ జంపుకొని తినుట నీకు వినో
దము కానిమ్ము. నోరు మూసికొని చెవులు తెఱచు
కొని యాకర్షింపుము. (చెప్పఁదొడంగును)

సీ॥ కనకాపురపు రాజకన్య, విజయపురి

రాణి, మహావీర రత్నకాంత,

సింహగిరీశుని చిన్నారి కూతురు

వామాంగి చంపకవల్లి మఱియుఁ

గంటికి టెప్పఁగాఁ గాపాడి ప్రమదను

గీర్తి గడించిన కీరవాణి

వధ్వలంకారముల్ వడిసి గొరీదేవి

పూజాదివిధుల సంపూర్తిచేసి,

తే. గీ॥ బ్రాహ్మణోత్తముల కొనర్చి వందనములు

గురుజనంబుల పాదాల కెరఁగి వారి

యాశిషశతంబులం బొంది యాతురతను

శుభ ముహూర్తముకొఱకునై చూచుచుండ,

క॥ క్రమముగ దుర్మద రిపు చ

క్రముపై విజయంబు గొన్న రత్నాకరు, వి

కర్మమశాలి చంద్రకాంతుఁన

వక్రసుధియు మిత్రకీర్తి, వరులను ముగురన్,

బంగారు జలతారమరిచిన చీనీచీనాంబరధారులనొనరించి,

మణిమయ స్వర్ణ భూషణ భూషితులఁగా సింగారించి,

సర్వాలంకృతంబులును, శుభలక్షణ లక్షితంబులు సగు

పంచకల్యాణి వారువంబుల నధిరోపితుల నొనరించి,

మేళతాళరావంబులును మంగళవాద్య ద్వానంబులును

మిన్నముట్టుచుండ,

శా॥ ఊరేగించుచుఁ బెండ్లి వారినిఁ గడున్నత్సాహ

మొప్పారఁగన్

దేరుల్, హస్తలు, నశ్వముల్, భటులు నేతేరంగ

వెన్నంటుచున్,

బారుల్ తీరి బరాబరుల్ సలుపు చోబ్బారుత్ గనం
బార్వముల్,

నారీరత్నము లా వరత్రయముపై లాజాక్షతల్ సల్లగన్,

కొనివచ్చి పగడంపు స్తంభంబుల, బచ్చల తోరణం
బుల, ముత్యాల జాలకంబుల, రత్నకంబళంబుల, మణి
దీపంబులతో శోభాయమానంబైన వివాహ మండపంబున
వినిర్మితమైన నవరత్నఖచిత స్వర్ణ వేదికపై వరత్రయం
బును బ్రవేశింపజేసి, మణివిరచితాసనంబుల విరాజ
మానుల నొనరించునంత, సభీజనానీత, సర్వాలంకృత
కన్యారత్నంబుల నభిముఖాసనంబులఁ గూర్చుండ
నియమించిన,

తే. గీ॥ పంచబాణుండు దివినుండి వసుధకు దిగి

మూఁడు రూపాలు దాల్చెను; ముగ్ధ రతియు

నతని నెమకుడు భూలోక మరుగుదెంచి

మూఁడుమూర్తులుగా వారి ముందుఁజేరె,

ననునట్లా వధూవరత్రయంబు శోభిల్లె; నా వివాహ
మంటపుటందంబును ద్విగుణీకృతంబయ్యె.

మహా:- (ఏదో ప్రశ్నించుటకు నోరు తెఱచి వెంటనే
మూసికొనును)

విశ్వం:- లక్ష్మీ! తినబోవు పదార్థంబుల రుచులకై యువ్వి
ఘోరనేల? నీ వడుగకుండఁగనే నీ ప్రశ్నలకు సమా

ధానములు వచ్చుచు. కన్యాదాతలు మహావిష్ణు స్వరూపుడైన జామాతల పాదంబుల సాగరుండు లక్ష్మీనౌసఁగు సమయంబున నారాయణుని చరణకమలంబులఁ గడిగిన చందంబునఁ బ్రజ్ఞాశనం బొనరించి, మధుపర్కాదు లొసంగి,

సీ॥ రత్నాకరుండు యువరాజు, కాతని చెలి

కాడు, నృపతి చంద్రకాంతునకును,

విశ్వాసపాత్రుండు, పీఠపరేణ్యుండు,

గీర్తిమంతుడు మిత్రకీర్తి కొఱకు

సతి రత్నకాంతను, చంపకవల్లసఁ,

గీరవాణిని, సొంపు గీలుకొనెడు

నర్వసుందరులను, సరసశోభిత శుభ

లక్షణయుతల, సాలంకృతలనుఁ,

తే. గీ॥ బ్రభువు సొందీపుడును నరపతియు విక్ర

ముండు, మహామంత్రి శ్రుతకీర్తి మోదమలర

దంపతీయుతముగ దాన ధారతోడ

దానమిచ్చిరి శాస్త్ర విధానముగను.

మహాః— ఊఁ! పిమ్మట—

విశ్వం— (చిఱుకోపమునఁ దర్జనీముద్రతో) నేఁ జెప్పిన దేమి?

మహాః— వాతెర. తెలువవద్దని.

విశ్వం:— మఱి—

మహా:— పొరఁబడితిని. (నోరు మూసికొనును)

విశ్వం: క॥ మంగళసూత్రంబులు పు

ణ్యాంగనల కరముల ముద్దు లందుకొనుచు, నా
లింగనము చేసికొనె వా

మాంగుల గళములను వరుల హర్ష ము మీఱన్.

తదుపరి పుష్పహారంబు లొండొరులు మార్చుకొని,
పన్నుని యక్షత లొకరిపై నొకరు దోసిళ్ళ నిండుగా బోసి
కొని, బ్రాహ్మణాశీర్వాదము లందుకొని, ముత్తైదువుల
మంగళహారతులు గైకొని, యగ్నిహోత్ర ప్రదక్షిణ
ముగా సప్తపది ముగించుకొని, యరుంధతీ వసిష్ఠుల
దర్శనము గావించుకొని, మురియుచు,

సీ॥ రత్న కాంతయు మఱి రత్నాకరుండును

నాసీనుడైరి యేకాననమునఁ,

జంపకవల్లియుఁ జంద్రకాంతుండును

నాసీనుడైరి యేకాననమునఁ,

గిరవాణియు మిత్రకీర్తి సుకీర్తియు

నాసీనుడైరి యేకాననమున

హరిహరబ్రహ్మలే యతివలతోఁ గూడి

యాసీనుడైరి యేకాననమున

తే. గీ॥ ననఁగ భాసిల్లు రాజమిథునములకును

మొనసి సొందేపుండును, విక్రముండును, శ్రుత

కీర్తియును, మంత్రి సామంత వర్తనులును
కట్నములు కాన్క లిచ్చిరి ఘనముగాను.

భోజనభాజనంబులు, దక్షిణా తాంబూలాది సత్కారంబులు ముగిసిన పిదప కన్యాదాతలు—

క॥ చతురంగబలంబుల, నతి

చతురుల దాసీజనులను, జామాతలకున్—

నతుల ధనంబు లిడిరి నవ

సతీపతుల సాగనంపు సమయములందున్.

క॥ ఒక కన్యాదానంబునఁ

బ్రకటితముగ సర్వదాన ఫలము లభించున్;

నకల పితరులు తరింతురు;

సుకరము లిహపరము లగును సుమ్మి ధరిత్రిన్.

“శుభం భూయాత్” (లేచిపోఁబోవును)

మహా:- (అడ్డువడి) అయ్యగారూ! ఒక్కమాట—

విశ్వం:- (విసుగుతో) మధ్యలో నంతరాయము గలిగించ
వద్దని నీకుఁగాదా చెప్పియున్నది?

మహా:- మధ్యనకాదండీ నేను మాట్లాడేది— అంతమున.

అంతమున కంతరాయ మెట్లుగును? అనుమానరాహిత్యా

ర్థము ప్రశ్నించుట పృచ్ఛకుని విశిష్ట లక్షణంబు నవశ్య

కర్తవ్యంబని మా తాతగారు తఱచు భాషించుచుందురు.

విశ్వం:- మీ తాతగారి పాండిత్య మేకరువు పెట్టక యా

పశ్చిశ్చ యేదో యడుగుము శీఘ్రముగా; నేఁ బోవలయు.

మహా:- రత్నాకర రత్న కాంతల వివాహ కారణము వారల
యన్యోన్య ప్రేమానురాగములు- చంద్రకాంత చంపక
వల్లల కల్యాణహేతువు యుద్ధసంధి- ఇది యెల్ల రక్క
దెల్లమే కాని ప్రమదాదేవి రక్షణలో ముఖ్యపాత్రవహిం
చిన మిత్రకీర్తి కీరవాణుల పెండ్లికి మూలమేమో, దయ
చేసి తెలియపఱిచి యనుమానరాహిత్య మొనర్చుడి.

విశ్వ: వారి యాబాధ్యపరస్పరానురాగము ప్రథమ కారణము
మహా:- దానికిఁ గారణము?

విశ్వ:- దిలీపభూపతి మహామంత్రి శృతకీర్తి కుమార్తె
కీరవాణియు, మహాసేనాని ప్రతాపభానుని కుమారుడు
మిత్రకీర్తియు మేనత్త మేనమామల సంతానము. ప్రమదా
దాదేవివెంట నా బాల్యసఖియగు కీరవాణి రాగా నామె
నీడవలె వెన్నంటి మిత్రకీర్తియు వచ్చి యిచ్చట నింద్ర
సేన మహారాజు కొలువులో జేరినాడు. ప్రమదాదేవి
రక్షణలో వారి మైత్రి ప్రగాఢమై ప్రేమానురాగాలు పల్ల
వించివివాహరూపమున ఫలించినవి ఇది ద్వితీయ కార
ణము. ఇఁక ద్వరంగా తెమల్చుకొని పట్టాభిషేక మహో
త్సవమునకు సిద్ధముకమ్ము తెమ్ము. (నిష్క్రమించును)
మహా:- ఎప్పుడు నీయనగారికి తొందరయే. నా కేమో
తొందరలో నేమియుఁ దోచదాయె. తీరికగా నలంక

రించుకొని సామ్రాజ్య పట్టాభిషేకమును గన్నులకలుపు
డిఱఁ గాంచుట కరుగుదాన.

(నిష్క్రమించును)

షష్ఠాంకము

చతుర్థ రంగము

(రాజసభాభవనము - ప్రవేశము కమలాదేవీనమేతుడై
యింద్రసేన మహారాజు - పృథుదా రత్నకాంతా సహిత
రత్నాకర యువరాజు - చంద్రకాంత మిత్రీర్థులు - మహా
మంత్రి సుమంతుడు - రాజపురోహితుడు విశ్వంభట్లు)
(తెరలో మంగళవాద్యములు మొరయుచుండును)

సుమం:- (లేచి మంగళవాద్యముల నిలువజేసి) ఇంద్ర
సేన మహారాజులవారికి జయము! జయము! ప్రమదా
రత్నకాంతారాణి ద్వయ సహిత రత్నాకర యువరాజుల
వారికి జయము! జయము! రాజపురోహితలు! మంత్రీ
సేనానాయకులు! సామంత భూపాలురు! మండలాధీ
శ్వరులు! చాతుర్వర్ణ్య పౌరజంబులు! మహాశయు
లారా! నేడు మనకు మహా శుభదినము. మన యువ
రాజులవారి సామ్రాజ్య పట్టాభిషేక మహోత్సవము
కన్నులారఁ దిలకించి యానందించు భాగ్యము భగవదను
గ్రహమువలన మనకుఁ బ్రసాదించఁబడినది. మన

యువరాజులవారు చంద్రకాంత ద్వితీయులై విజయవంతముగా దేశయాత్ర ముగించుకొని తిరిగివచ్చుటయేగాక దిగ్విజయయాత్రకూడ సాధించుకొని, కనకాపుర రాజకుమారియు, విజయపురి మహారాణియునగు ధత్త కాంతాదేవిని వరించి, యామ మానసమున్న హరించి వెంటగొని పురప్రవేశము గావించి యున్నారు. నిన్నటిలకించిన కల్యాణోత్సవ మహదానందము మన మానసముల నింకను నుజ్జూత లభించుచున్నందున్నది.

ఇప్పుడు మహారాజులవారి యాజ్ఞానుసారము యువరాజులుంగారికి సామ్రాజ్య పట్టాభిషేక మహోత్సవ కార్యక్రమము ప్రారంభమగుచున్నది. రాజపురోహితులు గారు చతుస్సాగర పుణ్య నదీనద (తీర్థోదకంబులచే మంత్రాభిషేకం బొనరింతురు. అందఱు సావధానమానసులై తలకింతురుగాక! (కూరుచురిడును)

విశ్వం,- (తీర్థోదకంబులు గ్రహించి)

“భద్రం కర్ణేభిః శృణుయామదేవాః

భద్రం పశ్యేమాక్షభి ర్యజత్రాః

స్థిరై రంగై స్తుష్టవాగ్ం స స్తస్మాభిః

వ్యశేమ దేవహితం యదాయుః

స్వస్తి న ఇంద్రో వృద్ధశ్రవాః

స్వస్తి నః పూషా విశ్వవేదాః

స్వస్తి నః తార్క్యోఽ రిష్ట నేమిః

స్వస్తి నో బృహస్పతి ర్దదాతు

ఓం శాంతిః శాంతిః శాంతిః ”

సామ్రాజ్య పట్టాభిషేకోఽస్తు! (త్రీర్థోదకంబులు యువ రాజ దంపతులపై మార్జన చేయును)

కనకాభిషేకోఽస్తు! (దీనారములఁ గ్రుమ్మరించును)

రత్నాభిషేకోఽస్తు! (నవరత్నములఁ గ్రుమ్మరించును)

సుమం:- మహారాజుగారు కిరీటాదులు ప్రసాదించుదురు.

ఇంద్ర:- (నవరత్నఖచిత స్వర్ణ కిరీటముచే యువరాజు శీర్షము నలంకరించి, రాజదండ ముద్రికాప్రదానము గావించి, చంద్రహాసము బహూకరించి, శ్వేతచ్ఛత్రచామరాదిసేవల ననుగ్రహించి) దీర్ఘాయుష్మాన్ భవ! సామ్రాజ్య పరిపాలనాధికార సిద్ధిరస్తు! విజయపరంపరావాప్తిరస్తు! (అక్షతలు చల్లి యాశీర్వదించును)

విశ్వం:- (రెండుచేతులెత్తి) తథాస్తు! తథాస్తు! (దీవించును)

అందఱు:- సామ్రాట్ రత్నాకర మహారాజునకు జయము!

జయము! (అని ముమ్మారులు ఘోషించుదురు.)

సుమం:- ఇప్పుడు కన్నుకానుకలు, నరియప్పనములు సమ

ర్పింపఁబడును. వానిని ధనాగారాధ్యక్షులు చక్రవర్తుల

పక్షమున స్వీకరించురుగాక!

(మంత్రి సేనాపతి సామంతరాజు మండలాధ్యక్ష పౌర

ప్రముఖులు చేరవచ్చి శీర్షములు వంచి కానుకలర్పించి,
పాదాభివందనము లాచరించి, యభిముఖులుగా వెనుక
వెనుకగా నిష్క్రమింతురు)

సుమం:- పిమ్మట బ్రాహ్మణాశీర్వాదము.

(విప్రులు ప్రవేశించి, రాజపురోహితసహితులై)

హరిః ఓం శన్నోమిత్ర శ్శం వరుణః శన్నో భవత్వర్యమా

శం న ఇంద్రో బృహస్పతిః శం నో విష్ణు రురుక్రమః

నమో బ్రహ్మణే నమస్తే వాయో త్వ మేవ పృత్యక్షం

బ్రహ్మైసి త్వ మేవ ప్రత్యక్షం బ్రహ్మ వదిష్యామి

ఋతం వదిష్యామి సత్యం వదిష్యామి

తన్నా మవతు తద్వక్తార మవతు అవతు మామ్

అవతు వక్తారం ఓం శాంతిః శాంతిః శాంతిః

(పుష్పాక్షతలు చల్లి యాశీస్సు లొసంగుదురు. జయ

జయ నినాదములు మిన్నముట్టును)

సుమం:- తరువాత వందిమాగధుల స్తోత్రపాఠములు.

వంది:- (ప్రవేశించి)

రాజాధిరాజా! మహారాజా! మార్తాండతేజా! విద్యజ్ఞనకల్ప

భూజా! దేవేంద్రసమ భోగభాగ్యభాజా! సకల బంధు

మిత్రజన కమలమిత్రా! మహేంద్రసమాన ఇంద్రసేన

పుత్రా! గంగాపార్వతీసదృశ ప్రమదారత్నకాంతాకుముద

మిత్రా! సకలశత్రుమదగజహర్యజ్ఞా! ధర్మప్రతిష్ఠాపనా

కార్యదక్షా! ప్రజాహృదయ కువలయచంద్రా! కీర్తి
సాంద్రా! సకలసుగుణమణిగణ రత్నాకరా! రత్నాకరా!
సర్వజనసమవర్తి! చక్రవర్తి! బహుపరాక్! విజయీభవ!
దిగ్విజయీభవ!

సుమం:— అస్థాన కపిశ్వరులు కవితాగాన మొనర్తురు.

కవులు: 1 సీ॥ పౌరులకుందోచుఁ బ్రభువుచందంబున,

రాజులకును సురరాజుపగిది,

మదనకులకుందోచు మన్మథుక్రియ, సుంద

రాంగులకుం దారకాధిపువలెఁ,

బండితాళికి బృహస్పతిమాదిరిగఁ, గవి

వరులకుఁ బుంభావ భారతి విధి,

శాత్రవులకుందోచు చండభానుని భంగి,

నర్మితికి వేల్పుటావుపోల్కి,

తే. గీ॥ వృద్ధజనములకు ననుఁగు బిడ్డఁడుఁ, గడు

పుణ్యపూరుషులకు విష్ణుమూర్తి, పరమ

పాపజీవులకును సమవర్తి చక్ర

వర్తి రత్నాకరుఁడు భువి వాసవుండు.

2. క॥ రత్నాకరుండు ప్రమదా

రత్నశ్రీ రత్నకాంత రామలతో, శ్రీ

రత్నద్వయి శ్రీభూయత

రత్నాకరు నల్లనివలె రాజించు ధరన్.

3. తే. గీ॥ చక్రవర్తి, ప్రజలను స్వచక్రము పర
చక్ర భయముల, ధూర్త దుష్టరిపుమద దు
రాక్రమణనుండి గాచు, రత్నాకరుం డ
వక్ర వికృమయుతుఁడు దోర్బల ఘనుఁడు.

4. ఉ॥ శోకంబుల్ గలనేనిఁ గాననిస్థితిన్ శుద్ధప్రవృత్తిం బ్రజా
నీకంబుల్ సుఖసంపదల్ గుడుచుచున్ నిర్భీతులై యుండ నీ
లోకుల్ మెచ్చఁగఁ గీర్తి హెచ్చఁగను సుశ్లోకుండు
రత్నాకరుం
డేకచ్ఛత్రముగాఁగఁ బాలనము గావించున్
మహేంద్రోన్నతిన్.

5. తే. గీ॥ ధన కనక వస్తువాహన ద్రవ్యములకుఁ
గొదువ యేమాత్రముండదు; కొంచమేని
భయము వాటిల దవ్వని భద్రతకు, న
రయఁగ రత్నాకర ప్రభు రాజ్యమందు.

సుమం:- తదనంతరము నర్తకి మేళనృత్యకళా ప్రదర్శన-
బిశహరి - ఆధితాళము

నర్త:- మదనా! యిది నీ కదనా? సురదనా! ॥మ॥

ముదితల బాధింప ముదమా సురుచిరవదనా! ॥మ॥

తర్ముణిత తక తర్ముణిత తక

తొం తకిటతక తొం తకిట కిట

॥మ॥

పదనుగల పంచబాణము లెద నాటి

మదవతులను ప్రమదలను వ్యథపెట్ట ॥మ॥

తర్ఘుం తకతకిట తకిట తర్ఘుం

తకధిన తధిన తకతధిన తర్ఘుం

తరికిట తక తరికిటతక తరికిట

॥మ॥

విరహమగ్గలమాయోఁ బ్రియుఁడు దూరమువోయె

శరములు నీవి దుస్సహములు నా కాయె

॥మ॥

తద్ధోం ధోం తద్ధిం ధీం తక

తకధిం ధీం తకధోం ధోం తక

తకిట తకధిన తకిటతకధిన తకిటతక

॥మ॥

మారా! మారమాణి మణికుమారా!

శీరరాజ వాహనశూరా! నీరజారి మిత్రా పీరా!

పారిజాత సదృశ శరీరా! సుకుమార సుందరాకారా!—

క్రూరంబులును ద్వైరేభవదంబులు

నారాచంబులు, శిరీష సుమ సుకు

మారంబులు నతి పేశలంబులును

నారీహృన్నీ రేజంబులు సుమ!

మారారి కంటి మంట బూడిదఁగ

మారితివిర! యపుడే మరచితివిర?

యో రతీరమణ! హెచ్చరించెద్య ను

మారమణునకున్ మందిర మీ మది

॥మృ॥

ధగధిన ధగ తరికిట తకధిన ధగ తరికిట

కిటతక దధిగిణ ధాధా కిటతక ధగ దధిగిణ ధాధా
దధిగిణధా, దధిగిణధా దధిగిణ. ||మ||

(వందనమొనర్చి, కరతాళధ్వనులమధ్య రత్నాకరు
నిచే రత్నహార బహుమతి స్వీకరించి నిష్క్రమించును)

రత్నా:- మా మిత్రుడు సేనాపతి మిత్రకీర్తి యితీవలఁ
బ్రదిగించిన విశ్వాసపాత్రిత రాజభక్తిపరాయణతకుఁ
బ్రతిఫలముగా విజయపురి మహారాజు రత్నకాంత
తమ రాజ్యమున కాతనిని రాజప్రతినిధిగా ఉక్రవర్తుల
యామోదముద్రతో నియమించుటకు సంతసించు
చున్నారు.

మిత్ర:- మహాప్రసాదము. (తలవాంచి) ఈ భృత్యుడు
శక్తివంచన లేకుండ స్వామిభక్తిపరాయణుడై తన విధు
లను నిర్వర్తించునని ప్రమాణము చేయుచున్నాడు.

సుమం:- చివర కీ రాజశాసనమును శ్రద్ధాభక్తులతో నెల్లరు
నాలకింతురుగాక!

పరశ్రీ మానభంగ మొనర్చువారికి, ప్రజల ధన మాన
ప్రాణాపహారులకు, గురుజన దూషకులకు, దేవాదాయ
ధర్మాదాయ దుర్వినియోగపరులకు, సంఘ విద్రోహు
లకు, రాజశాసనోల్లంఘనులకుఁ గఠిన కారాగార శిక్ష
విధింపఁబడుగాక!

దేశద్రోహులు, రాజద్రోహులు, వారివారి స్థిరచరా

స్తులు పశ్చిమత్యపర మొనర్చుకొనఁబడి దేశభ్రష్టులుగాఁ
జేయబడుదురుగాక!

ఈ రాజశాసనము సామాజ్యమందంతటను జాటిం
పఁబడుగాక!

విశ్వం:- అగుచో నిట్లుగఁగాక!

భ ర త వా క్య ము

శా॥ సన్యశ్కామలమౌను బృథివీ; ప్రజకున్ సౌభాగ్య
భాగ్యముల్
దాన్యంబుల్ పొనరించుచుండెడును; సద్ధర్మంబు
మాత్రంబ యా
వాన్యంబయ్యెడు నర్థకామములకున్; బాలార్క
సంపుల్ల ప
ద్మాస్యాన్యంబుల మందహాసములు నాట్యంబాడు
నేప్రొద్దులన్.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు — తెరవ్రాలును)

మంగళంమహత్.

సురరిపుహరణా! సుందరచరణా!

పరమపావనాః భక్తజనావన! ||న||

అంబకుమారా! లంబోదర! పీ

తాంబరధర! భూమ్యంబరచరనుత! ||న||

గేయము:- వనజభవుని రాణీ! — అంబ!

వినవే మంజుల సుమధురవాణీ! ||వ||

అనుదినమును నిను మనమునఁ దలచెద

నను గృపగనవే ఘనఘన వేణీ! ||వ||

శారదాంబ శరద్రభ శుభ్ర శా

రీర కవివచస్సార నిలయ! యో ||వ||

జాలమేల? కరుణాలవాల! గుణ

శీల! కవిమనస్సారసాలయా! ||వ||

ఇంపుమీరగను హిందు థియేటర్

కంపనికిని శుభకరమైతి వయో! ||వ||

చ॥ చెలువుగ మీకు నేనిపుడుఁ జెప్పు కుచేలు

చరిత్రమందు, బు

వుల భ్రమరంబు తెట్లమ్మతమున్ గొని పిప్పి

వదలుచునట్లు, నిం

దలి గుణలేశముల్ వెదకి హాస్యముఁజేయక

సారమంతయున్

దెలివి గ్రహించఁగోరెదను దీనుడ విద్దియ లేమి మిఘ్నులన్.

వ॥ ఓ సభారసిక శిఖామణులారా! ఏ నిందులకు మీ
యందఱు డెంద మానందంబొందింప నుశీలుడైన కుచే
లుని పవిత్ర చరిత్రంబు చక్కగా వక్కాణింప గుతూహల
మతి నై యరుదెంచితి. కావున నే నుడువుదానిఁ గడు
వాత్సల్యంబున కర్ణోత్సవంబుగా నాకర్ణించ గోరెద.
సూతుండు శౌనకాది మునీంద్రుల కెఱింగించిన తెఱం
గున మీ కెల్లరకు సల్లలితహృదయుండనై వినిపించెద.
ఆ సచ్చారిత్రుని పవిత్ర చరిత్ర శ్రుతంబొనరింపక
ముందు మనమందఱము గోవిందుని మనసార భజింపఁ
గోరుచున్నాను.

గే॥ శ్రీరాం జయరాం జయజయరాం సీతావల్లభ
దశరథరాం

శ్రీరఘునందన రాజారాం శ్రీతజనరక్షక తారకరాం.

వ॥ సిరి కిరవై, సకలబుధనికరసేవ్యంబై, పుష్పఫలా
వళి లలిత తుంగద్రుమప్రకరంబుల కాకరంబై, వాపీకూప
తటాకంబుల కాలయంబై, ద్విపద చతుష్పద పక్షి
మృగ వర్గంబులకు దుర్గంబై, సింహ శార్దూల శరభ భల్లూ
కంబుల కత్యంత సంతోషకరంబై చను నొక వనాంత
రంబున మునిపత్నె యను నొక గ్రామంబు గల దందు,

గే॥ ఘనుడు కుచేలుండను నొక విప్రుడు గలఁడు కడు
దరిదుండు

మనమున హరిపదవనజము లిడుకొని మౌనివేషముననుండు

మ॥ ఇంక నెటువంటివాడన,

శ్లో॥ “మాతృవత్పరదా రాంశ్చ పరద్రవ్యాణి లోష్ట్ర వత్
ఆత్మవత్సర్వభూతాని యః పశ్యతి స పశ్యతి.”

గే॥ అతనికి నాలియైన సుశీల పతివ్రత మహా పుణ్యశీల!
పతియాజ్ఞల నేమరకను నడచును పరమ ధర్మగుణలీల!
బురుదలోఁ గుమ్మరిపుగురు పగింది సంసారము

గడపెట్టి వేళన్

ఇరువదియేడ్వర కుమరులఁ బడసిరి కృష్ణుని
మాయా హేలన్

తినఁదిండియు గట్టబట్టులుండను గృహమేనియు గనక
వనమున నిడుమలఁబడయుచు లేమిని తనయులు

తన సతి మిడుక

జీ॥ హింస యొనరించిన పాపము జెందునటంచు

వనమునన్

నీచానంబులు నేలను రాలిన నేరుకవచ్చునుదినమున్.

మ॥ ఆ పతివ్రతాతీలకం బిట్లు పతియొసంగుదాని నంగీ
కరించి యదియే పదివేలని మది నెంచి చయ్యన బియ్యం
బుగా దంచి, ప్రతిదిన మొక భాండంబున వండిన గంజి
నా కంజాక్షి, యర్థంబు నతిధ్యభ్యాగతుల కందించి,
మిగత నయ్యర్థంబు నెయ్యంబునఁ బతిసుతులం దనిపి
యందు మిగిలినఁ దాఁ దినుచు లేనిచో హరివాసంబుగా

నుపవసించుచు, నా లేమ లేమినీద నోడుచు దుర్భర
దుఃఖావేశ పరవశయై యహర్నిశంబులు గడుపు నవన
రంబున నామె కొడుకులు—

“అతిథిర్బాలకశ్చైవ స్త్రీజనో నృపతిస్తథా
ఏతేవిత్రం న జానంతి జామాతాచైవ పంచమః”

వ॥ అనునట్లు, ఇరుగుపొరుగు పిల్లలు ములు రంజిల్ల
చీనీచీనాంబరాలంకృతులై షడ్రసోపేతంబులైన నూత
నాన్నంబు లారగించి యంచిత మనంబున ఘనంబుగ
వాడలయందు గంతులువేయుచు బంతులాడుచుండఁ
దమ కండ్లనిండఁ గని జనని కడకు జని,

గేయము:- చూడవే యో యమ్మరో! మా

యీడు బాలకు లెట్లాడుచున్నారో యదిగో ॥చూ॥

వేడుకమీర మంచి వెలగల వస్త్రములు

పోడిమి నగలు మెఱయ పురపీఠిలోన ॥చూ॥

సొమ్ములు చేయించవే!— ఓయమ్మ నా

కిమ్మేని కొదవించవే!

నెమ్మది నిమ్ముగఁ దమ్ములఁ దోడుకొ

నమ్మతి నాటలాడి సరగున వచ్చెద ॥చూ॥

అకొని వచ్చి తిందునే— అమ్మయ్య నా

కన్న మిడిన దిందునే

వాకిటవాడు బాలమూకలతో గూడి

యాకలి యగుదాక నాడుకొ వచ్చెద ॥చూ॥

అప్పాలు నాకిడగదే— అమ్మయ్య నా

కిప్పు డాకలి తీర్చవే

యెప్పుడును చడిచప్పుడు చేయక

యొప్పుగ నీయొద్దఁ దప్పక యఁడెద ||చూ||

వ॥ గట్లుగంద నిట్లు రోదనంబు సేయుచున్న తన చిన్ని
కొడుకులం గని కడుపునఁ దల నిడుకొని—

గేయము:- కొడుకులార బీద కడుపున జనియించి

మిడుకగఁ బనియేలరా! నే మీ

యిడుమలఁ గని తాళరా!

కుడువ నింతయుఁ గూడు, కట్టు

కొనుట కేనియు గుడ్డ లివ్వని

బడుగు తలిదండ్రులవి జన్మలు

పుడమిలో వ్యర్థంబులు గదా! ||కొ||

వ॥ అక్కారత్నంబు కొంత తడవు చింతాకాంత
యై విలపించుచుండ నెండ మెండుగాగ, చెట్ల నీడల
నిద్రించు తనయుల నెమ్మేనుల జెమ్మటలు గ్రమ్మ నొళ్లు
చల్లని యనిలంబునకుఁదనిసియుంట నిద్రగనువారలగని,
యనలంబుననాజ్యంబుపోసినవిధంబున నంతకంతకెంత
యు దుఃఖాకులితవ్యాకులంబున శోకించుతరి నామెకొమ
రులు మేలుకొని క్షుధచే బాధితులై తల్లికడ కరుదెంచి—

గేయము:- ఆకలే తల్లి యాకలే

ఈ కడుపుమంటలను మే నిక

నెంతమాత్రము నోవజాల

॥మా॥

మాకుఁ దినుటకు నేమియైనను

నో కృపామతి యింత వేయవె

॥యా॥

గేయము:- దాహమొసంగవె తాళగఁజాలమె

దేహము నిలువదు తెమ్ము జలమ్ములు

॥దా॥

మోహము లేదే నీ పుత్రులయందు; వి

మోహ మధికమాయె మూర్ఛవచ్చెను చూ

॥డా॥

గేయము:- ఎన్నిదినములనుండియో కుడుపు- లేకచూడు

వెన్ను నంటుకపోయెనే కడుపు;

కన్నులారా నిద్రలేదే- కడుపునిండ కూడులేదే

మన్నుఁ బ్రీతి చేయకుండుట- మంచిదిగాదె జనని ॥

గే॥ తల్లి! మమ్మేల గన్నావే- కన్నతల్లి మమ్మేలగన్నావే?

తల్లి తల్లాడిల్లుచు గన్న తల్లి మమ్మేల గన్నావే?

పిల్లా లాకలిదప్పి కల్లలాడుచునుండ

తల్లి చూచి యూరడిల్ల జేయక యున్నె

॥యా॥

వ॥ ఆ బోటి యిట్టుల నొక్కపెట్టున రట్టడి చేయు

చున్న చిన్ని కొడుకుల వేడుకొనుచు శోకానల ధాక

కోడుచు-

గేయము:- సుతులార! రండిటు శోకింపకుండిటు

మితలేని లేమిపాలగుట- మీరిట్లు కుందుట కటకట!

సిరియింటఁ బుట్టిన చెలువార సొంపున
 దిరంబున్ నరసంబున్ సౌఖ్యంబున్ బెంపొందు ||ను||
 కడుపాపి కడుపునఁ గొడుకులై పుట్టిన
 నిడుమలన్ బడి చాలన్ మిడుకులన్ బడతురు ||ను||

హ॥ ఇట్లు లా సుదతి తనయుల నోదార్చి మారుమా
 టాడక కన్నీరు మున్నీరుగా వనంబున ఘనంబున మనం
 బున హరిసి స్మరించుచు తపంబొనరించుచున్న జెలుని
 చేరువఁజేరి, యమ్మునిపుంగవునకు సాష్టాంగప్రణా
 మంబు లిడి కేలుగట్టి నోట గట్టిగ మాటరామి దన
 బొటనవ్రేలి గోట నేలమీటుచు, బెద్దయుఁబ్రొద్దు
 చింతించి, ఓ ప్రాణేశా! దారిద్ర్యవారిధి తరించదరమటే?
 కొమరుల శోకాలాపంబుల నోపజాలకున్నాను. నేనేమి
 సేయుదాన! హా! జీవితేశా! శ్రీకృష్ణ స్వామివారును,
 మీరును ముందు సొందీపునింట బాల్యమున జంటగాఁ
 జదువుకొంటిరే! ఆతఁడు మీ కా వ్రమిత్రుండుగాడే! మీ
 రచ్చటి కరిగి మన ముచ్చట నెఱింగించిన నా గరుణాం
 తరంగుండు మన దారిద్ర్యంబు దూరంబు సేయకుండునే?
 ఓ మనోహరా!

“అదాన దోషేణ భవేద్ధరిద్రో
 దారిద్ర్య దోషేణ కరోతి పాపం
 పాపాదవశ్యం నరకం ప్రయాతి
 పునర్దరిద్రః పునరేవ పాపి”

వ॥ అన వినుమే? యని పెక్కు నీతులు వక్కాణింప నక్కాంతను ధిక్కరించి, ఓసీ యాశాబద్ధురాలా ! కాయంబులు బుద్బుదప్రాయంబులు- సంపదలు తటి చ్చంచలంబులు. నింకను వినుము—

“అస్థిరం జీవనం లోకే అస్థిరం యశ్వనం ధనం
అస్థిరం దారపుత్రాది ధర్మ కీర్తి ర్ద్వయం స్థిరం”

వ॥ కావున నీశ్వరు నాశ్రయించి, శాశ్వతంబగు మోక్షంబపేక్షింపవలయుఁ గాని తుచ్ఛంబగు లచ్చిని నిచ్చగించఁదగదు. ఇదియేకాదు—

“అర్థానా మార్జనే దుఃఖం ఆర్జితానాంచ రక్షణే
నాశేదుఃఖం వ్యయేదుఃఖం ధిగర్థం దుఃఖభాజనమ్”

వ॥ అను లోకోక్తి నాకర్ణింపమే? కాబట్టి యిట్టి యనిత్యపు తైశ్వర్యమునం దాన దీసివేసికొని, యీశ్వరునియంద డెందంబు నిలిపి భక్తిచే ముక్తిని శక్తికొలపి సాధింపుమా. నీ కుమారులయం దిచ్చఁ దీసివేయుమా. ఎందుకన—

“ఋణానుబంధ రూపేణ పశు పత్ని సుతాలయః
ఋణక్షయే క్షయంయాంతి కాతత్ర పరివేదనా”

వ॥ ఓ పంకజాక్షీ! ఇంకనైన నిర్మల మనంబునకుఁ దిరిగితివా— లేదా? ఇంకను వినుము—

“అనిత్యాని శరీరాణి విభవో నైవ శాశ్వతః
నిత్యం సన్నిహితో మృత్యుః కర్తవ్యో ధర్మసంగ్రహః”

వ॥ అని యనేక విధంబుల బోధించిన నా వెలది
దాఁబట్టిన పట్టు బిట్టు నిడక గట్టిగా బొమ్మనిన నమ్ముని
శ్రేష్ఠం డీ నెపమున భగవద్దర్శన భాగ్యంబు లభించునని
మది నెఱింగి యంగీకరించి, యో సాధ్వీ!

“అగ్నిహోత్రం గృహం క్షేత్రం గర్భిణీ వృద్ధబాలకౌ
రిక్తహస్తేన నోపేయా ద్రాజానం దైవతం గురుం”

వ॥ ఇట్టివారియొద్దకు వట్టిచేతులతో నరుగరాదనిన
విని, నా కలకంఠకంఠి నింటింటి కరిగి వారివారి ఊటి
మీద నటుకు లిక్కడ నక్కడ చిల్లి చిక్కియుండ నవి
యొక్కక్క విత్తు నెత్తుకొని కడు తీవ్రంబుగ నింటికడ
కరుగుదెంచి యనేక చిద్రములు గల వస్త్రఖండంబున
జాగ్రతగా కారిపోకుండ నా యటుకుల గట్టిగా మూట
గట్టి తన పతికి నిడ, నతడవిగొని కడు సంతసంబుగా
బో తెలుపు పరికింప, నాపె—

గేయము:- ఓ చెలుడ పోయి రమ్ము— వారి

జోడ్చవనాభునిఁ గోరి స్మరింపుచు ॥నో॥

వేచని శ్రీ యాదవేశ్వరునిం గని

కాచి రక్షించఁ గరముల్ సాచి మొక్కులిడుచు ॥నో॥

నోచినవారల నోములపంట యతడు

దాచుకొన్న ధనము దయార్థ వము సుమి ॥యో॥

వ॥ అని సాగనంప నా మునికాంతుండగు సుదా
ముండు గానలోలుండయి సామగానలోలునిఁగూర్చి—
గే॥ రాధికాలోలా! గోవింద! రాక్షసాంతకా! ముకుంద!
మాధవా! యశోదానంద! మానితా గోఽకాబృంద!
సాధు సజ్జన లోకానంద! శౌరి! పాలిత ముచుకుంద!
శ్రీధరా! దేవతాబృంద! సేవిత చరణారవింద!

వ॥ అని గానము చేయుచు ఘోరాటవి నొంటరిగా
బాటదాటుచుఁ జనఁజనఁ దనకాల నొక కంటక మంట,
మంటలు మండ నేలగూలి పలువరించుచు—

“అత్మబుద్ధి స్సుఖంచైవ గురుబుద్ధి ర్విశేషతః
పరబుద్ధి ర్వినాశాయ స్త్రీబుద్ధి ప్రళయంకరీ”

వ॥ అను నీతి వ్యర్థమేలనౌను? ఆమె మూలంబుననే
కదా నే నీ కాలంబునకు నిట్టి కష్టంబు పాలఁబడితి నని
తన యిల్లాలినిఁ గొంత దూషించి, యంతలోనే శాంతి
వహించి, యయ్యో! యా పతివ్రతాతలకంబును తిర
స్కరించి పాపంబు పీపున మోపికొంటిని.

“హరినాపి హరేణాపి బ్రహ్మణాపి సురైరపి
లలాట లిఖితారేఖా పరిమాష్టం నశక్యతే”

వ॥ అన వినమే? నిటల లిఖితాక్షరంబులఁ దుడిచి
వేయ నెవ్వరిచే నగును? నా యదృష్ట మిట్టులుండగా
నొకరి ననవలసిన పనియేమి? యని లేచి హరిని స్మరిం

మచు మార్గంబు నిర్గమించుచు సరిగి సాగర తీరంబుఁ
జేరి జెక్కలెత్తి మ్రొక్కి యక్కడ నున్న జాలరుల సమీ
పించి, యో నావికులారా! యేను ద్వారకాపురీశుండైన
వాసుదేవుని దర్శించ నేగుచున్నాను; నన్నద్దరి జేర్చుం
డనిన, నా మదోన్నతులు—

గే॥ నక్కయెక్కడ? నాగలోకమెక్కడ? తమ్ముడా!

ఎక్కడోడు మిట్ట, గట్టు నెక్కుటెక్కడ? ॥న॥

బక్కచిక్కినట్టి వెఱ్ఱి బాపండెక్కడ?

పక్కినెక్కు దేవుడు గోపాలుడెక్కడ? ॥న॥

చ॥ అని పకపక నగుచు నెకసెక్కెములాడుచు ధిక్క
రించుచుండ నందు నంచిత మానసోల్లాసుండగు నొక
పుణ్యశ్లోకుం డో మూర్ఖులారా! మీ రేల? యీ లీల
బారుని దూరెదరు? యే పుట్టలో నే శేషుడున్నాడో! మన
కెట్లు దెలియునని యమ్మహనీయునిఁ దన పడవయందుఁ
గొని కడు వడి నడుపుచు—

గే॥ యేలో యోలో యెల్లమ్మా!

యేలవే మమ్ముల యెల్లమ్మా!

చాలగాను నిన్ను సన్నుతి చేతుమె

లీలగా మమ్మవ్వలిదరిఁ జేర్చువె

॥యే॥

కల్లు పోస్తామె మా తల్లి— గొఱ్ఱ

పిల్ల నీ కిస్తామె తల్లి

పిల్లలఁ జెల్లల నిల్లాదిపాదిగ
చల్లంగ రక్షించు మెల్ల వేళలయందు

॥యే॥

వ॥ అని పాడుచుండ వాతోద్ధూత శారదాభ్రశక్తలము
వలె నా పడవ నొక ఘడియలోనే యద్దరి నగర గోపుర
ద్వారంబు చేరువఁ జేర, నిద్రంతయు హఠాఘాసురుని
మహిమ యని నావికుఁడు గొనియాడ అతడు నావ డిగి
హరిని స్మరింపుచుఁ బురంబుఁ బ్రవేశించి యేకాదశ
ప్రాకారాకార విచిత్రంబులకు విస్తయమందుచుఁ జన,
ద్వాదశ ద్వారంబు నెదుర హృదయోల్లాస విలాసిస్తుతై
రంజిల్లు యప్పురాంగనలు సామూహికముగ వేడుకలు
సల్పుకొనుచు గౌరమ్మను గొల్చుచు—

గే॥ పూజ చేతమురారే పూబోడులారా! మన ముద్దుల గౌరమ్మను
జాజి, మల్లె, మొల్ల, సంపెంగ, పొగడ, విర

జాజి పువ్వులు మీదఁ జల్లుచు భక్తితోఁ

॥బూ॥

మొక్కెడువారల మొక్కులు దీర్చుచు

జక్కగ నేలెడి చల్లని తల్లిని

॥బూ॥

వ॥ ఇట్లు పూజజేయు పూబోడుల గని నయనానం
దుండై గోవిందుని యంతఃపురద్వారంబు దాటబోనచటి
శూలాయుధ హస్తుతైన ద్వారపాలకులు బిచ్చకానివలె
గాన్పించు నా పిచ్చివానివలెనున్న పారునిం గని, యో
వెట్టిపారుడా! యెటకేగెదవు? మరలుమరలుము— లేనిచో

నీ టెక్కలు విరిచి బొక్కలు ముక్కలు చేసెదము.
చూడు మా శూరత్వమని యొకడన— మఱొకడు—

గే॥ వద్దువద్దు బాపనయ్య బుద్ధిగాను మరలిపో
హద్దుమీరి నడచిన నికఁ జిద్దులాటెనులే! ॥వ॥
ప్రాద్ధటినుండియునుం గ్రమ పద్ధతిలో వరుసలోన
శ్రద్ధమీర నిల్చిన యా స్వామి దర్శనార్థుల గను ॥వ॥

వ॥ అని పలువిధములఁ జాలుకని మాటలు వలుక
నా కుచేలుండు చేతులు జోడించి, యో ద్వారపాలకు
లారా! మీరేల యాగ్రహించెదరు? ఆ లచ్చి మగనితో
మీ చిన్ననాటి నెచ్చెలియగు బిచ్చి కుచేలుండు వచ్చి
నాడని చెప్పమని వేడుకొన, వారు కనికరించి లోనికిం
జని, వజ్రచైత్యమయ్య మరకత మాణిక్య మౌక్తిక ప్రవాళ
పద్మరాగ పుష్కరాగ గోమేధికాది నవరత్న నికరంబుచే
మిగుల శోభస్కరంబుగా కంసలి పని చేయబడిన హంస
తూలికాతల్పంబునఁ గృష్ణుండప్టాంగనలతో నిష్టంబుగా
సరససల్లాపంబులం దనిసి అప్టాంగన లప్టోపచారంబు
లాచరింప స్రొక్కి సోలి నిద్రపోవు భద్రునింగని, మేలు
కొల్పకయే మీ బాల్యహితుండగు కుచేలుం డరుదెంచె
నని మెల్లన వచింపగనే మేలుకాంచి లేచి రెప్పలు
విప్పకయే హా కుచేలా! హా సత్యవ్రతా! హా బాల్య
సఖా! నిన్ను గనక యెన్నిదినంబులాయె? నేటికి దయ

వచ్చినదా! మాటాడవేమి? నేనేమి యపకారము చేసితి
నని కనులుదెఱువ నెవరులేమి హా! యిది స్వప్నమా
యని నిటునటు గనఁ దన భటు డెదురునడచి, దేవా!
కుచేలుండు మిమ్ముల నెమ్మనమునఁ దలంచుచు నన్నిట
బనిచెనన పై వలువ నేలరాల పదుగు రిదేమి యని
యాశ్చర్యమొదలి మూకలుమూగ నా గోపాలుఁడఁ
గుచేలునిఁ గన కుతూహలియై పొదచారియై పరుగిడుచు
నరిగి, హా! మిత్రమా! యని యాలింగనము జేసికొని
క్షేమాతిశయ యశోవిశేషంబు లడిగి నయనారపింద
ద్వంద్వాంతర్గళిత జలబిందుసందోహ నిష్కందమాన
సంతోషాంతరంగునిఁజేయుచు గీమువేకొనిపోయి స్వకీయ
శయ్యపై పనువిష్టునొనర్చి సేదదీర్చి, పదములదుముచు
ముందు సాందీపునివద్ద విద్దెగఱచిన తెఱంగు ప్రసంగిం
చుచు సరస మృదువచన రసోక్తుల సంతృప్తులగుచుండ,
నా పుండరీకాక్షుని యంగనలా మునిపుంగవుని గని-

గే॥ ఏమి తపముజేసెనే? ఓ యమ్మ వీ

డేమి పుణ్యముఁ జేసెనే

॥యే॥

కోమలులారా! మన గోపాలకృష్ణుఁడు

ప్రేమఁదన శయ్యపై నీ మహాత్ము నునిచె

॥నే॥

పదములు దా నదుముచు- మంద మంద

మృదు భాషణములాడుచు

కొడువలేని సౌఖ్య మొదవజేసెను హరి
యిదివర కెన్నడైన నిటు వచ్చియున్నాడే ॥యే॥

ప॥ అని పొడుచు నంతఃకరణ సంతత మనోజాత
సంతోషవదనులగుచుండు తరి మధుసూదనుండు చందన
కర్పూర సంపెగ పొగడ జాబి మల్లె మొల్లల తైలంబు
చేఁ దన మిత్రసత్తమున కభ్యంగన స్నానము చేయించ
దన యంగనలకు నాజ్ఞ యొసంగిన వారందుల కంగీక
రించి యుప్పొంగుచు నట్ల యొనర్చిరి. తదుపరి చీసీ
చీనాంబరముల సఖు నలంకరింపజేసి, సురుచిర రుచికర
మృష్టాన్నంబుల నారగింపంబెట్టి కర్పూర తాంబూలం
బర్పించి తన తల్పంబున బరుండంబెట్టి, హా మిత్రమా!
కుచేలా! ఇన్ని దినంబులు నీ దర్శన భాగ్యంబబ్బమిచే
తడబడుచు తల్ల డిల్లుచుంటిని. నేటికి నీ దర్శనముచే
మదీయ నేత్రంబులును దేహస్పర్శనముచే గాత్రంబునుం
బవిత్రంబులయ్యె. ఆహా! మున్నొనర్చిన నా పున్నె
మెన్నెదరమె? ఆహా! బాల్యసఖా!

గే॥ క్షేమమా మిత్రుడా! చెప్పమా పవిత్రుడా!
ప్రేమమీర నీ భార్యయుఁ బిల్లలందఱు ॥క్షే॥
ఓ మహాత్మా! యవాంతరము లేమియు లేకుండఁ దపో
నేమనిష్ఠ తెల్లఁ జక్క నెరవేరునటే ॥క్షే॥
ప॥ గోపాలుం డిట్లడుగఁ గుచేలుండు సమాధానముగా,

గే॥ ఏమి తెలియనట్టుల నన్నేల నడిగెదవు కృష్ణా! ॥ఏ॥

కోమలి సుతులకు నేమియు కొదువలేదు నీ దయను ॥ఏ॥

ఏమని వర్ణించగలను నీ మహిమల గోపాల!

ఓ మహాత్మా నీ దర్శన యోగము నేటికి గతెను ॥ఏ॥

వ॥ అది విని కృష్ణుండు, ఓ చెలికాడా! కుచేలా! నీ

క్షేమసమాచారంబు తెల్పి నా వీనులకు విందొనర్చితివి.

కాని—

కం॥ ఓ మిత్రమ! కానుక నా

కేమైనను దెచ్చినావ? యిప్పుమి వేగన్

బ్రేమన్ జేకొని మురియుదు;

నో మహనీయుడ నదేదియో? తెలుపగదే!

వ॥ అని యడుగ నా కుచేలుం డాతనికి తుచ్చ వస్తువు
నిచ్చుట కిచ్చలేనివాడై నోట మారుమాటాడకున్న నా
వెన్నుండు చంకనున్న ముత్తెను మెల్ల నలాగికొని,
దానిలోని యటుకుల నత్యంత ప్రియంబునఁ గైకొని
రెండు భాగంబులు రెండు హస్తంబుల నిండ నిడుకొని
దక్షిణ హస్తంపు టటుకుల నష్టైశ్వర్యంబు లక్షయంబగు
గాక! యని భక్షించి, వామహస్తంపు టటుకుల నార
గింపఁబోవు నవసరమున రుక్మిణీదేవి కృష్ణుని రెక్కఁజిక్క
బట్టి, యో మనోవల్లభా! చాలు! చాలు! కుచేలుని
కిచ్చిన యైశ్వర్యంబులు. ఈ యటుకుల భుజియించి

మమ్మందఱు ద్వారక త్యజియింపజేసి సుశీల పరిచారి కల గమ్మనుచున్నట్లున్నది కాబోలు మీ కోరిక; యని పలుతెఱంగులఁ దెలిపి నిలుప నతండు చిరునవ్వులొలుక వానిని నయ్యంగనల కొసంగ, వారు కడు సంతసంబున సంగీకరించి వాని నారగించిరి. అంత శ్రీకాంతుం డమ్మనికాంతున కత్కంత స్వాధిష్ఠంబులైన యన్నం బుల నిడ తృప్తుండై స్వామి గట్టఁబెట్టిన పుట్టంబుల విడనాడి స్వీయ వస్త్రంబుల ధరియించి హరి సాగనంప సామగానలొలుండైన గోపాలుని లీల మదిఁదలంచుచు మఱలిరా, ద్వారపాలకు లడ్డముగా వచ్చి యో పిచ్చి బాపఁడా! లచ్చి మగడై శ్వర్యంబు లిచ్చునని మచ్చిక పడి పోయినందులకు మంచి సత్కారమే జరిగినది; పాప మా గోపికామనోహరుండు నీ పాత గుడ్డలు మాత్రంబు హరించలేదను పరిహాసాలాపంబులఁ జెవి నిడక హరిని స్మరించుచు మందహాసవదనారవిందుండై తీరంబుం జేరఁ బూర్వపు నావికు డెదురేగి పదములఁ బడి ప్రణతులిడి యా సదయహృదయునిఁ దన పడవ నెక్కించుకొని యెట్టి యిక్కట్టులు లేకుండ దరిఁజేర్చి సాగనంప నా కుచేలుండు లీలామానుష విగ్రహుండగు గోపాలుని లీలలు గానము చేయుచు ననాయాసముగాఁ బ్రయాణము సాగించుచు నక్కంతారంబు తెఱచున

నలుగుఁ దన కెదురుగుఁ గనపడు నాక విలాసహాసీయగు
 నొక నగరంబు నవలోకించి విస్మయావేశ పరవశుడై
 క్రమ్మర ద్వారకాపురంబునకే యరుగుచున్నాడనా!
 యిది కలయా! మెలకువయా! లేక యింద్రజాలమా!
 మహేంద్రజాలమా! నే నద్దరినుండి యిద్దరిఁజేరినవాడను
 మరల ద్వారక కెట్లరుగుదును? కలయే కాబోలునని
 యుల్లంబున నెంచి మెల్ల న దన మేను గిల్లుకొని నొచ్చిన
 నచ్చెరువంది కలగాదని నిశ్చయమొంది యప్పురమును
 సమీపింప, సుశీల బంచిన దాసీజనంబు లెదురుచూచుచు
 కుచేలు నవలోకించి పట్టుపుట్టంబులు గట్టబెట్టి పరిచర్యలు
 సలుపుచుండ, నిదియెల్లఁ గృష్ణుఁడు పంపడుగదాయని
 తలపోయుచుండ నవరత్నాలంకృతంబగు నొక స్వందనం
 బతని యెదుట నిలువ దాని సౌందర్యాతిశయంబునకు
 విస్మయ మనస్కుండై యందు గూర్చుండి చయ్యన
 గృహంబుఁజేరి యది ద్వారకయే యని నిశ్చయించు
 కొనియె; నంత నతని కాంతామణి కాంతుని రాక నెఱింగి
 పైడి కలశంబున పన్నీరు నిడికొని పదంబుల నందియలు
 రవళింప నమూల్య వస్త్రాభరణాలంకృతయై రతీదేవిని
 ధిక్కరించు చక్కదనంబున జనుదెంచ గాంచి రుక్మిణీదేవి
 గాదుగదా యని భ్రమించునంత, నామె పతి పాదారవిం
 దంబులకెరగి చక్కఁగా బాదప్రక్షాళనంబొనిరించి చరణ

తీర్థంబు గైకొని లోనికిఁదీసికొని చని మార్గశ్రమలడంచ
 విశ్రమింపంజేయు నవనరంబున నమూల్య వస్త్రాల్లంకృ
 తులై నవరత్నఖచిత కాంచనభూషణ భూషితులై యానం
 దంబున నోలలాడుచున్న బుడుతల గాంచి, వారలు దన
 సతీ సుతులని మది నెంచి, యిది యంతయు మధుసూద
 నుని మాయావిశేషంబని తలంచి ముందటి లేమికి లేశ
 మైనను చింతిలక, ప్రస్తుతాఖండై శ్వర్యమున కించుకయు
 మిట్టివడక సమరసభావుండై సంసారము నీదుచు మదిని
 మరువక హరిని స్మరించుచు యెప్పటివలె తపంబొనరిం
 చుచు, అంతంబున శ్రీకాంతుని చెంతఁజేరె నని సూతుండు
 శౌనకాది మునీంద్రుల కెఱింగించిన తెఱంగున వినిపించి
 కృతకృత్యుండనైతి. కావున నా పుణ్యశ్లోకునివలె కలిమి
 లేములు కావడికుండలని యెఱింగి హరి చరణారవిం
 దంబులు డెందంబున దిరంబుగా నిడికొని మరువక
 యహర్నిశంబులు హరి నామము స్మరించుచు భక్తిచే
 ముక్తి నొందవలయును. గాన మనమందఱుము మరి
 యొకసారి గోవిందుని భజియింప గోరెదను.

గే॥ గోపాలబాల జయ గోపికాలోల జయ

గోపికుమారా జయ గోవర్ధనధరా జయ

॥గో॥

పాపహరణా కుచేలు పాప నిహరణా జయ

నీ పాలిటి భక్తవరుల నేరపరిహరణా జయ

॥గో॥

కం॥ ఈ కథను నెవ్వరేనియుఁ
 బ్రాకటముగఁ జదివినను శ్రవణముల విన్నన్
 శ్రీకృష్ణుఁడు దురితంబులఁ
 బోకార్చి కుచేలునివలెఁ బ్రోచుఁ బ్రియమునన్.

మంగళం మహత్.

గే॥ హారతు లర్పించరారే! కర్పూర మంగళ ॥హా॥
 నారీరత్నంబులారా బంగారు పళ్ళెరముల రత్న ॥హా॥
 కోరికతో మారుతి సీతారాములకు కర్పూర ॥హా॥
 వారిజాక్షునకు రుక్మిణీరమణీమణికి మణి ॥హా॥
 కోరికలుదీర్చు మంత్రకూట లక్ష్మీనారాయణులకు ॥హా॥

గద్యము

ఇతి శ్రీ హనుమత్ సంతత స్థితాంతరంగుండును,
 శ్రీవత్ససగోత్ర గంగా లింగయ పౌత్రుండును,
 రాజయ పుత్రుండునగు సకలబుధనికర
 విధేయ లక్ష్మణ నామధేయ వరకవి
 విరచిత సురుచిర సుశీల కుచేలు
 పవిత్ర చరిత్రంబు సంపూర్ణంబు.
 హనుమదర్పణంబు.

—: శ్రీ గంగా లక్ష్మణ కవి విరచితములు :—
 శ్రీకృష్ణదేవరాయాంధ్ర భాషానిలయము, భాగ్యనగరము
 వార్షికోత్సవము - స్వాగత పంచరత్నములు

మ॥ సరసీజాత సుగంధవాయువులు ప్రాంచస్మల్లికానేక పు
 స్పరజోజ్జ్వలభిత మారుతంబులు లసత్ సత్యాది చంద్రాననా
 కరచామికర చామరానిలము లేకంబై తనుం గారవిం
 పరహిన్ బత్నులతోడగూడి యమునా ప్రాంతోజ్జ్వలా
 రామమం

దిర సంచారములంబొనర్చు హరి శ్రీదేవుండు మిమ్మేలు తన్
 నిరవద్యప్రతిభా ప్రచారుతరవాణి రామకృష్ణాగ్రణి.

సీ॥ స్వాగతంబిదె మీకు సకల పండిత జన
 ప్రకర సంస్తుత్య పావనచరిత్ర
 స్వాగతంబిదె మీకు సజ్జనవ్రజ మనో
 భాసురాంబుజ లోక బాంధవుండ
 స్వాగతంబిదె మీకు బహుళాంధ్రహూణ గి
 రావణ శాస్త్రాిఘ పారంగతుండ
 స్వాగతంబిదె మీకు సత్కావ్య రచనా స
 మార్జితోజ్జ్వల యశః ప్రాంచితుండ

గీ॥ స్వాగతంబిదె మీకు సం స్తవన యోగ్య
 ధర్మవరపంశ కలశాబ్ధి తారకేశ
 స్వాగతంబిదె మీకు సజ్జననుతార్య
 సరసగుణధుర్య కృష్ణమాచార్యవర్య.

ఉ॥ అర్యుడు సత్కవిత్వ మహిమాంచిత డిద్ధయశోవిశాలుఁడౌ
 దార్యసమేతుఁడౌ ధర్మవరాన్వయ రామకృష్ణమా
 చార్యుఁ డనంగ గర్జములఁ జల్ల గ వింటిమి చూడమెప్పు ధీ
 వర్య! మిముంగనంగలుగు భాగ్యమునున్ లభియించె ని త్తరిన్
 చ॥ పనివడి మాకుగావలసి వచ్చినయప్పు ప్రయాసమందియున్
 గొనివనుదేర నోపుదు మొకో మిముబోటుల, మీరలిప్పుడే
 మనుకొనకుండ వచ్చు టరయంగను మాదగు కృష్ణదేవరా
 యనిలయ భాగ్యమేయనగనౌ, ప్రతివత్సర మిట్లే కాపుతన్
 తే. గీ॥ అనఘ! యి త్తరి నీ పుస్తకాలయంపు

వార్షికొత్సవ మేము సల్పంగనుండఁ
 దలవని తలంపుగా మీరు కలసినార,
 లందుచే నగ్రపీఠంబు నావహించి
 ప్రేమ నిక్కార్జమును నెరవేర్చుడయ్య.

గంగా లక్ష్మణకవి విరచిత శ్రీకృష్ణదేవరాయ నాటకమునుండి
 వైద్యవర శ్రీవేంకటరాజన్న అవధానిగారి సంగ్రహితములు.

మ॥ ఘన వేదాధ్యయనుండు భూసురుఁడనంగా నొప్పు
 రాజేశ్వరా
 ఖ్యునకున్ వేంకటరాజమాంబకు ననుంగుంబిడ్డఁడై పొల్పు ల
 క్ష్మణ రాజేశ్వర. సత్కవీశ్వరుఁడు ప్రేమన్ గృష్ణరాయక్షీతిం
 ద్రుని గాధన్ గొనివ్రాసె నాటకముగా నూత్న ప్రచారంబుగన్
 మ॥ వరశాస్త్రాగమ సత్కలావిభవ విభ్రాజిత ద్విజస్తోమ భా
 స్వర దివ్యాగమ సుస్వరంబు త్రిజగత్ ప్రఖ్యాత గోదావరి

శర సంపాత విపాటితాఘజన సంచార ప్రకారాతి వి
స్ఫురమౌ మంత్రపురంబు కాపురము, అపుణ్యవ్రతాచారికిన్

మాతృభాష (గోలకొండ కవుల సంచికలో ప్రచురితము)

మ॥ మనమీరీతిగ మాతృభాషలను సన్తానింపుచున్ వేడ్కమై
మనుషంజాలక మూలద్రోసిన ఘనంబాయంచు జాత్యేతరుల్
మనయం దక్కటికంబు దక్కి కడుపెల్చున్ వారలెగ్గాడ నే
మనజాలంగలనయ్య మానములు వోనై యుండగా నీయెడన్.

తే॥ ఆంధ్రులే తప్ప నితరు లేరై నఁగాని

మాతృభాషను గాదని మారుభాష

నభ్యసించిరె? భూలోకమందు నెందు

మానధనులార! భాషాభిమానులార!

మ॥ కరుణాసార పరంపరల్ చిలుకుచున్ గౌతూహలం

బొప్ప శ్రీ

కరులారా! మతిమీరు నాదరమునన్ గన్గొంచు నింపారగా
గరమున్నాత్మకయైన యాంధ్రసుకలాకాంతామణింబ్రోవగా
నరుడా మాతృక కీర్తికై పరగరే యాచంద్రతారార్కమున్.

తే॥ మానసమునందుఁ గడు నభిమానముంచి

మనుపుడి యాంధ్రులార మీ మాతృభాష

దాన మీ గౌరవము లేవి తగ్గిపోవు

కులము వెలిగాదు కీర్తియుఁ గూలిపోదు.

కృతికర్త— గంగా లక్ష్మణ కవిగారి స్వహస్త లిఖిత
రత్నకాంత నాటకములోని ఒక పుట.

శంఖము ౩౫౩౬
[స్థలము. — శుద్ధాకము. ప్రమదమున కయోగము నకు నగదు ముచ్చాకి
శంఖమున్నది.

ప్రమద — శంఖం! భక్తియెందులకొనకేగితిమి.

నీ సమనాథుని కృత్యములు చూచి నదియెడ

ల సందేహములు నివరించుకొను

నగలు కట్టిపరచుకొనుచు

సమములు ముందుకొనివచ్చు

లోకములన్నిటినుండియు

గంగానదీతీరము — గంగానదీతీరము

మెల్లలందుచుండును — శ్రుతిల సామ్రాజ్యము

గృహము కలకాటనలు — గురువు గండి

తే. గీ. దాపు కాపపుకొనుచు — పంచె నిమగ్న

రాకెతుల కుమారులు నికేన — నోరు, చంద

దోషముల కిది నీటిను — గోన మొదల

పరిగములు బాంబుకున్నవి — మేను నీకు!

కృతి తర్త ర చ న లు

1. శ్రీ రత్నకాంత నాటకము	ముద్రితము.
2. కుచేలు చరిత్రము - హరికథ	„
3. శ్రీకృష్ణదేవరాయ నాటకము	అలభ్యము
4. దండకారణ్య చరిత్రము	„

